

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Podoby otcovství a proměny otcovské role

Magisterská diplomová práce

Autor:

Bc. Gabriela Bauer, DiS.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc

2013

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „Podoby otcovství a proměny otcovské role“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 31. 3. 2013

.....
Podpis

Děkuji doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za vedení diplomové práce, cenné rady a vstřícnost. Děkuji Výboru dobré vůle – Nadaci Olgy Havlové za trpělivost a podporu. Děkuji všem zúčastněným otcům za spolupráci při výzkumu. Děkuji manželovi, rodině a svým přátelům.

ÚVOD.....	6
1 VÝZNAM A FUNKCE OTCOVSTVÍ.....	7
1.1 BIOLOGICKÁ PODSTATA OTCOVSTVÍ	7
1.2 VÝZNAM OTCE V PRVNÍCH MĚSÍCÍCH ŽIVOTA DÍTĚTE.....	9
1.2.1 <i>Těhotenství</i>	9
1.2.2 <i>Období porodu</i>	11
1.3 KOJENECKÉ OBDOBÍ.....	12
1.4 OBDOBÍ MEZI PRVNÍM A TŘETÍM ROKEM DÍTĚTE – BATOLECÍ VĚK	13
1.5 OBDOBÍ MEZI TŘETÍM A ŠESTÝM ROKEM – PŘEDŠKOLNÍ VĚK.....	15
1.6 OBDOBÍ OD ŠESTI DO JEDENÁCTI LET - MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK	16
1.7 POZDĚJŠÍ OBDOBÍ ŽIVOTA DÍTĚTE – DOSPÍVÁNÍ A MLADÁ DOSPĚLOST.....	17
2 AKTIVNÍ OTCOVSTVÍ.....	21
2.1 PŘECHOD MEZI TRADIČNÍM A MODERNÍM OTCOVSTVÍM	21
2.1.1 <i>Vymezení pojmů moderního otcovství</i>	22
2.2 VÝSLEDKY VÝZKUMU „PODOBY OTCOVSTVÍ V ČR“	24
2.2.1 <i>Zapojení českých mužů do každodenní péče o domácnost a děti</i>	25
2.2.2 <i>Aktivní otcovství</i>	28
2.2.3 <i>Souhrnná typologie otců</i>	29
3 ZVLÁŠTNÍ PODOBY OTCOVSTVÍ	32
3.1 OTCOVÉ NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ.....	32
3.1.1 <i>Kompetence otce primárně pečovat o dítě</i>	33
3.1.2 <i>Zásadní determinanty rozhodnutí k pečovatelskému otcovství</i>	33
3.1.3 <i>Vliv sociální a rodinné politiky na pečovatelská otcovství</i>	34
3.1.4 <i>Situace otců na rodičovské dovolené v České republice</i>	34
3.1.5 <i>Typologie otců pečujících o dítě ve výzkumu Hany Maříkové</i>	35
3.1.6 <i>Pečovatelská otcovství ve výzkumu Ivy Šmidové</i>	36
3.1.7 <i>Postoje a informovanost otců o rodičovské dovolené</i>	39
3.2 OTCOVÉ PO ROZVODU MANŽELSTVÍ (ROZCHODU PARTNERSTVÍ).....	40
3.2.1 <i>Specifická situace otců po rozvodu</i>	40
3.2.2 <i>Teoretické modely otců po rozvodu</i>	42
3.2.3 <i>Podoby otcovství po rozvodu v českých podmínkách</i>	43
3.2.4 <i>Syndrom SZR/PAS</i>	45
3.3 OTCOVSTVÍ MUŽŮ S HOMOSEXUÁLNÍ ORIENTACÍ	48
3.3.1 <i>Aktuální trend výzkumů a prevalence homoparentality</i>	48
3.3.2 <i>Motivace k rodičovství u mužů s homosexuální orientací</i>	49
3.3.3 <i>Specifické podmínky otcovství homosexuálních mužů</i>	50
3.3.4 <i>Situace v ČR</i>	51
4 VÝZKUMNÁ ČÁST	54
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE PRÁCE	54
4.1.1 <i>Výzkumné otázky</i>	54
4.1.2 <i>Shrnutí výsledků přípravné fáze</i>	55
4.2 METODOLOGIE NAVAZUJÍCÍHO VÝZKUMU	56
4.2.1 <i>Výzkumný soubor</i>	56
4.2.2 <i>Metodika výzkumu</i>	59
4.3 VÝSLEDKY	61
4.3.1 <i>Období před početím dítěte</i>	61
4.3.2 <i>Těhotenství a porod</i>	63
4.3.3 <i>První měsíce s dítětem doma</i>	67
4.3.4 <i>Kojenecké období</i>	70
4.3.5 <i>Batolecí období</i>	74
4.3.6 <i>Předškolní věk</i>	78

4.4	DISKUSE.....	83
4.4.1	<i>Vztah otce k dítěti</i>	86
4.4.2	<i>Prožívání otcovství</i>	87
4.4.3	<i>Role otce v raném věku dítěte</i>	90
4.5	ZÁVĚRY VÝZKUMU	92
	SOUHRN	94
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY.....	97
	PŘÍLOHY DIPLOMOVÉ PRÁCE	103

Úvod

Magisterská diplomová práce je volným navázáním na bakalářskou diplomovou práci autorky s názvem „Prožívání otcovství a jeho proměny“. V bakalářské práci bylo zachyceno otcovství a role otce z historického i současného pohledu a v jednotlivých vývojových obdobích dítěte od prenatálního věku až po dospělost. Autorka se věnovala vývoji psychologických názorů na otcovství. V empirické části byla provedena první fáze výzkumu, která posloužila k lepší orientaci v problematice. Ukázalo se, že otcové projevují aktivní zájem o dítě již v průběhu těhotenství, jejich zájem vede k vyšší angažovanosti i v pozdějším věku dítěte. Otcové se cítili dostatečně kompetentní a spokojení. Prožívali nejčastěji pocity zodpovědnosti a prožívali změny v míře trpělivosti, tolerance a sebevědomí. Výsledky ukázaly, jakým způsobem otcové na otázky reagují a napomohly lepší formulaci a zpřesnění výzkumného plánu v navazující diplomové práci.

V teoretické části magisterské diplomové práce autorka připomněla a rozšířila problematiku otcovství. V první kapitole je znovu pojednáno o úloze, funkci a významu otcovské role napříč jednotlivými vývojovými obdobími. Tato kapitola je z větší části převzata z bakalářské práce a je doplněna o několik nových postřehů, především o neuropsychologický pohled na podstatu a vznik otcovství v raném věku. Druhá kapitola je věnována aktivnímu otcovství, jako dominujícímu znaku moderního pojetí otcovské role. Některá pojednání o moderním otcovství, zejména potom vymezení jednotlivých pojmů, byla uvedena již v bakalářské práci. Součástí kapitoly je podrobnější rozbor výsledků nedávného českého výzkumu „Podoby otcovství“. Ve třetí kapitole autorka popisuje zvláštní podoby otcovství. Pokud cílem bakalářské práce bylo podívat se na otce zbaveného všech přívlastků, je úlohou této kapitoly popsat právě některá zvláštní podobenství. V jaké situaci se nacházejí otcové na rodičovské dovolené, otcové po rozvodu nebo otcové s homosexuální orientací. Výzkumná část si kladla za cíl zjistit, jak se vyvíjí a proměňuje vztah mezi otcem a dítětem v prvních letech života dítěte a jak otcové prožívají průběh i konkrétní události svého otcovství. Jak bylo naznačeno v bakalářské práci, výzkum byl více zaměřen na prožívání vztahu otce k dítěti i konkrétních událostí v jednotlivých obdobích raného života dítěte.

1 Význam a funkce otcovství

Otcovství nebo-li také rodičovství, vztah rodiče – muže k dítěti, se zdá být přirozené a přitom stále plné ne zcela jasných souvislostí. Proč se někteří muži na své rodičovství těší a potomky si pořizují relativně brzy a jiní se ho děsí a nejráději by zůstali po celý život „bez závazků“? Proč si někteří otcové vědí rady a „instinktivně“ využívají svůj výchovný potenciál a proč jiní lavírují mezi netečností, nepřítomností, nepřiměřeností (eventuelně přílišnou benevolencí) při výchově? Souvisí odpovědi k výše zmíněným otázkám s mužskou identitou, její krizí nebo jde o výsledek neurochemických procesů v mozku, o hladinu hormonů. Do jaké míry jsou zásadní instinkty, pudy, neurotransmitery, důležité vzory, předávané zkušenosti z primární rodiny, osobní vyzrállost, kvalita života nebo duchovní hodnoty. Je možné, že všechny varianty popisují svým jazykem stejné jevy ze svých ohraničených zorných úhlů. Všechny odpovědi jsou jistě nad limit rozsahu této práce. Následující kapitoly shrnují vědecké a odborné poznatky o vzniku a významu otcovství a o otcovské roli.

1.1 Biologická podstata otcovství

Jak podle psychologů otcovství vzniká? Není pochyb o tom, že rodičovství umožňuje člověku uspokojení základních potřeb. Podle Erika H. Eriksona je základním vývojovým úkolem dospělosti dosažení generativity (srov. Drapela, 1997, Langmeier, Krejčířová, 2007). Dospělý člověk potřebuje o někoho pečovat, vést, předat svou zkušenost nebo vytvořit něco hodnotného. Generativitou je především založení rodiny s potomky a péče o ně.¹

Z českých autorů se tímto tématem zabýval např. profesor Matějček. Podle něj se předpoklady k rodičovství (otcovství) rozvíjejí dávno před narozením dítěte, již v dětství samotných rodičů (otců). Předpokladem jsou míněny rodičovské postoje, které jsou vytvářeny „naší vlastní zkušeností s našimi vlastními rodiči“ (Matějček, 2005, s. 16). Rozvine-li se jeho myšlenka dále do minulosti, vychází logická úvaha, že rodičovské

¹ generativita v obecném smyslu je širší, jde o vytváření něčeho hodnotného, co přispěje dalšímu vývoji společnosti

postoje jsou přenášeny předáváním zkušenosti z generace na generaci. Ross D. Parke (1996) se věnoval zkoumání bezpečné vazby mezi otcem a dítětem. Uvádí, že otcové, kteří si vybavují své zkušenosti z dětství (pozitivní i negativní) bývají lepšími otci, lepšími partnery pro hru a jsou citlivější. Otcové s vlastní bezpečnou vazbou vytváří častěji bezpečnou vazbu s dětmi, jsou častěji u porodu a jsou aktivnější při péči o dítě.

S rozvojem zobrazovacích metod došlo k obrovskému vývoji v oblasti neurověd, nové poznatky jsou využitelné napříč mnoha obory. Sociobiologické teorie mohly být obohaceny o podrobnější poznání mozkových center a neurofyziologických procesů, podmíněných působením různých neurotransmiterů, vedoucích k rozličným způsobům jedincova chování. V Cornell University byl pod vedením lékařky Pilyoung Kimové zveřejněn výzkum o mozku nastávajících matek. Ukázalo se, že jejich mozek prodělává v průběhu těhotenství, porodu a mateřství významnou anatomickou i funkční přestavbu. Dochází ke zvětšení struktur jako je hypothalamus, substantia nigra a amygdala, ke zvětšení objemu šedé hmoty v oblasti temenních laloků, středního mozku a v prefrontálním neokortexu. Tyto změny jsou označovány jako „mateřský mozek“ (Petr, 2011). Mohlo by existovat něco jako otcovský mozek? Výzkumy jsou teprve v počátcích. Doposud prováděné výzkumy, převážně na zvířatech, přináší výsledky o změně samčího mozku při péči o mláďata. Myši samci umí rozeznat čichem své potomky. Pokud jim byla zablokována tvorba nových neuronů v mozku, tato schopnost nevznikla. U živočichů, u kterých pečuje o mláďata otec i matka společně dochází k přestavbě samčího mozku podobně jako u samiček. (tamtéž.).

Na Harvardově univerzitě byl proveden výzkum, který odhalil dvě zásadní hormonální změny u nastávajících otců – jednak mužům klesá hladina testosteronu a zároveň roste množství prolaktinu. Vědci považují tyto reakce (vznikající jako odpověď na feromony z potních žláz a kůže nastávající matky) za přípravu na otcovství. U myši jsou poznatky o krůček dál, aby bylo dosaženo biologické reciprocity potencují samčí feromony výrobu prolaktinu v samičím těle, který vede k růstu mateřských mozkových obvodů. Brizendineová (2010, s. 78) tvrdí, že „*mozek matky dává vzniknout mozku táty a mozek táty zase napomáhá vývoji mozku mámy*“. Hormony otcovství v mozku muže jsou prolaktin, oxytocin a vazopresin.

Často se diskutuje o existenci *Couvade syndromu*, který je provázen psychickými nebo fyzickými těhotenskými příznaky u mužů v průběhu těhotenství jejich partnerky. Jsou jimi příbytek váhy, nevolnosti, výkyvy nálad apod. Výzkum na mezinárodní úrovni provedl v letech 2007-2009. A. Brennan (2007).

Muži jsou již od dětství vybaveni rodičovskými postoji. Využívání rodičovské výbavy zahájí „mozková přestavba“ po otěhotnění jejich partnerky. Tímto způsobem by lidstvo mohlo dokonale fungovat, kdyby byl život nekomplikovaný. Psychologové dobře vědí, že „standardní životní podmínky“ jdou lépe vytvořit v reálném výzkumu než v reálném životě. Klinický psycholog Adam Suchý (2010) považuje vznik otcovství za projev záměru a vůle. Podle něj se muž rozhoduje, zda bude pečovat o dítě a vytvářet vzájemný vztah. Otcovství vidí jako kulturně – společenský produkt, pro který přírodní zákony příliš neplatí.

1.2 Význam otce v prvních měsících života dítěte

Pro dítě a jeho výchovu jsou důležití oba rodiče, jejich role se navzájem doplňují. Otec hraje od počátku klíčovou roli. Ve výzkumech se stále více ukazuje, že otec má odlišný, ale také významný vliv na dítě (Pfaff, Seiffge –Krenke, 2008). Matka dítěti poskytuje zázemí, pohodu, stabilitu a uspokojuje jeho potřeby. Otec naopak dítě mírně destabilizuje, popichuje, vyzývá k průzkumu a přivádí do nových situací (Šulová in Lábusová, 2006). Matka učí dítě zacházet s bolestí a porážkou, chrání jej a pečuje. Otec spíše oceňuje jeho schopnosti, touhu prosadit se, stanovuje hranice a určuje pravidla (Suchý, 2010). Dále podrobněji rozepsána úloha otce v období těhotenství, porodu a prvních měsíců života dítěte.

1.2.1 Těhotenství

Oznámení o partnerčině těhotenství se může stát radostnou, překvapující, očekávanou nebo nečekanou, obávanou, zdrcující ale i rozporuplnou zprávou. V každém případě lze hovořit o působícím stresoru na nastávajícího otce. Brizendineová (2010) odkazuje na studii dokládající vrcholení stresu prvních 4 – 6 týdnů od oznámení. Otec působí již na nenarozené dítě jednak zprostředkovaně svým vztahem k matce (ovlivňuje její prožívání, stabilitu a psychický stav) a jednak přímo svým vztahem dítěti (Verny a Kelly in Šulová, 2004). Zásadním okamžikem jsou nejčastěji první fotografie z ultrazvuku nebo první pohyby, už ty mají podle Vágnerové (2008) vliv na rozvoj rodičovství. Vztah otce k dítěti v prenatálním období má vliv na jeho další otcovskou roli i její prožívání.

Na kvalitu utváření vztahu dítěte s otcem mohou podle Burgessové (2004) působit tyto faktory:

- vědomé rozhodnutí stát se otcem (plánované/neplánované dítě)
- vliv postojů společnosti a její představy o mužství a roli otce (postoje rodiny, lékařů, zaměstnavatele, politika státu)
- pocit sounáležitosti, míra identifikace a komunikace s nenarozeným dítětem
- příprava v těhotenství²

Nastávající otec potřebuje získat pocit zodpovědnosti, účasti a osobní významnosti. Není-li těmto potřebám bráněno, zúročí se v pozdějším snadnějším sžívání a zapojení otce do dyády dítěte s matkou. Tyto potřeby se naplňují sdílením, spoluprožíváním projevů dítěte, fyzickým kontaktem nebo aktivní komunikací s nenarozeným dítětem. Zájem otce o těhotenství pozitivně koreluje s mírou zapojení dítěte do péče v prvních šesti týdnech po porodu a jeho postoj má vliv na partnerčinu radost z mateřství (Parke, 2006). Naopak chybějící fyzický kontakt s nenarozeným dítětem způsobuje podle Vágnerové (2008) náročnější a pomalejší pozdější sžívání.

Úskalím tohoto období se mohou právě stát mužovy pocity zbytečnosti, nejistoty nebo ztráty osobního významu. Mohou být způsobeny jednáním partnerky, ale i nastavením společnosti. Burgessová (2004) tvrdí, že se o otce během těhotenství nikdo příliš nezajímá a on neví, na koho se může obrátit a nalézt podporu. Podle ní by např. lékař svým zájmem o otce mohl včas zjistit jeho dispozici k riziku poporodní deprese nebo předejít problémům s navázáním vztahu k dítěti (tamtéž). Někteří autoři rozlišují otce podle toho zda se aktivně zajímají o těhotenství partnerky, účastní předporodních kurzů jako *přípravené* nebo *nepřípravené*. Na druhou stranu se větší znalosti otců mohou projevit vyšší kritičností k rodičovským praktikám partnerky. Takoví otcové prožívají nevyváženost mezi pracovním a rodinným životem a mohou se stát slabší oporou v tradičním pojetí jejich role (Jackson in Burgessová, 2004).

² podrobněji byly rozvedeny v bakalářské práci

1.2.2 Období porodu

Období blížícího se porodu nastoluje otázku, zda chce být otec přítomen u porodu či nikoliv. Jak bylo naznačeno v předchozí bakalářské práci od muže se během porodu očekává především podpora ženy a navázání kontaktu s dítětem. Výzkumy potvrzují vliv na rozvoj lásky a bližšího vztahu k dítěti v souvislosti s účastí u porodu a jiné ukazují, že přítomnost otce u porodu má vliv spíše na prohloubení vztahu k partnerce než přímo k narozenému dítěti (Matějček, 2005).

Rozhodnutí k účasti u porodu je složité. Velký společenský tlak, který předepisuje „kdo je dobrý otec“, přání a touha partnerky stojí naproti vlastnímu svobodnému rozhodnutí, zda muž chce a zvládne tuto náročnou situaci. Je známo, že otcové, kteří jsou do účasti u porodu více tlačeni, mohou trpět nepříjemnými pocity bezmocnosti, strachu, zbytečnosti a mohou při porodu představovat více zátěž než podporu. Otcové, kteří jsou poučeni, vědí co je čeká a co se od nich očekává, naopak zažívají pocity sounáležitosti, vlastní důležitosti a významu. Je proto důležité, aby každý muž sám sobě položil otázku, zda chce být porodu přítomen, sám za sebe na ni odpověděl a připravil se předem na to, jak jeho účast bude vypadat. Zda chce být aktivní, pasivní a co ho tam čeká.

Z pohledu neuropsychologů představuje období před porodem největší hormonální postup směrem k otcovství. Hladina prolaktinu se u mužů v posledním trimestru těhotenství zvýší o více než 20% a množství testosteronu poklesne o 1/3. V období po narození dítěte hladina testosteronu nadále klesá. K původním hodnotám se oba hormony navracejí okolo prvních 6 týdnů věku dítěte. Do stavu před otěhotněním se však dostávají až v době, kdy dítě začíná chodit (Brizendineová, 2010).

Ukazuje se, že ještě důležitější než účast u porodu se zdá být doba strávená s dítětem v prvních okamžicích po porodu a v prvopočátcích péče o něj. Podle Matějčka (1995) mají otcové vrozené předpoklady chovat se k novorozenci specifickým způsobem, který prospívá jeho dalšímu vývoji (staví se k dítěti, dotýkají se ho, dívají se a mluví na něj stejným způsobem jako matky). Mají dispozice k mateřskému chování. Výzkumy však ukazují, že otcové v tomto období tráví se svými dětmi o třetinu až o polovinu méně času než matky (Pfaff, Seifge-Krenke, 2008). Matějček (2005) shodně tvrdí, že základní péče o děti se otcové účastní nejméně v jejich nejmladším věku.

Vytvoření „otcovského mozku“ vyžaduje vedle hormonů, obvodů a spojů také fyzický kontakt. Zkušenost být aktivním otcem zvyšuje počet spojů pro rodičovské chování v samčím mozku. Muži, kteří aktivně pečují o dítě mají nižší hladinu testosteronu než

nepečující otcové. S klesající hladinou testosteronu a stoupajícím prolaktinem jsou muži zdatnější v naslouchání a emočních reakcích na pláč dítěte než ne – otcové. Zatím není zcela jasné, zda hormonální změny způsobují odlišné chování nebo zda je u pečujících otců potlačena produkce hormonu (Brizendineová, 2010).

Podle Šulové (2004) umožňuje otec již od prvních měsíců dítěti specifickou jinou zkušenost a poznání.³ Stejně tak je péče o dítě, pravidelný kontakt a synchronizace vzájemné interakce otce s dítětem důležitá pro vytváření vzájemné vazby i pro obohacení a rozvíjení otcovské osobnosti a kompetencí. Otec si vytváří reprezentaci svého otcovství a dítě potom svým chováním „ovlivňuje způsob, jakým se otec cítí být otcem“ (Šulová, 2004, s. 139). Podle stejné autorky uplatňují otcové jiné vzorce chování podle pohlaví dítěte a tím již od prvních dnů sociálně posilují formování sexuální identity. Důležitou roli může otec sehrát v procesu sociálního učení, které v podobě učení nápodobou bylo prokázáno u tak malých dětí. Matějček (2005) popisuje nastavení „biologického zrcadla“ v podobě vzájemného napodobování mimických projevů.

1.3 Kojenecké období

Vzájemný kontakt rodiče s dítětem napomáhá objevení a procvičování vlastních možností. Za přirozený projev je považováno přijetí rodičovské role s veškerou péčí a obětováním (Šulová, 2004). Mozek otce i dítěte produkuje na základě vzájemného fyzického kontaktu oxytocin – hormon uspokojení. Jeho produkce prohlubuje připoutání otce k dítěti. Zdá se, že otcové se v přítomnosti matky chovají k dítěti méně spontánně a méně často dochází ke společným interakcím než při její nepřítomnosti (Brizendineová, 2010). Matějček (1995) je přesvědčen, že otcové stejně dobře jako matky dokáží rozpoznávat potřeby kojence (např. podle křiku) a vhodně na ně reagovat.

Otec přichází s nabídkou jiné zkušenosti, odlišným způsobem tělesné stimulace, komunikace a společné hry (Vágnerová, 2008). Nabízí živější audiovizuální stimulaci, častější imitace, úšklebky a škádlení. Fyzický kontakt je podle Pfaff (2008) více riskantní a vzrušující, často formou dovádivých her. Specifický způsob, jak si otcové hrají se svými

³ Jinou zkušeností je homeostatická harmonie s matkou a harmonií rozporu s otcem. Bylo prokázáno, že už v prvních dnech aktivuje dítě různé svalové partie (předjímá jiný způsob úchopu), podle toho, zda má být zvednuto matkou nebo otcem. Jeho „dialogue tonique“ je s každým rodičem jiný, s matkou souladný a s otcem „útržkovitý“ (harmonie de rupture).

děťmi podporuje jejich zvědavost a zlepšuje schopnost učit se a poznávat. Otcovská hra je více fyzicky zaměřená, podnětější, divočejší, kreativnější, a nepředvídatelnější. Matky upřednostňují více hry zrakové, otcové podněcují více ke hrám pohybovým a dotykovým (ukazují svět, škádlí, škrábou vousy, lechtají, vyhazují do vzduchu). Podle Šulové (2004, s. 144) „více napodobují předřečové mimické projevy svých dětí a více se angažují při popichování nebo pošťuchování“.

Zkoumání komunikace rodičů s dětmi přineslo zajímavé poznatky o rozdílném používání jazyka mezi otcem a matkou při porovnávání projevů tříměsíčních a devítiměsíčních dětí. Matky častěji opakují otázky a přizpůsobují formulace úrovni porozumění dítěte. Otcové mají tendenci méně se při komunikaci přizpůsobovat možnostem porozumění dítěte. Používají složitější pojmy, bohatší slovník, vystavují tím dítě tvrdší zkoušky než matky (Le Camus, Zaouche-Gaudron, 2000).

1.4 Období mezi prvním a třetím rokem dítěte – batolecí věk

Vágnerová (2008) popisuje roli otce v tomto období jako rodiče, který klade větší důraz na disciplínu, pevné hranice, dodržování řádu, na plnění určitých požadavků, zároveň přináší nové podněty a nápady. Toto otcovské jednání bývá doprovázeno určitou nepatologickou mírou agresivity. Otec může být jak agresivně hravý, tak i agresivně starostlivý. Přístup otce je celkově drsnější. Dle výsledků německé dlouhodobé studie (Brizendineová, 2010) byly děti, se kterými si ve věku dvou let hráli jejich otcové drsněji, v období adolescence sebevědomější.

Pro batolecí věk jsou charakteristické fáze procesu separace – individuace a zrození psychologického Já. Zásadní aktivitou se stává hra, navazování přátelských vztahů v okolí, objevení vlastní odlišnosti od ostatních, osamostatňování se a hledání hranic svých možností. Přichází zkušenost s regulací chování (odměna a trest). Typickým projevem je vyhraněná forma sebeprosazování tzv. negativismus (Šulová, 2004). S rostoucí autonomií roste význam otce pro dítě, ten bývá dítětem více zapojován do vzájemných interakcí, zejména z toho důvodu, že dítě podporuje při experimentování a průzkumných výpravách. Právě pro doprovod do jiného prostoru nebo seznámení se s neznámým se dítě častěji obrací na otce, který i za cenu určité nejistoty nebo rizika podporuje aktivitu dítěte (Šulová, 2004). Dítě mezi 1. – 2. rokem života si mezi rodiči aktivně vybírá. Matku kontaktuje

v případě tělesného nepohodlí, hladu, únavy, potřeby emocionální blízkosti. Naproti tomu otce v případě, kdy chce něco otevřít, podat, opravit či prozkoumat (Šulová, 2003).

Kromelowovy výzkumy (in Le Camus, Zaouche-Gaudron, 2000) potvrzují, že otec působí jako dynamizační a socializační činitel (především u chlapců) a označuje ho za katalyzátor přistoupení na riziko. Významněji přispívá k odvážnému chování svých synů než svých dcer. V jeho výzkumu byla většina 18-21 měsíčních chlapců více sociabilní za přítomnosti svého otce než matky. Zkušenosti z podobného výzkumu podrobněji popisuje Parke (1996) – u chlapců s negativní vazbou k otci byly děti přátelštější k cizí osobě, pokud jí byla žena. V jiné kombinaci nebyl zachycen významný rozdíl v chování k cizí osobě. To podle autora potvrzuje, že otcové a matky nejsou zcela zaměnitelní a ovlivňují děti různým způsobem.

Komunikace otců a matek s dítětem se nadále liší. Matky přizpůsobují obtížnost jazyka dítěti s ohledem na jeho jazykové schopnosti a častěji než otcové ho opravují. Otcové častěji žádají o vysvětlení, pravděpodobně z důvodu neschopnosti rozšifrovat dětskou řeč. Podle Šulové (2003) vytváří roli „jazykového mostu“, nutí dítě více se přizpůsobit konvencím tak, aby bylo srozumitelné i pro jiné lidi než matku. Toto bylo ověřováno srovnáním rozhovorů 24 rodičů s dětmi ve věku 15 – 21 měsíců při hře s předměty. Otec dítě méně chválil, což bylo dítětem interpretováno jako nevyslovená žádost o nové vyjádření. Dítě bylo nuceno lépe formulovat a upřesnit svůj projev. Podle Tomasella (in Le Camus, Zaouche-Gaudron, 2000) to dítě bere jako výzvu, jde o zasvěcení do konvencí jazykového projevu a tedy součást socializace.

Dalším významným příspěvkem otce k socializaci dítěte je stimulace jeho schopností vytvářet vztah k ostatním. Škádlení, dodávání odvahy nebo pobídky k reakci jsou aktivity směřující k vyvedení z rovnováhy, k přizpůsobení se novému, ke konfrontaci s nejistotou a ke schopnosti umět se poradit. Tyto aktivity učí dítě brát v úvahu vlastní síly a vytrvat ve svém cíli. Zapojování dítěte do her jako je např. lechtání, běhání, skákání nebo zápasy přispívá k vytváření citu pro pravidla a pro protivníka. Otec tak přispívá k urychlování procesů, uvolňování zábran, odhalování vlastních schopností, má funkci hodnotící a funkci cvičitele. Dítěti poskytuje sebedůvěru při vyjadřování a sebehodnocení, seznamuje jej s konfrontací (Le Camus, Zaouche-Gaudron, 2000). Při řešení nějakého problému, je to otec, kdo dítěti dává potřebné informace a pobízí ho k vytrvalosti i přes dočasné selhání. Umožní mu tak dosáhnout úspěchu vlastním přičiněním. Matky častěji řešení rovnou nabídnou (Šulová, 2004). Kontakt s otcem, který je pro dítě náročnější než s matkou, usnadňuje dítěti vstup do prostředí mimo rodinu. Jak bylo již dříve uvedeno - otec pomáhá

dítěti vytvářet most mezi prosazením se v rámci rodiny a prosazením se v rámci skupiny sobě rovných. Tato role otců bývá nazývána „the fathers challenging role“ (Šulová, 2003). Bakalář (2002) předpokládá, že pošťuchováním a vystavováním určitému nebezpečí, připravuje otec dítě na život, kde není nic zadarmo a odměna přichází, až po vynaložení nějakého úsilí.

Otec přispívá k přijetí pohlavní role. Dítě si vytváří představu o mužské a ženské roli a ujasňuje si svou vlastní společenskou roli. Otec je důležitý pro psychosexuální vývoj svých dětí. Chlapcům umožňuje identifikaci a u dívek se stává objektem lásky. Chrání je tak během procesu separace – individuace (Le Camus, Zaouche-Gaudron, 2000).

Pro rozvoj vlastního „Já“ je důležité uvědomění si třetího vztahu v rodině, vztahu matka – otec, který se stává modelem pozdějšího vztahu mezi mužem a ženou. Tento přechod od dyády k triádě, od dvou ke třem se nazývá triangulace a umožňuje odpoutání se a nalezení vlastní identity. Podle Bakaláře (2002, s. 134) je triangulace „proces vedoucí k emocionální zralosti, dospělosti“.

Při odpoutávání se od matky vystupuje otec jako ten, kdo nabízí bezpečný, na matce nezávislý vztah. Bez otce může být podle Warshaka (1996) odpoutání pro dítě mnohem obtížnější. Šulová (2004) považuje otce na jedné straně za činitele roztržky, která odděluje dítě od matky nebo se kterým o ni soupeří a zároveň mu jako sociální iniciátor otevírá cestu do světa.

1.5 Období mezi třetím a šestým rokem – předškolní věk

Jak již bylo uvedeno, otcové se identifikují se svými syny a synové naopak vzhlížejí ke svým otcům jako ke vzoru. Otcové rozlišují při jednání mezi syny a dcerami a pro každé pohlaví mají jiný význam. U synů převládá potřeba je „ztvrdit“ a připravit na život muže v reálném světě. U dcer je vztah více zaměřen na péči a pomoc. Otcové se podle Brizendineové (2010) cítí být bližší svým dcerám, když dělají něco, aby jim pomohli. Ukazuje se, že blízký vztah otce s dcerou umožňuje v jejím budoucím životě lepší vycházení s muži. Vágnerová (2008) potvrzuje, že v předškolním věku dochází k další diferenciaci v chování otců vzhledem k pohlaví dítěte.

Ve věku 4-5 let dochází k pochopení genderové stálosti a konstantnosti, to vede k tendenci hledat vzory stejného pohlaví. Napodobování rodiče stejného pohlaví posiluje sebejistotu, učí modelům chování odpovídajícího vlastního pohlaví. Předškolní období

významně rozvíjí především mužskou identitu. Chlapci bývají v tomto věku mnohem více než dívky podporováni okolím ve své mužské roli, více se zaměřují na „chlapecké“ hračky a více dávají při hře přednost chlapcům před dívkami. Sledování interakce rodičů (jejich způsob řešení problémů, reagování a postoje) má velký význam při formování a přijetí pohlavní identity, vztahu dítěte k sobě, vytváření učebních a pracovních návyků a ovlivňuje jeho pozdější chování ve vlastním partnerském vztahu. Zkušenosti ze sociálních interakcí ovlivňují decentraci myšlení, pro které jsou v tomto věku typické egocentrismus a dětské konfabulace (Šulová, 2004).

Nejčastější aktivitou předškolního věku je kromě hry ještě navazování vztahů s vrstevníky. Parke (1996) uvádí, že vztah dítěte s otcem predikuje schopnost vytvářet přátelství. Horší vztah s otcem vedl k méně uspokojivým přátelstvím a pozitivní vztah tříletých dětí s otcem měl za následek pozitivnější a méně asynchronní přátelské vztahy ve věku pěti let. Parke zjistil, že oblíbenější, schopnější a méně agresivnější děti mívají s otcem charakteristický styl hry, vyznačující se vzájemností a doplňováním při výběru hry. Oblíbenější děti mají otce vyjadřující častěji pozitivní emoce než negativní. Odmítané děti mívají otce projevující více hněvu. Autor usuzuje, že schopnost rodičů vyjadřovat emoce při hře s dětmi ovlivňuje jejich sociální schopnosti s dalšími dětmi. Schopnost předškolních dětí navazovat vztahy s vrstevníky je do určité míry ovlivněna reakcí otců na jejich emoce. Pomoc a přijetí emocí dítěte otcem vede v pozdějších letech k menší agresivitě chlapců a menší negativnosti dívek. Otcové tak pravděpodobně slouží i jako model při práci s emocemi a významně tak ovlivňují utváření vztahů s vrstevníky.

1.6 Období od šesti do jedenácti let - mladší školní věk ⁴

Klíčovým okamžikem školního věku je nástup a adaptace na školu a školní práce. Kolem 10 – 11. roku probíhá podle Langmeiera (2007) významné období pro utváření mužské a ženské identity. Podle Vágnerové (2008) se „*zvyšuje význam otce jako nositele komplexní autority*“. Jeho prestiž a moc je důležitá především pro syny.

Pfaff a Seiffge-Krenke (2008) uvádějí následující role otce pro školního věk:

- vyzyvatel
- posílení motorických schopností

⁴ Langmeier a Krejčířová (2007) rozdělují další vývojová období dítěte na mladší školní věk (6 – 11 let), pubescenci (11 – 15 let) a adolescenci (15 – 20 let).

- mentor a reprezentant vnějšího světa
- podpora pohlavní role

Otec svou náročností podporuje samostatnost a sebedůvěru dítěte, učí ho dodržovat pravidla, spolupracovat a prosadit se ve společnosti. Dítě přímo instruuje nebo si s ním v tomto duchu hraje. Děti od svého otce očekávají jiný druh interakce, oblíbené jsou zejména hry, které představují nějaké nebezpečí a riziko. To úzce souvisí s otcovou citlivostí v roli vyzyvatele – v nových rizikových činnostech a situacích by si dítě bez jeho pomoci dostatečně nedůvěřovalo. Významnou rolí otce je zprostředkovatel životních zkušeností (např. při práci s vodou nebo ohněm), kde by bez jeho dohledu a opatrnosti byla taková činnost pro dítě příliš nebezpečná a bez vysvětlení nezajímavá. Otec tím, že netráví většinu času doma, ale v práci, vystupuje před dítětem jako představitel pracovního světa, který se odehrává podle jiných pravidel. Zásadní role otce ve školním věku, kterou potvrzují i jiní autoři, je role učitele a mentora svých vlastních znalostí a dovedností, ať už v praktických věcech nebo zkušenostech z pracovního prostředí a sportu (Pfaff, 2008).

Někteří autoři zmiňují otce jako významnou osobu ovlivňující intelektuální schopnosti, motivaci a postoje dítěte ke vzdělání – opírají se především o výzkumy dětí vychovávaných jedním rodičem, které mají o něco horší školní výsledky. Je potom podle Radimské (2004) otázkou do jaké míry do výsledků těchto výzkumů zasahuje sociální a ekonomický aspekt v situaci neúplné rodiny.

1.7 Pozdější období života dítěte – dospívání a mladá dospělost

V období dospívání dochází u dítěte podle Matějčka (1999) k objevování vlastní intimity, získání autonomie a přijetí odpovědnosti za ni a uvolnění se ze závislosti na rodičích a vytváření vztahů k vrstevníkům. Mění se rodičovská role a její náplň. Přijetí dítěte jako dospělého bývá obtížnější pro matky. Otcové však inklinují k autoritativním výchovným zásahům. Se syny řeší prosazování samostatnosti a s dcerami jejich emoční reakce. Vágnerová (2008) přikládá velký význam vztahu mezi otcem a synem. Otec je konfrontován s provokacemi a negativismem syna, který značí potřebu osamostatnění a vymezení vůči mužské autoritě. Oba rodiče zastávají během dospívání odlišné role. Matky se více soustředí na spojení a blízkost a otcové více na oddělenost a odlišnost. Svou

vzájemnou rodičovskou komplementaritou pomáhají dospívajícímu v jeho úkolech (osamostatnění a spojení). Otcové dětem více důvěřují, více se na ně spoléhají než matky a tím usnadňují získání jejich vlastní identity, autonomie a nezávislosti (srov. Parke, 1996, Pfaff, 2008).

Zásadní funkce v období dospívání podle S. Pfaff a Seiffge-Krenke (2008) jsou:

- podpora samostatnosti
- model při orientaci na vnější okolí
- zdůrazňování pohlavní role

Pfaff (2008) uvádí otcovy reakce na měnící se tělo svého dítěte. Dochází k synchronním změnám na úrovni verbální i tělesné. Fyzický kontakt a otevřenost se začíná omezovat přibližně rok před prvními zjevnými znaky dospívání. Dívky výrazně omezují množství fyzického kontaktu s otci (sezení na klíně, objímání – dříve zcela běžného) a postupně ho převádí do ritualizované podoby např. blahopřání k narozeninám. V dospívajícím věku jsou otcové více než matky fyzicky distancováni a děti se na ně méně často obrací s důvěrnostmi. Vyloučení otců z procesu dozrávání, jak tvrdí Pfaff (tamtéž), je z iniciativy dospívajících. Významnou úlohou otce je i v tomto období zdůrazňování pohlavní role dítěte. Otec v rámci vzájemné interakce umožňuje pozorování jeho odpovídající mužské role a tím ovlivňuje vývoj ženskosti a ženského chování své dcery. Pfaff považuje za dva zásadní znaky vztahu otce s dospívající dcerou „*odstup*“ a „*rozdlí*“. Otec se musí naučit „*udržet erotiku pod kontrolou*“⁵ (Pfaff, 2008, s. 8). Umožnit tělesnou blízkost, ale dát jí hranice a současně vybízet k identifikaci s matkou tak, aby nedošlo ani k přílišné identifikaci ani k idealizaci otce. Mezi otcem a synem zdůrazňuje Pfaff především utváření identity, nápodobu a učení se na základě modelu. Warshak (1996) se domnívá, že přítomnost otce v rodině je jedním z ochranných faktorů možného delinkventního chování dítěte. Nelze však jednoznačně tvrdit, že souvislost mezi antisociálním chováním a nedostatečnou otcovskou péčí vede k delinkvenci a stejně jako, že pozitivní vztah k otci zaručuje, že dítě se antisociálnímu chování vyhne.

⁵ Haltung einer kontrollierten Erotik

U dospělého „dítěte“ je další vývoj jeho života závislý spíše na životních událostech. Časnou dospělost, jejímž kritériem je podle Langmeiera (2007) dosažení zralosti, charakterizuje upevnění identity a identifikace s rolí dospělého. Klíčové je získání nezávislosti na rodičích, nalezení vhodného partnera k založení rodiny, povolání, rozvíjení profese a seberealizace. Vymezení se od rodičů a úplné osamostatnění charakterizuje vysoká variabilita. Někteří se odpoutají ještě v období studia, jiní zůstávají dlouho poté. Trendem poslední doby je oddalování odpovědnosti za dospělost a co nejdelší pobývání u rodičů v období časně dospělosti. Adolescentní fáze se tak prodlužuje, což může vyvolávat ambivalentní pocity na obou stranách. Pokud se děti osamostatní, dochází v rodině k tzv. „fázi prázdného hnízda“ (Vágnerová, 2008). Dojde k výraznému snížení závislosti na rodičích a vztahy s nimi se stanou symetričtější a klidnější. U rodičů je třeba zaujetí nového postoje. Mohou mít snahu dále zasahovat do jejich života, radit a pomáhat a to i tehdy, kdy to není žádané. Někdy vzhledem k odlišným postojům a hodnotám mezi generacemi může dojít k nepochopení a vzájemnému odcizení.

Vágnerová (2008, s. 275) tvrdí, že především u otců narůstá potřeba kontaktu s dětmi. *„Otcovství má pro stárnoucí muže větší význam než dřív. Souvisí to s proměnou jejich osobnosti a větší koncentrací na vztahy s lidmi a s tendencí poskytování péče.“*

Pfaff (2008) popisuje výzkum vztahů 79 dospělých dětí a jejich otců (nesdílejících dohromady společnou domácnost). Uvádí, že funkce popsané v předchozích obdobích (podpora osamostatňování, poskytování rad atd..) se objevují také v dospělém věku. Ukázalo se, že i v dospělém věku děti plní otcové významnou roli. Jejich vztahy jsou vyznačovány vzájemnou emocionální podporou, akceptací a otevřeností i přes odlišné názory v některých oblastech. Zásadní význam otce v dospělém věku označila konkurence, emocionální podporu, podporu samostatnosti a poskytování rad. Pro otce je vztah k dětem mnohem důležitější než si jeho děti myslí. Emocionální podpora, akceptace a smysluplnost byly označovány jako nejčastější charakteristiky vztahu dítěte s otcem. Otcové se stávají rádci a pečovateli a vedou svého potomka k úplnému osamostatnění. Autorka dále poukázala na zajímavý výsledek v oblasti výkonových schopností, otcové se svými syny soutěží a více je vnímají jako konkurenci. Pravděpodobně to souvisí i s vývojovým obdobím, ve kterém se nacházejí otcové (odchod do důchodu, snižování výkonu).

Závěr kapitoly o významu otce pro dítě je ukončen stručným shrnutím důležitých funkcí otce v životě dítěte.

Michael Lamb (in Maříková, 1999) prohlásil za zásadní pilíře otcovství –

- zodpovědnost
- angažovanost
- dostupnost otce

V počátcích otcovství je nanejvýš důležité vytvoření a navázání vztahu otce s dítětem - vytvoření kvalitní půdy pro „náročnou několikaletou práci“. Navázání odpovídajícího vztahu určí do jaké míry bude otec později adekvátně plnit svou roli a funkci. V raném věku jde především o zprostředkování jiné zkušenosti, podporu a zajištění bezpečí při aktivitách představujících něco nového a neznámého. Otec dítě postupně připravuje na samostatný život ve společnosti. Učí ho vypořádat se s novými, neznámými situacemi, vytrvat a obstát. Socializace dítěte, ve které hraje otec významnou roli, postupně doprovází další vývojové etapy a probíhá i později v dospělosti. Lze konstatovat, že otcové významně ovlivňují kognitivní, emoční i sexuální vývoj svého dítěte, a tím i celý jeho další život dospělého jedince. Otec zůstává významnou osobou po celý život svého potomka. Stručný přehled jednotlivých funkcí je uveden v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1 Funkce otce podle různého věku dítěte
Volně dle: Funktionen des Vaters in den verschiedenen Altersstufen (Pfaff, 2008, s. 10)

<i>Funkce otce podle různého věku dítěte</i>			
<i>batole</i>	<i>školní dítě</i>	<i>adolescence</i>	<i>mladá dospělost</i>
explorace	citlivé výzvy	podpora samostatnosti	rádce
trénink nepřítomnosti matky	posílení motorických schopností	model k orientaci v okolí	podpora samostatnosti
zažití pravidel	poradce - reprezentant vnějšího světa	důraz na pohlavní roli	emociální podpora
posílení motorických schopností	důraz na pohlavní roli		konkurence

2 Aktivní otcovství

Význam otcovství a jeho úloha vzbudil v odborných kruzích vyšší zájem v 70. letech minulého století. Autoři jako H. Biller, M. Lamb, E. Abelin, J. Lacan se zaměřili na význam otce při vývoji dítěte, jejich vztah nebo jeho schopnost se o dítě postarat. Pozvolna se stával otec důležitým pro duševní zdraví dítěte a jeho socializaci. Přes důraz na „ranou triangulaci“ nebo „komplementaritu s matkou“ se na začátku 80. let stal samostatnou a důležitou postavou pro dítě v raném věku. K výhledu na proměnu jeho tradiční role došlo ještě o další desetiletí později. Zpočátku se zdálo, že se ztrátou role živitele ztratí i svou potřebnost v rodině. Pro taková zdání byla provedena řada důležitých výzkumů, které objasnily a potvrdily jedinečný význam otce pro dítě a jeho odlišnost od matky. Tím byla nastavena cesta směrem k modernímu pojetí, k tzv. novému otcovství (srov. Etchegoyenová, 2007; Sedláček, 2009; Chmelařová, 2008).

2.1 Přechod mezi tradičním a moderním otcovstvím

Autoři se jednoznačně neshodují, zda za postupnou proměnou otcovské role stojí více úpadek tradiční role nebo vítaný příchod té nové moderní. Např. Zoja (2005) velmi kritizuje angažovanost otců, považuje ji za důkaz krize mužské identity. Otcové se podle něj bezradně snaží převzít mateřskou péči, jsou degradováni na roli sponzora se slabou autoritou. Chmelařová (2008) také popisuje krizi otcovství, předpokládá, že otcovství se nachází v přechodném období a zdárné překonání krize povede k návratu otců do rodiny. Jak uvádí Sedláček (2008) na cestě mezi tradičním a moderním otcovstvím může role otců nabírat mnoho podob (nepřítomný otec nebo otec na rodičovské dovolené). Jasným úkolem dnešních otců je vytvoření nového rozměru otcovství, tak aby nepřišli o svou mužskou identitu a jedinečnost a zároveň jejich otcovská role byla aktivní v kompetentní péči o dítě. Podle Kubíčkové (2003, s. 2) takoví otcové zvládají pečovatelské povinnosti stejně dobře jako matky, avšak - „*jsou to stále otcové, jejich otcovství ovšem získává nový rozměr. „... od prostého 'být otcem' k aktivnímu otcovství, k naplnění formy obsahem.*“

V každém historickém období se objevuje ideální představa o otcovství. Jednotlivé představy přežívají a fungují stále v podobě archetypů nebo stereotypů jako součást chápání reality (srov. Biddulph, 2007; Burgessová, 2004; Dudová, 2006; Chmelařová, 2008; Matzner, 2004; aj.). Matzner (2004) tvrdí, že tyto stereotypy a představy o ideálních

otcích nemusí vždy odrážet skutečnou realitu. J. Pleck (in Dudová, 2007) uvádí, že otcovství západního světa prošlo čtyřmi etapami:

- otec jako autoritativní učitel morálky a náboženství
- vzdálený otec živitel
- otec – model mužské role
- pečující a aktivní nový otec

A. Burgessová (2004) shrnuje představy o otcovství dvěma archetypy - otec vládce (král, moudrý stařec, otec na nebesích) a otec země (pečovatel, poskytující obživu, plodnost). Naši kulturu označuje za přesycenou patriarchálními představami o otcovství a domnívá se, že i v minulosti bylo reálné chování otců velmi různorodé. Jak bylo již konstatováno v bakalářské práci, uvedené zjednodušené představy zkreslují dojem o otcovství v té které době.

2.1.1 Vymezení pojmů moderního otcovství

Jednotlivé pojmy často skloňované v diskuzích o moderních otcích nejsou dostatečně jasně definovány, často se jejich hranice stírají. Někteří autoři v pojmech „nový“, „angažovaný“, „aktivní“, „pečující“ rozlišují, jiní v nich vidí společný význam. Skutečnost je taková, že v některých situacích se navzájem překrývají a proto není snadné nastavit je jednoznačně. Čeština neoplývá rovnocenným ekvivalentem pro pojmy „Fatherhood“ a „Fathering“ nebo „Fathers challenging role“⁶.

V předchozí bakalářské práci byly pojmy rozlišeny následovně:

Nové otcovství

(new fatherhood, neue Väterlichkeit)

Představuje společensky podmíněnou změnu otcovské role. Otec se odpoutává od své tradiční role, od které se liší v míře angažovanosti. Typickým reprezentantem je otec, který navazuje se svým dítětem emocionální vztah již od raného věku. Otec oplývající vlastnostmi, které bývají v naší kultuře vyhrazeny matkám.

⁶ Fatherhood se rozumí otcovství jako sociální instituce. Fathering vyjadřuje otcovství jako sociální vztah, který je závislý na kontextu (to že otcové svoje otcovství „dělají“). The father's challenging role je pojem odvíjející se od angažovaného otcovství. Vznikl na základě předpokladu M. Lamba o specifické roli otce při povzbuzování dítěte k zvládnutí situace vlastními prostředky i za cenu dočasného selhání. Viz kapitola 1.4

Aktivní otcovství

(pravděpodobně český ekvivalent k „fathering“)

Používá se u nás (v méně odborných textech), odpovídá uskutečňování nového otcovství. Zahrnuje vše – angažovanost, účast a především vyšší zájem muže o těhotenství, porod, výchovu dítěte a o roli otce.

Angažované otcovství

Podle Národního plánu Ministerstva práce a sociálních věcí (2009) ho vykonává otec dítěte, který se osobně podílí na vedení domácnosti, na denních povinnostech péče o dítě a aktivně s ním vytváří vzájemný vztah. Termín se používá při označování speciální skupiny otců v rámci rodinné politiky. V širším pojetí je chápán jako dostupnost (přítomnost) otce, který nepřebírá úlohu matky, ale funguje společně s ní. Kubičková (2003) považuje pojem zaangažovaný otec (involved father) jako přechod mezi tradičním otcem a otcem na mateřské dovolené. Zaangažovaní otcové se spolupodílí na výchově dětí a na fungování domácnosti, přičemž je rozdílná míra zaangažovanosti mezi jednotlivými otci.

Pečovatelské otcovství

(nurturing fatherhood, parenting)

Šmídová (2007) označuje termínem pečovatelské otcovství nejčastěji muže, kteří primárně pečují o dítě, suplují roli matky na mateřské dovolené. Pečovatelské otcovství je podrobněji popsáno v kapitole 3.1.

Moderní otcovství

Vymezuje se proti tradičnímu otcovství. Význam je podobný novému otcovství. Předpokládá u otce fyzickou blízkost, citový vztah a přítomnost. Moderní otec je zapojen do péče o dítě i o domácnost. Vztah s dítětem je přímý.

Tradiční otcovství

Bývá spojeno s představou role otce jako živitele. Jeho úkolem je materiálně zajistit rodinu, pro dítě je velkou autoritou a zajišťuje mezigenerační předávání zkušeností. Vztah s dítětem bývá zprostředkován matkou - matka o otci dítěti vypráví a naopak (Dudová, 2007).

2.2 Výsledky výzkumu „Podoby otcovství v ČR“

Díky grantu na veřejnou informační kampaň na podporu otcovství v ČR byl pro nedostatek potřebných informací o otcích proveden výzkum „Podoby otcovství“ (Friedlaenderová, 2010). Zmapoval mimo jiné podobu aktivního otcovství v ČR. Kombinací kvalitativní i kvantitativní metody zkoumal u reprezentativního vzorku českých mužů a otců postoje k otcovské roli, zapojení do péče o děti a v případě většího zapojení jejich očekávání od společnosti i od zaměstnavatelů. Kvalitativní část byla provedena formou rozhovorů s respondenty (kvótový výběr), byla zaměřená na postoje k aktivnímu otcovství a především na hodnocení otců samotných jako pečovatelů a vychovatelů. Dále sledovala jaké hodnoty otcové dětem předávají, jak si rozdělují role v péči o domácnost a děti s partnerkou, jak jsou schopni se o děti postarat, jaké konkrétní činnosti vykonávají a jak jsou aktivní ve specifických případech péče o děti (např. nemoc). Výstupem je rozsáhlá zpráva, z níž budou na tomto místě prezentovány některé výsledky související zejména s problematikou aktivního otcovství.

Výsledky potvrzují již uvedený názor, že současný stav otcovství lze charakterizovat jako přechod mezi tradičním a moderním pojetím. U mladší generace otců lze vysledovat modernější a liberálnější tendence. Většina otců však stále patří spíše k těm tradičním. Ve většině případů zastávají roli živitele, z prostého důvodu - jejich příjem je u 70% respondentů vyšší než příjem partnerky. Obdobím přechodu mezi pojetími vysvětlují autoři i některé rozpory ve studii. Např. současně protikladná tvrzení (partnerka má stejné právo realizovat se jako já/jsem pro tradiční rozdělení rolí) jsou vysvětlena autory: „*Otcové přejali některé názory 'moderního' otcovství a genderové rovnosti, ale ještě stále vnitřně přežívají určité stereotypy tradičního modelu uspořádání*“ (Friedlaenderová, 2010, s. 5). Nejasné vymezení role otce se ukazuje v postojích k výchově dětí. Otec má být autoritou a současně partnerem a kamarádem⁷. Moderní pojetí přináší některým mužům pocit určité diskriminace při srovnávání společenského postavení s matkami (benefity a přístup zaměstnavatelů, svěření dítěte do péče při rozvodu aj).

Děti mají v životě otců důležitý význam, pro 96% respondentů jsou „*tím nejlepším, co je v životě potkalo*“ (Friedlaenderová, 2010, s. 56). Otcové se snaží předat svým dětem klasické hodnoty (pravdomluvnost, poslušnost, desatero, být slušným člověkem), ale často

⁷ představu otce jako partnera a kamaráda uváděli nejčastěji potenciální otcové

i ty moderní (umění se prosadit, obhájit svůj názor před ostatními, přijít si na věci sám). Správný táta podle představ většiny respondentů věnuje vlastní volný čas dětem, ale zároveň se většina respondentů také domnívá, že by si muži měli udržet své zájmy a koníčky.

Přístupy otců k naplňování jejich role jsou různé. Odvíjejí se od základních charakteristik mezi které patří: *věk, vzdělání, osobnostní charakteristiky, životní postoje, zkušenosti z vlastní rodiny a příklady z okolí*. V další části autoři upřesňují, že „*celkový postoj otců k jejich rodičovské roli (v názorové i praktické rovině) je ovlivněn řadou faktorů – věkem, prostředím, ve kterém vyrůstali, formou partnerského soužití, tím jestli žijí s dětmi ve společné domácnosti, vzděláním i nároky kladenými ze strany partnerky*“⁸ (Friedlaenderová, 2010, s. 5). Další důležitou proměnou je věk dítěte a pracovní vytížení obou partnerů. Přístupy otců jsou různé i v oblastech jako je např. účast u porodu a podíl činností mezi mužem a ženou. Podle výsledků jsou nejvíce emancipovaní v oblasti péče o dítě a domácnost „*vzdělání otcové a otcové z Prahy*“ (Friedlaenderová, 2010, s. 38).

Celkově otcové uváděli spokojenost s množstvím času, který věnují svým dětem. K podobnému zjištění dospěly i výsledky pilotní studie předchozí bakalářské práce. Na druhé straně výzkum naznačil, že asi polovina otců není spokojena s podmínkami v zaměstnání v souvislosti s každodenní péčí o děti. Ukázala se závislost mezi spokojeností s pracovními podmínkami a s množstvím času stráveným s dítětem. Nejvíce spokojení jsou zaměstnanci veřejného sektoru a nejméně pracovníci nadnárodních firem.

Co se týká potřeb českých otců, uvítali by opatření vedoucí k větší informovanosti o jejich zákonných nárocích. Uvítali by srovnání s otci v ostatních zemích Evropy a dostupnost informačního serveru pro otce, jehož součástí by bylo internetové poradenství ohledně výchovy. V podobném duchu u nás funguje několik webových stránek⁹

2.2.1 Zapojení českých mužů do každodenní péče o domácnost a děti.

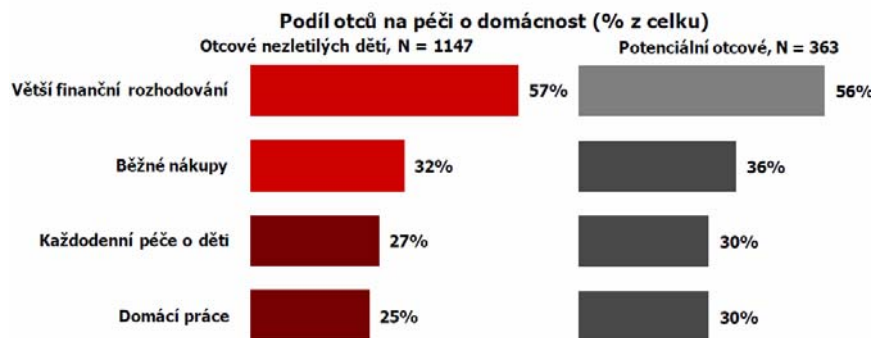
Stejně jako v zahraničích a jiných českých výzkumech se i v tomto prokázala souvislost mezi účastí otce u porodu a jeho pozdější zainteresovaností při péči o dítě¹⁰. Není to jediná ovlivňující proměnná. Ukazuje se, že důležitou roli hrají podmínky ze strany státu i

⁸ výzkum prokázal značný vliv vzdělání partnerky na míru aktivního zapojení otců do denní péče o děti

⁹ www.ilom.cz; www.tatojaknato.cz; www.tatadoma.cz

¹⁰ viz kapitola č. 1.2.2

zaměstnavatele a celkové společenské nastavení k problematice otcovské péče. Bohužel neexistuje komparativní studie mezi jednotlivými zeměmi EU. Autoři přesto srovnávají čas strávený prací v domácnosti mezi muži a ženami na základě informací zveřejněných Evropskou komisí v roce 2005. ČR v tomto ohledu patří k těm nižším podílům v rámci EU (muži tráví 21% času prací v domácnosti, ženy 79%). Ve Švédsku tráví muži domácími pracemi 36% času. Obrázek č. 1 zobrazuje graf s podílem otců na péči o domácnost v jednotlivých činnostech.

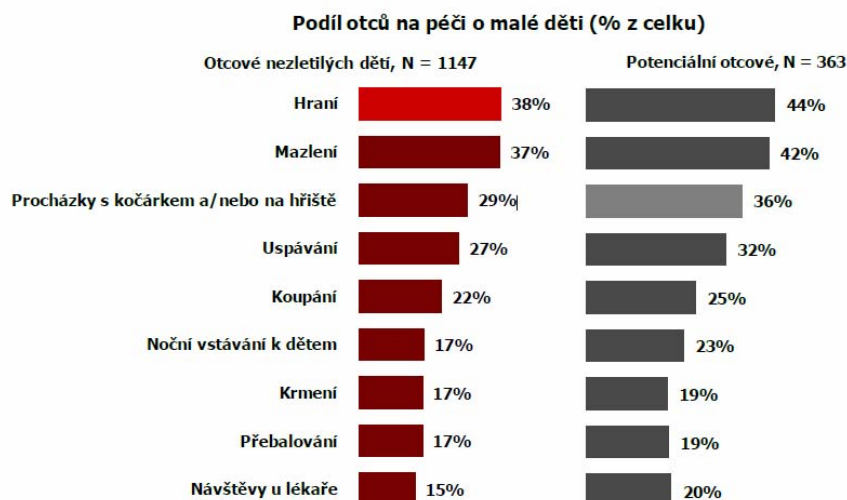

Obrázek č. 1 Podíl otců na péči o domácnost (Friedlaenderová, 2010)

S ohledem na uvedené podmínky ani nemůže být zapojení českých otců do péče o děti a domácnost příliš vysoké. U každodenních běžných aktivit nepřesahuje jejich podíl 40%. Spoustu činností otcové dělají, až když jsou k tomu situací nějak donuceni. Nejvíce se v domácnosti zapojují do volnočasových aktivit spojených se sportem a plánováním rodinné dovolené. Mezi úplně nejčastější volnočasové aktivity otců s dětmi patří povídání, sledování televize/DVD a hraní si s hračkami. U starších dětí je nejčastější společnou aktivitou sledování televize nebo DVD a povídání/ vyprávění. Nejméně se otcové chtějí podílet na takových činnostech, které považují za typicky ženskou doménu. Zajímavé je, že ač otcové mají dojem, že se podílejí na každodenní péči téměř stejnou měrou jako matky, je mnoho činností, které vůbec nedělají a zároveň málokteré dělají pravidelně.

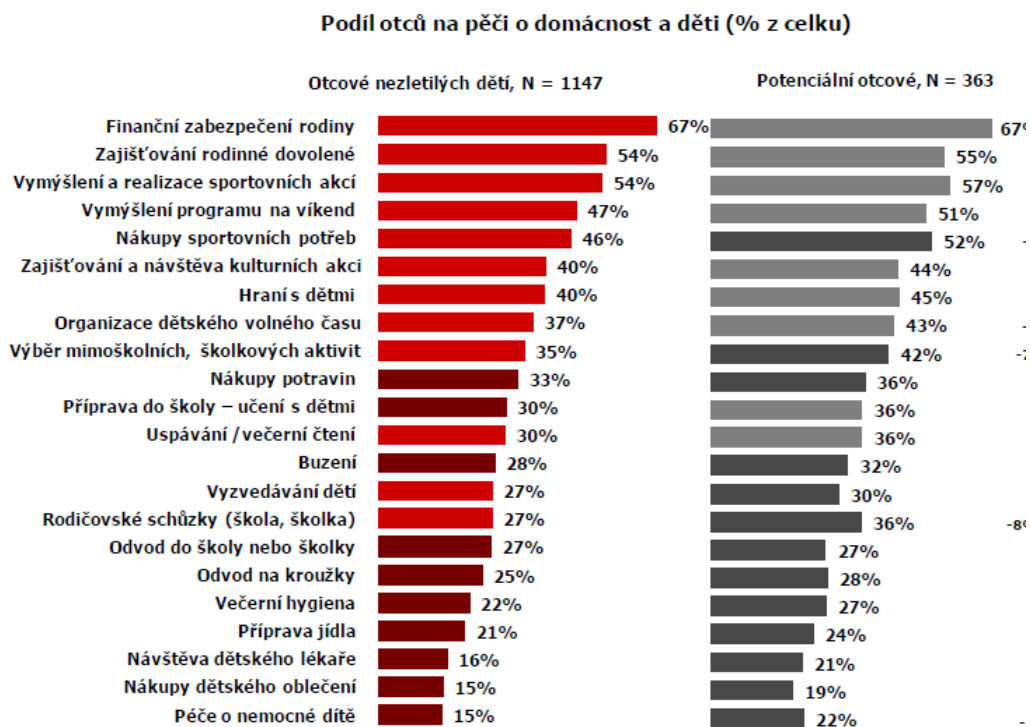
Většina respondentů uvedla, že se dokáží o dítě postarat a také se někdy sami o malé dítě starali (většinou krátkodobě 1-2 dny), v případě úplně malých dětí využívají pomoc prarodičů. Z vlastní iniciativy vyhledává samostatnou péči o dítě málokterý otec. Na výchově a péči se ale podle svých aktuálních možností účastní. Dalo by se konstatovat, že se aktivně o péči nehlásí, ale pokud je jim předána, zvládnou ji. Praxí se jejich aktivity zlepšují i zvyšují, u prvního dítěte bývají často nejistí a péči raději nechávají na partnerkách. U dalších dětí se zpravidla zapojují více. Výsledky připomínají výrok prof. Matějčka (2005, s. 16) a sice, že „nejnižší zapojení otců je v péči o nejmenší děti“.

Zapojení mívá podobu aktivit typu mazlení a hraní, procházky a uspávání. Podíl otců na prováděných činnostech v péči o malé děti ukazuje obrázek č. 2. Méně oblíbenou aktivitou je pro některé otce přebalování, krmení a noční vstávání.

Obrázek č. 2 Podíl otců na péči o malé děti (Friedlaenderová, 2010)

Návštěva lékaře, péče o nemocné dítě, později příprava do školy jsou také častěji v kompetenci matky. Podíl otců na dalších aktivitách ukazuje obrázek č. 3.¹¹

Obrázek č. 3 Podíl otců na péči o domácnost a děti (Friedlaenderová, 2010)

¹¹ většinu činností spojených s péčí o dítě a domácnost mají na starosti matky

2.2.2 Aktivní otcovství

Pod pojmem aktivní otcovství si respondenti nejčastěji představují otce, který věnuje dětem svůj volný čas, rozvíjí je a stará se o ně, zapojuje se do péče o děti po příchodu z práce a podílí se na výchově stejnou měrou jako matka¹². Představitelé aktivního otcovství se účastní porodu, shání všechny informace a podílejí se na každodenní péči o dítě téměř z poloviny, aniž by vynechali nějakou neoblíbenou činnost (přebalování, krmení, noční vstávání). Informace získávají z literatury, na internetu nebo od partnerky. Naprostá většina respondentů se však účastnila pouze kurzu v porodnici před porodem. Všichni otcové se alespoň z poloviny aktivně podílejí na finančních rozhodnutích. Aktivní otcové měli navíc výrazně vyšší podíl na domácí práci (asi o 1/3) než ostatní otcové a na běžných nákupech (44%). Při celkové denní péči o děti je podíl neaktivnějších otců cca 40% (srov. s obrázkem č. 1). Na základě srovnání charakteristik vzorku otců podle jejich aktivity (na domácích pracích, každodenních činnostech a péči o děti) vypadají profily jednotlivých zástupců takto:

Aktivní otcové

Podílí se na uvedených činnostech více než 30%; typický aktivní otec je mladšího věku, nejčastěji VŠ a SŠ vzdělání, ženatý, žijící nejčastěji se 2 dětmi ve společné domácnosti, je nadprůměrně aktivní kolem porodu; je moderním otcem s liberálním stylem výchovy¹³, spíše vyšším socioekonomickým statusem; bydlí ve větších městech se stejně nebo více vzdělanou partnerkou;

Průměrně aktivní otcové

Podílí se na činnostech průměrně 20-30 %, jsou alespoň středoškolského vzdělání, ekonomicky aktivní, na nižších nebo vyšších vedoucích pozicích; v páru jsou ti vzdělanější, žijí nejčastěji v malé obci nebo na vesnici;

Neaktivní otcové

Na každodenních činnostech se podílí méně než 20%, jsou to muži staršího věku, s nižším vzděláním, často jsou rozvedení a z neúplných rodin, patří mezi tradiční otce, rodičovská dovolená a účast u porodu u nich není v oblibě; Tvoří se svou partnerkou homogenní vzdělanostní pár spíše s nižším stupněm vzdělání, žijí nejčastěji v menších městech;

¹² pro personalisty (v současně probíhajícím výzkumu) se pojem aktivní otcovství ukázal být spojen s představou otce „na mateřské“

¹³ k liberálnímu stylu výchovy se hlásila asi 1/2 respondentů, neprokázal se vliv vzdělání mezi přísnou a liberální výchovou

2.2.3 Souhrnná typologie otců

Autoři výzkumu konstruovali typologii otců na základě výroků všech respondentů a zařadili otce do tří skupin – podle postojů, vztahu k práci a množství volného času tráveného s dětmi. Podle postojů je rozdělili na tradiční a angažované otce, podle vztahu k práci na rodinné typy a pracanty a podle volného času tráveného s dětmi na aktivní otce a pasivní. Z těchto tří skupin bylo kombinací vytvořeno 8 typů, pro které vyplynuly určité charakteristické znaky:

Angažovaný pasivní rodinný typ

Nejčastěji ve věku 45-54 let, VŠ vzdělání, žijící mimo Prahu, často rozvedený. Je moderním otcem s liberálním způsobem výchovy, příslušník střední třídy;

Angažovaný aktivní rodinný typ

Mladý otec s malými dětmi, stejně vzdělaný jako partnerka, má spíše vyšší vzdělání, příslušník střední třídy, častěji pochází z úplné rodiny, žije společně s dětmi, je zastáncem účasti při porodu a rodičovské dovolené pro otce; moderní otec, aktivně tráví čas s dítětem, liberální styl výchovy;

Angažovaný pasivní pracant

Otec střední generace (35-45 let), základní vzdělání nebo vyučen (stejně tak partnerka), nezajímá se o rodičovskou dovolenou, je více pasivní;

Angažovaný aktivní pracant

Typicky mladší středoškolák s mladšími dětmi, častěji žije v Praze než na Moravě, ve společné domácnosti s dětmi, je svobodný, účastní se porodu, moderní otec s liberálním přístupem k výchově;

Tradiční pasivní rodinný typ

Patří do starší generace otců, vysokoškolák, partnerka většinou s nižším vzděláním, vyšší podíl rozvedených mužů, nežijící s dítětem ve společné domácnosti, často pocházející z neúplných rodin, neúčastní se porodu, nechtěl by na rodičovskou dovolenou, vyznává přísnější styl výchovy;

Tradiční aktivní rodinný typ

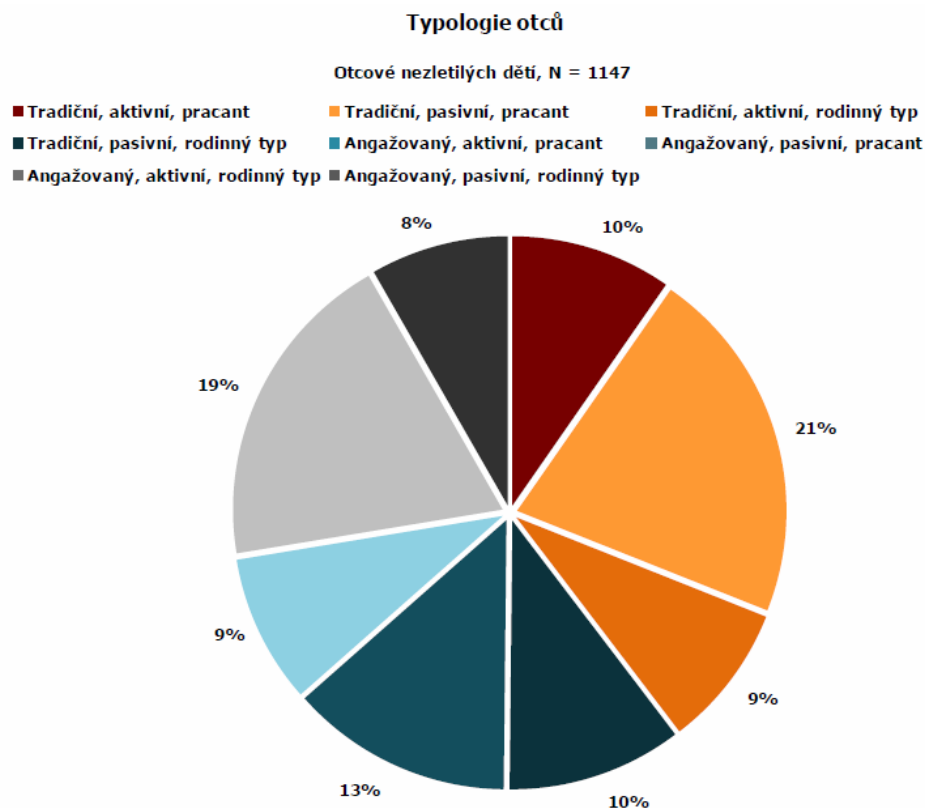
Otec mladšího věku, s nižším vzděláním než partnerka, s menšími dětmi, žije častěji na Moravě, příslušník pracující třídy, porodu se účastní, je aktivní.

Tradiční pasivní pracant

Nejčastěji starší generace otců (45-54 let) se staršími dětmi, základní vzdělání nebo vyučen, stejně tak i jeho partnerka; žije více na Moravě, ženatý (s vyšším podílem rozvedených), pochází z neúplných rodin. Spíše tradiční otec, neaktivní s přísným výchovným stylem. Neúčastní se porodu ani nemá zájem o rodičovskou dovolenou;

Tradiční aktivní pracant

Mladší otec s menšími dětmi, s méně vzdělanou partnerkou, ženatý, pocházející z úplné rodiny; tradiční otcovská role s průměrnou aktivitou a přísnějším stylem výchovy; příslušník pracující střední třídy. V ČR má nejsilnější zastoupení.

Obrázek č. 4 Typologie otců (Friedlaenderová, 2010)

Rozložení jednotlivých typů ve výzkumném souboru zobrazuje obrázek č. 4. Mezi zajímavá zjištění dále patří, že nejvíce se účastní porodu aktivní rodinný typ, zůstal by i na rodičovské dovolené, je moderním a aktivním otcem. Angažovaný aktivní rodinný typ se účastní porodu až 3x častěji než tradiční pasivní pracant. Angažovaný rodinný typ je tvořen převážně moderními otci, ale tradiční pracant je tvořen tradičními otci jen ze 2/3. Aktivní typ mívá malé děti do 9 let. Pracovní typ bývá tvořen tradičními otci, je méně aktivní a přísný ve výchově. Převažuje u nejstarší věkové kategorie, se staršími a s více dětmi, ZŠ vzdělání stejně s partnerkou. Častěji je z města.

Výsledky výzkumu shrnuje v rozhovoru Maříková (tamtéž) konstatováním, že otcovská populace není homogenní v chování ke svým dětem, a že se otcovské postoje mohou měnit v průběhu života jak otce, tak jeho dítěte. Důležitou roli v angažovanosti otců ve vztahu k jejich dětem plní partnerky - matky. Podobný názor vyslovila Castelain – Meunier (2002 in Maříková, 2009, s. 90): *„Role otce v heterosexuální rodině dnes není jednoznačně definována a obměňuje se v závislosti na tom, co žena od svého partnera očekává a vyžaduje, a také v závislosti na vůli otce zaujmout určité místo nezávisle na přístupu své partnerky“*.

3 Zvláštní podoby otcovství

Následující kapitoly popisují specifika zvláštních podob otcovství, se kterými se společnost více či méně často setkává. Jsou na jednu stranu odlišné od stereotypních představ otcovské role, zároveň zkoumání jejich specifik může vést k lepšímu porozumění fenoménu otcovství. Jako otcové ve specifické situaci jsou v jednotlivých podkapitolách představeni muži na rodičovské dovolené, rozvedení muži a muži s homosexuální orientací.

3.1 Otcové na rodičovské dovolené

Otcové jako primární pečovatelé nejsou žádným novým fenoménem. Existovali v minulosti v té skutečné i v pohádkách. Představují různorodou skupinu mužů, s různými motivacemi pečovatelsví a různými způsoby provádění péče o dítě. Některé genderově orientované autorky upozorňují na příchod nového typu otcovství, které zahrnuje touhu muže celodenně pečovat o dítě. Výzkumem zachycená skutečnost ukazuje jejich tendence spíše na úrovni ideí. Muž na rodičovské dovolené vycházející z představy o angažovaném otcovství, jakoby byl novodobým ideálem aktivního otcovství. Přestože společenské podmínky nejsou k této podobě jednoznačně nakloněné, jsou známy zahraniční i naše výzkumy z prostředí pečujících otců. Zabývají se nejčastěji osobností rodiče, jeho vlivem na dítě a jeho vývoj, vlivem na uspořádání genderových rolí, vlivem na kvalitu a stabilitu vztahů v rodině nebo profesním uplatněním pečujícího otce. Výsledky vypovídají o pozitivních dopadech i negativech (Maříková, 2006).

V literatuře se setkáváme s různými názvy – otec na mateřské dovolené, otec na plný úvazek, muž na rodičovské dovolené, otec v domácnosti, angažovaný otec, pečující otec, zúčastněný nebo nový otec. V anglickém jazyce najdeme také několik termínů – nurturing, caregiving, stay at home father, full – time dad, co-parent (Maříková, 2009). Všechny názvy jsou určeny osobě, která primárně pečuje o dítě v jeho raném věku. Záleží na autorovi a jeho pohledu.

3.1.1 Kompetence otce primárně pečovat o dítě

O vhodnosti otce jako primárního pečovatele bylo pojednáno v první kapitole této diplomové práce. Zmíněný názor mnoha autorů je v psychologii znám od konce 60. let. A sice, že otcové mají schopnosti a předpoklady starat se o malé děti a dokáží být naprosto srovnatelnými pečovateli jako matky. Podle výzkumů provedených v našich podmínkách lze uvést, že mezi muži a ženami, kteří celodenně pečují z vlastní vůle o své dítě, je zanedbatelný rozdíl v jejich schopnosti se o dítě postarat (srov. Maříková, 2009; Matějček, 2005; Šmídová, 2008; Sedláček, 2008; aj.). Toto tvrzení podporuje i revidovaná teorie attachmentu Johna Bowlbyho, kde byl zaveden lépe vystihující pojem *primárně pečující osoba*. Pouto k ní zůstává pro dítě klíčové, není však zásadní, je-li tou osobou muž nebo žena (Sedláček, 2008). Nakonec i pro evoluční psychology a sociobiology lze najít argument v antropologických studiích přírodních kmenů a některých druhů zvířat, kde otcové, případně zvířecí samci pečují o své potomky „*mateřským způsobem*“ (Geiger, Lamb in Maříková, 2009; Sedláček, 2008; Bakalář, 2002).

3.1.2 Zásadní determinanty rozhodnutí k pečovatelskému otcovství

Určitými překážkami pro muže rozhodnutého pečovat celodenně o dítě mohou být stereotypní tendence společnosti. Pečovatelství samo o sobě bývá vnímáno jako typicky ženská záležitost, nic čeho by muži byli schopni. Mužská péče může být i mezi muži samotnými nahlížena jako zženštilá, slabá, muž má být „živitelem“, jeho role se vykonává v práci. Nejčastěji uváděnou překážkou v rozhodnutí zůstat s dítětem doma se stává ekonomická situace. V této souvislosti, lze zmínit názor Šmídové (2008), že otcové se rozhodují pro péči o dítě nejčastěji v situacích nezaměstnanosti muže nebo vyššího příjmu partnerky. Stále žijeme ve společnosti, kdy muži vydělávají více peněz a tudíž se zásadním způsobem podílejí na rodinném rozpočtu. Jejich odchod ze zaměstnání by vedl ke snížení ekonomické úrovně domácnosti, což, jak dokazují některé výzkumy, je pro rodiny klíčové. Rozhodnutí otců využít institutu rodičovské dovolené dále závisí na mužově pracovním uplatnění a postojích k profesionální kariéře, na postoji nadřízeného a kolegů. Stejně důležitá je podpora partnerky a postoje sociálního okolí. Podle Moisanové jsou v rozhodnutí zásadní – sociodemografické, fyzické a ekonomické faktory, faktory spojené se zaměstnáním a pracovní rolí, vztahy a podpora okolí a postoje muže k genderovým rolím (in Maříková, 2003).

3.1.3 Vliv sociální a rodinné politiky na pečovatelská otcovství

Některé země v rámci své rodinné politiky zavedly institut rodičovské dovolené,¹⁴ ten ve většině případů navazuje na dovolenou mateřskou a může být využit také muži. Nejpropracovanější rodinnou politikou zohledňující postavení otce a jeho možnosti pečovat o dítě mají Skandinávské země, dále Rakousko, Německo, Island, Slovinsko nebo Itálie. Např. ve Švédsku mají k dispozici tzv. otcovskou dovolenou, která je určena pouze pro muže. Jedná se o podporu v rozsahu dva měsíce, pokud ji otec nevyužije propadne (srov. Maříková, 2003; Sedláček, 2005; Kundra, 2009). Podle Sedláčka (2005) stát tímto nástrojem podporuje péči o dítě a vzájemné střídání obou rodičů. Pozitivním dopadem je vytvoření bližšího vztahu mezi dětmi a jejich otci (i naopak). Matky získávají lepší podmínky pro návrat do zaměstnání. Ve Švédsku se projevuje účinnost opatření ve vyšším čerpání rodičovské dovolené otci. Ukazuje se tak souvislost mezi nastavením rodičovské dovolené a četností jejího čerpání. Nutno zdůraznit, že ve většině případů se přesto starají celodenně o děti více ženy (Sedláček, 2005).

V konečném důsledku dochází v zemích, kde se jsou muži častěji na rodičovské dovolené k různým společenským změnám. K větší rovnováze mezi postavením mužů a žen, podle Sedláčka (2008) jsou v takových společnostech ženy více zastoupeny ve vedoucích pozicích a politice. Snižuje se i výskyt násilí páchaného na ženách, to také bývá spojováno s výše uvedeným.

3.1.4 Situace otců na rodičovské dovolené v České republice

V České republice může otec čerpat rodičovskou dovolenou od narození dítěte. Její délka je stanovena do 3 let věku dítěte, po tuto dobu je zaručena ochrana pracovního místa dle Zákoníku práce (č. 262/2006 Sb)¹⁵. Rodičovský příspěvek přitom lze při dodržení stanovených podmínek pobírat do 4 let věku dítěte. Využití rodičovského příspěvku muži a rovněž srovnání se ženami v letech 2001 - 2011 ukazují údaje v tabulce č. 2. U nás využije rodičovskou dovolenou asi 1 - 2 % mužů (srov. Sedláček, 2008, s. 28, Šmídová, 2008). Podle Šmídové je otec na rodičovské dovolené spíše výjimečná rodinná strategie.

Otázkou zůstává nakolik uvedená statistika dokumentuje skutečný stav otců pečujících celodenně o dítě. Latshaw (2009) kriticky hodnotí relevantnost statistik v USA udávající počet otců zůstávajících doma s dětmi. Je přesvědčen, že ve skutečnosti je takových otců

¹⁴ od r. 1974 byl jako první zaveden ve Švédsku, v ČR platí od r. 2001

¹⁵ konkrétně upraveno v § 196 a § 198 odst. 1 zákona 262/2006 Sb.

mnohem více, nejsou však natolik homogenní skupinou, aby se vešli do jednotné definice. Převáděno na naše podmínky, lze uvažovat např. o otcích, kteří zůstávají doma s dětmi, ale z různých důvodů nečerpají rodičovský příspěvek (nechtějí nebo nemohou příspěvek pobírat).

**Tabulka č. 2 Počet příjemců rodičovského příspěvku dle pohlaví
Podle: Vybrané statistické údaje podle MPSV (MPSV, 2012)**

Rok přiznání dávky	Průměrný měsíční počet příjemců (v tis.)		
	ženy	muži	celkem
2001	263,6	2,1	265,7
2002	254,7	2,3	257,0
2003	259,1	2,4	261,5
2004	276,3	3,4	279,6
2005	289,4	4,1	293,6
2006	304,0	4,2	308,2
2007	337,7	4,9	342,6
2008	353,6	6,3	359,9
2009	356,5	6,0	362,5
2010	331,5	5,4	336,9
2011	317,3	5,7	323,0

3.1.5 Typologie otců pečujících o dítě ve výzkumu Hany Maříkové

Maříková (2009) zkoumala jak muži pečující o dítě vnímají a prezentují svou roli. Respondenti často popisovali novou životní zkušenost, kdy nejsou jen druhořadými pomocníky, kteří nenesou příliš zodpovědnosti. Celodenní péči o dítě vnímají jako dovednost, kterou měli možnost získat, a které je možné se naučit. Považují ji za úkol, zátěž nebo výzvu, podle toho do jaké míry o dítě celodenně pečují, a zda je s jejich péčí spojena i starost o domácnost.

Rozdělila způsob péče do tří kategorií:

- 1) **pečovatel na plný úvazek** – muž - otec, který se věnuje soustavné celodenní péči o dítě i domácnost a péči nedeleguje na další osobu;
- 2) **pečovatel na částečný úvazek** – muž - otec, jehož pečovatelsví probíhá v ohraničeném čase (zpravidla po dobu nepřítomnosti matky); nejde o výhradní a soustavnou péči; tito pečovatelé se cítili být nahrazováni matkou po jejím příchodu a zároveň své pečovatelsví pojili s jistými výsadami (např. nemuseli dělat některé neoblíbené povinnosti spojené s péčí o dítě a domácnost, měli zajištěný prostor pro své vlastní koníčky);
- 3) **spolupečovatel** – otec, který se s matkou rovnoměrně střídá v možnostech pracovat, pečovat o dítě i starat se o domácnost; některé dny se stává výhradně pečující osobou;

Oba rodiče hodnotili péči otce jako jinou, lepší – více intenzivní, soustavnou. Otec se dětem více věnuje, na druhou stranu jeho péče o domácnost byla často hodnocena jako nedostatečná nebo alespoň ne jako ta lepší (Maříková, 2009)¹⁶. Ve výzkumu se ukazuje, že pro muže je mnohem snazší akceptovat péči o dítě než starost o domácnost.

Zahraniční typologii otců pečujících celodenně o dítě uvádí Holter (in Šmídová, 2008) – rozlišuje 4 typy otců - **muž spravedlnosti, idealizátor rodiny, rozšiřovatel kariéry, pečovatel**.

3.1.6 Pečovatelská otcovství ve výzkumu Ivy Šmídové

Šmídová a kol.(2008, s. 15) provedla rozsáhlou kvalitativní analýzu, kde se pokusila zachytit fenomén otce aktivně pečujícího o děti, „*jeho zkušenosti, možnosti, překážky, individuální strategie*“. V následující části jsou podrobněji rozvedeny výsledky analýzy.

1) okolnosti odchodu otce na rodičovskou dovolenou

Šmídová konstatuje, že není možné hledat jednoznačný důvod, rozhodnutí je vždy strategií rozhodování v páru. U respondentů bylo možné odhalit několik různě významných důvodů praktických (ekonomická situace, kariéra manželky, pracovní doba, zdravotní důvody, studium nebo např. vyhnutí se civilní službě) i vztahových (přání být

¹⁶ Většina respondentů byla pečovatelem v době, kdy matka byla v práci

více s dětmi). Nejvýznamnější se ukázala být ekonomická situace, kdy bylo pro pár výhodnější, aby žena zůstala v zaměstnání.

2) otec v domácnosti - sebereflexe a reakce okolí

Otcové se setkávali s pozitivními i s negativními reakcemi okolí. Na jedné straně byli obdivováni a považováni za hrdiny, na druhé straně znevažováni jako nekompetentní mužští pečovatelé. Sami sebe považovali spíše za hrdiny, obdiv a privilegia z něj plynoucí si užívali. Partnerky tuto vnímanou výjimečnost hodnotily jako nespravedlivou vůči ženám (muži jsou podle nich obdivováni více než ženy za méně práce). Páry samy sebe vnímaly jako „pozitivní deviaci“.

3) otec jako primární pečovatelská osoba

Jak již bylo zmíněno výše, otec může být výhradní pečovatelskou osobou a svou roli zvládat dostatečně nebo stejně dobře jako matka. Ačkoliv páry vnímají jakousi biologickou předurčenost k pohlavnímu chování a rolím, dokáží se přes tento pohled přenést. Zejména v začátcích pečování se u otců může projevit pocit nedostatečné kompetence, který vede k nejistotám a pochybnostem. Matky tyto pochybnosti mohou určitým chováním podporovat, samy se totiž musejí vyrovnávat se změnou moci „v kompetenci nad dítětem“.

4) identita pečujícího muže

Identitu otce na rodičovské dovolené konfrontuje změna sociální role a změna náhledu svého okolí. Před sebou samotnými i před okolím jsou muži nuceni obstát v situaci, kdy vykonávají práce příslušející více ženám (primární péči o dítě a o domácnost). To, že dělají něco, co ostatní muži obvykle nedělají, a že v jejich identitě lze najít ženské prvky, mohou chápat jako odlišnost. Mohou zakoušet pocity nejistoty, strachu, ale i vyššího sebevědomí a odvahy. Například pochybnosti respondenta nad svou identitou v situaci, kdy si připadal divný při pozorování svého mateřského citu.

5) změněná situace rodiny po nástupu muže na rodičovskou dovolenou

Příchod dítěte znamená velké změny pro stávající partnerský život. Přináší určitá omezení sociálních kontaktů i svobody při organizaci času a aktivitách, vše se podřizuje potřebám dítěte. Vstup muže na rodičovskou dovolenou (zpravidla po skončení mateřské) znamenal změny v rozdělení činností a povinností i změny ve vnější charakteristice rodiny. Následně vlivem změn docházelo i ke změnám v partnerském vztahu, hodnoceným pozitivně i negativně. Popis změn udávaných otci se pohybuje od výroků „nalezení

vyrovnanosti“ až po „znejistění a nervozitu“. Otcové zmiňovali vnitřní obohacení, vyrovnanost, spokojenost, citlivost, starostlivost, zodpovědnost, zklidnění nebo pořádkumilovnost. Autorka uzavírá, že *„otcové vnímali změnu svých osobnostních charakteristik po výměně rolí v závislosti na individuálních situačních kontextech“* (Šmídová, 2008, s 51). Otcové dále popisovali změnu životní role jako pohodový životní styl (přičemž mívají prostor pro sebe a své koníčky), kdy čas věnují nejen dítěti, ale i sobě (plní si své sny z dětství, hrají si).

6) rozdělení rolí v partnerských vztazích

Ukázalo se, že spíše než charakteristické rysy zúčastněných formuje aktivity pečující osoby pečovatelsví samotné a starost o domácnost. Role rodičů neprochází výměnou rolí, spíše jejich redefinicí. Oba rodiče se naučí to, co je právě potřeba, když jsou doma, i když chodí do zaměstnání. Otcovskou roli naplňuje činnost, kterou otec s ohledem na potřeby dítěte aktuálně doma dělá. Otec bývá hrdý a chválený za to, že vše zvládá, bez ohledu na to, zda převezme i domácí práce. Nejsou na něj kladeny nároky na zvládnutí obojího. Matky v tomto výzkumu popisují dlouhodobou péči o dítě jako nudnou a náročnou, naopak otcové ji vnímají jako výzvu a prostor k seberealizaci. Podle autorky plyne pozitivní hodnocení otcovské péče zejména z toho, že otcové měli možnost volby, a že do péče o domácnost jsou intenzivně zapojeni oba partneři. Otcové nejsou vystaveni stresu a izolaci natolik, jako v běžných podmínkách některé matky. Partnerky s pečujícími otci více sdílejí jejich péči a více pomáhají s prací v domácnosti.

7) identita partnerky

Stejně jako identita otce na rodičovské dovolené, prochází i ta partnerčina jistými změnami a situacemi, se kterými je třeba se nějak vyrovnat. Jde zejména o neplnění tradičního očekávání od své mateřské role. Žena je v roli živitelky rodiny, touto netradiční rolí je konfrontována svým okolím, především ostatními matkami. Většinou nebývá okolím chválena a obdivována za to, že tuto netradiční roli zvládá. Partnerky mohou pociťovat nejistotu, pocity nepatřičnosti, nedostatečné kompetence nebo výčitky svědomí. Někdy samy hovoří o „krkavčí matce“. Autoři rozlišili dva specifické způsoby vyrovnání se s danou situací – obrana ohrožené mateřské identity a ztotožnění se s rolí emancipované matky. Obě definované role určitým způsobem ovlivňují také identitu pečujícího otce.

3.1.7 Postoje a informovanost otců o rodičovské dovolené

V českém výzkumu „Podoby otcovství“ (Friedlaenderová, 2010) byly mimo jiné zkoumány postoje a informovanost českých potenciálních i stávajících otců o rodičovské a otcovské dovolené¹⁷. V této studii se do otcovské dovolené zahrnovalo i čerpání dovolené v období narození dítěte. Zde je uvedeno stručné shrnutí výsledků.

Výzkum ukázal nízkou informovanost otců ohledně rozdílů mezi mateřskou a otcovskou dovolenou. Rozdíl mezi mateřskou a rodičovskou dovolenou znají otcové často až na základě vlastních zkušeností. (pouze 39% potenciálních otců znalo rozdíl). Rozhodnutí a připravenost otců čerpat rodičovskou dovolenou je podle autorů nízká a odpovídá názorům otců na rozdělení rolí v domácnosti. Mladší respondenti (do 44 let) více čerpali volno nebo dovolenou v období narození dítěte – pouze 15% otců v tomto věku šlo do práce (oproti 37% mužů ze starší generace). Potenciální otcové se chystali jít do práce kolem porodu v 10% případů. Potenciální otcové se více zajímali o otcovskou dovolenou – téměř polovina respondentů. U otců plánujících další dítě byl zájem o otcovskou dovolenou ještě o trochu vyšší – 61%. Dvě třetiny otců zastávají názor, že s dítětem má být v jeho raném věku matka, kterou považovali za nezastupitelnou. To pro ně bylo také nejzásadnějším důvodem, proč nejít na rodičovskou dovolenou. Ekonomická situace se jeví být až na druhém místě. 15% otců se obávalo, že po odchodu na rodičovskou přijdou o práci. 12% otců přiznalo otevřeně, že by je to doma s dítětem nebavilo. Asi 3% mužů – otců se obávali negativního hodnocení okolí. Názor, že by s dítětem doma měl zůstat ten z rodičů, který to více chce sdílelo 8% otců. Moderní názor, že rodiče by se měli v průběhu rodičovské dovolené vystřídat, aby si ji vyzkoušeli oba se objevil u 7 % mužů. Výsledky tak korespondují se skutečností jakou čeští otcové zažívají. Polovina otců by doma s dítětem zůstat nechtěla, nejčastěji z důvodu, že být doma s dítětem bylo přání partnerky. Pětina otců by zůstala na rodičovské dovolené, pokud by k tomu vedly závažné okolnosti (např. nemoc partnerky). 8% otců by mělo zájem o rodičovskou dovolenou, pokud by se s partnerkou střídali. 7% otců by chtělo rodičovskou dovolenou vyzkoušet.

Autoři výsledky uzavírají s tím, že podpora a propagace otcovské dovolené je velmi žádoucí. Povede k větší informovanosti, zájmu a zapojení otců do péče o malé děti. Výzkum Friedlaenderové dokumentuje rozdíl, o kterém bylo pojednáno v úvodu kapitoly mezi přáním a skutečností pečovatelského otcovství a většinových postojů mužů - otců.

¹⁷ Počet respondentů: 1147 otců nezletilých dětí ve věku od 25-54 let a 363 potenciálních otců 23- 39 let

Otec na rodičovské dovolené je současně psychologickým, ekonomickým i sociálně politickým jevem. Otec – pečovatel je jednou z forem praktikování otcovství, ke kterému se podle Sedláčka (2008) přiklání stále více mužů. Není převládajícím fenoménem. Na jedné straně mají velký význam postoje společnosti (společenské nahlížení na muže starajícího se o dítě, rodinná politika, podpora zaměstnavatele) a na druhé straně postoje jedince – otce (mužská identita, míra stereotypizace ženských a mužských rolí, odvaha, sebedůvěra, partnerský vztah včetně postojů partnerky).

Zdá se, že dalším důležitým faktorem je chápání otcovské role jako součásti mužské identity a identifikace muže s rolí primárního pečovatele. K takové re-definici mužské identity a role dochází na základě přímé a časté interakce s dítětem. Podmínkou této redefinice je schopnost plného přijetí pečovatelsví. Jak tvrdí Maříková (2009), ne vždy muž vykonávající celodenní péči o dítě v jeho raném věku, je se svou rolí zcela smířen a identifikován. Ne vždy je spokojen a považuje ji za žádoucí.

3.2 Otcové po rozvodu manželství (rozchodu partnerství)

Otcové po rozvodu jsou konfrontováni se změnou otcovské role, identity, vztahu k partnerovi a změnou běžného dne svého života. Nemívají děti svěřeny do své výhradní péče, nesdílí dále společnou domácnost a trávení společného času s dítětem je upraveno soudně potvrzeným vymezením styku. Otcovství v této podobě se dotýká většiny mužů po rozvodu (Dudová, Hastrmanová, 2007).

V následující kapitole bude situace otců po rozvodu či rozchodu přiblížena pomocí výsledků několika provedených výzkumů a bude pojednáno o syndromu zavržení rodiče. Situace rozvodu manželství či rozchodu partnerství se v konečných důsledcích pro vztah otec – dítě podobá, proto v následujícím textu nebude více rozlišována.

3.2.1 Specifická situace otců po rozvodu

Ať již je rozvod - podle známé interpretace - předzvěstí totálního zhroucení rodiny nebo nevyhnutelnou daní za vysokou míru osobní svobody v moderní společnosti,¹⁸ vždy

¹⁸ v mnoha dílech bývají citovány výroky O. Matouška z knihy Rodina jako instituce a vztahová síť

představuje pro všechny zúčastněné náročnou životní situaci. Matoušek (1997) tvrdí, že ještě 6 let po rozvodu se třetina žen a pětina mužů s rozvodem psychicky nevyrovнала. Situaci rozvodu bývají ohroženi všichni členové rodiny, především děti. Podle Dudové (nedat.) upozorňoval již v devadesátých letech Zdeněk Matějček na skutečnost, že se v ČR každoročně více než 30 000 dětí setkává s rozchodem svých rodičů. Ve většině případů zůstávají děti po rozvodu s matkami, statistiky za posledních 15 let vykazují až 90% dětí při rozvodu svěřených do výhradní péče matky (Hastrmanová, nedat.). Podle Matouška (1997) je tento fenomén zvykem z druhé poloviny 19. století. R. A. Warshak (1996) ho nazývá „kult mateřství“, který se opírá o předpoklad, že žena je od přírody lepším rodičem než muž a matka je pro dítě důležitější než otec. Psychologické výzkumy již dlouhá léta potvrzují, že tomu tak není. Teyber (2001) se zamýšlí nad společenským hodnocením uvedené situace a právě z výše uvedeného důvodu ji nevnímá jako znepokojující. Lépe by celou představu dokreslil počet otců, kteří soud o svěřením dětí do péče skutečně přímo žádají. Nejčastěji však k soudu přicházejí rodiče s již domluvenou úpravou rodinných poměrů a péčí o dítě v době před a po rozvodu.

Matějček (1992) dále upozornil, že téměř polovina dětí svěřených do výhradní péče matek se postupně se svými otci přestane stýkat nebo je setkání méně časté a nepravidelné. O desetiletí později upřesňuje další autor - E. Teyber, že se otec s dítětem po dobu prvních dvou let po rozvodu vídá často, postupně se však frekvence snižuje. Častěji se otcové vzdávají v situaci, kdy se matka znovu provdá. V následných letech po rozvodu se s otci pravidelně stýká 25 % dětí (více synů než dcer a častěji otců aktivně zapojených do výchovy). Přibližně 20 % dětí se vídá se svým otcem 1 – 2 x do měsíce. Vedle podobných rezignací se vyskytují i změny opačného charakteru. Existují také otcové, kteří se po rozvodu více angažují a svou rodičovskou roli zvládají úspěšněji a kvalitněji než dříve (Teyber, 2001).

Potvrzuje se, že dětem nejlépe prospívá, když muž na svou otcovskou roli nerezignuje a zůstává tím, kdo vychovává, kdo nastavuje hranice a pravidla, kdo poskytuje emoční podporu a jistotu (Amato a Guilford, 1999 in Trampotová, 2011). Současně se ukazuje, že míra zapojení otce po rozvodu hraje důležitou roli v adaptaci samotného dítěte na novou situaci rodičů. Adaptačními potížemi trpí zejména děti, které jsou vystavené konfliktům, problémům, obviňování nebo hněvu mezi rodiči. Schopnost rodiče přijmout vlastní podíl na potížích s druhým rodičem vede v období po rozvodu ke snížení konfliktů (Teyber, 2001).

Nejen děti rozvodem přicházejí o stálou přítomnost otce, žena zůstává na chod domácnosti sama, ekonomická situace se obvykle zhoršuje. Někdy se tyto okolnosti projevují ve vztazích rodičů k dětem nebo k bývalému manželovi. Férové jednání mezi manželi při rozvodu je vzácné. Typické jsou výčitky, ubližování, ponižování, osočování, lži a pomlouvání. Dudová (nedat., odst. 4) konstatuje, že konfliktní povaha samotného rozchodu se stane předmětem mocenských střetů a vede k tomu, že rodiče „*nejsou schopni komunikovat a důvěřovat jeden druhému a soupeří o náklonnost a o vliv na výchovu dítěte*“. V takové situaci může důležitou roli sehrát rozvodové poradenství. Teyber (2001) uvádí úspěch krátkodobého poradenství a setkávání s rozvádějícími se otci. Cílem poradenství byla podpora aktivního rodičovství. Ukázalo se, že většina zapojených otců se posléze aktivně angažovala v životě dětí po dobu 5 a více let po rozvodu. Autor uzavírá, že „*vedení otců k aktivnímu rodičovství je tudíž prospěšné pro všechny - otce, matku i dítě*“ (Teyber, 2001, s. 113)

3.2.2 Teoretické modely otců po rozvodu

Dudová (2008) provedla zajímavou kvalitativní studii s otci po rozvodu zaměřenou na změny v otcovství, na změny v roli živitele, pečovatele, vychovatele a učitele. Výsledkem je konstrukce tří základních modelů otcovství po rozvodu, tří typů ideálních otců s jejich rodičovskými problémy a riziky. Podle autorky muži po rozvodu vybírají různé repertoáry rolí a jejich interpretaci a konstruují svou osobní otcovskou roli. Při konstrukci osobní otcovské role se uplatňují i další důležité skutečnosti. Tyto další intervenující vlivy jsou kvalita vztahu s partnerkou, ekonomické postavení, pracovní vytíženost, bydlení a nová rodinná situace. (Dudová, nedat.). Autorka upozorňuje, že je třeba na typologii nahlížet jako na zjednodušený model reality napomáhající naší orientaci v sociální realitě. Žádný otec nemůže být redukován na několik charakteristik. Uvedené modely odpovídají uváděným pojetím otcovství v dimenzi tradiční – moderní otcovství.

Jednotlivými modely podle Dudové jsou:

1) vzdálený otec – živitel

Lze jej přiřadit k tradiční představě otcovství. Jeho repertoárem je role živitele, v jiných rolích se tolik neangažuje. Identitu směřuje k pracovní činnosti a profesionalitě. Situace po rozvodu pro něj nepřináší příliš změn, ve své roli setrvává. Finanční zajištění vnímá jako povinnost, jako kompenzaci partnerčiny péče a výchovy. S dítětem trávil omezený čas již v době před rozvodem a zpravidla není zvyklý s ním udržovat přímý osobní vztah nebo s

ním trávit zcela samostatně čas. Staví se spíše do role průvodce a nemívá potřebu uplatňovat svou autoritu. Vychovává spíše domluvou a snahou předat důležité hodnoty. Jako autorita působí např. při povolání matkou k řešení konkrétní záležitosti. Tento model je po rozvodu nejvíce ohrožen ztrátou - matkou zprostředkovaného- vztahu s dětmi.

2) pomáhající otec – hybridní

Tento typ otce před rozvodem zastává roli živitele, ale podílí se i na některé péči o dítě. O roli živitele se dělí společně s manželkou a péči o domácnost a děti zajišťuje ve svém volném čase. Rozvodem přichází o ztrátu každodenního kontaktu s dítětem, nahrazuje ji zvýšením komunikace. Nepožaduje samostatnou péči, ale je schopen se o dítě krátkodobě postarat. Má potřebu podílet se na výchově a přistupuje k ní více „kamarádsky“, podporuje otevřenou komunikaci. V některých situacích se přizpůsobuje natolik, že jedná téměř jako vrstevník.

3) pečovatelský a přítomný otec

Třetí model můžeme přirovnat ke zmíněnému pojmu „moderní – nové otcovství“. Tento otec se aktivně podílí na péči i výchově dítěte, je tzv. blízkým pečovatelem. Role živitele pro něj není tolik významná. S dítětem si buduje úzký fyzický vztah. Po rozvodu trpí ztrátou denního styku s dětmi a snaží se si blízký vztah zachovat. Odmítá být redukován na roli živitele a často usiluje o širší rozsah kontaktu. V takové situaci pak může docházet k dlouhodobým a obtížně řešitelným konfliktům (Dudová, 2008).

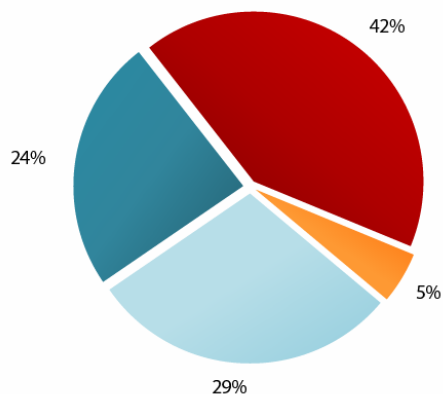
3.2.3 Podoby otcovství po rozvodu v českých podmínkách

V českém výzkumu Podoby otcovství (Friedlaenderová, 2010), jehož předmětem je otcovství a rodičovství, se rozvedení muži jeví jako ti, kteří mají potíže vídat se pravidelně a bez omezení se svými dětmi. Kritizují české soudy, že straní většinou ženám – matkám. Volný čas potom se svými dětmi tráví u prarodičů nebo u příbuzných, rádi vymýšlejí společné zábavné programy. Pokud mají dítě svěřeno do střídané péče (5% z 292 respondentů), dokáží se postarat stejně dobře jako matky. Fenomén střídané péče více využívá mladší generace otců a více se týká dětí do 9 let než starších. Ve výzkumu se především u otců s nižším vzděláním ukázala potřeba právního či psychologického poradenství v situaci rozvodu. Režim setkávání dokládá následující obrázek č 5.

Jaký máte režim setkávání se svými dětmi?

Otcové rozvedení nebo ty, kteří nežijí se svými dětmi ve společné domácnosti, N = 292

- Dítě (děti) se mnou žijí ve společné domácnosti
- Střídavá péče
- Vídám je pravidelně - máme (soudně, s partnerkou) domluvený režim setkávání s dětmi
- Vídám je nepravidelně - nemáme (soudně, s partnerkou) domluvený režim setkávání s dětmi

Obrázek č. 5 Režim setkávání otců po rozvodu s dětmi (Friedlaenderová, 2010, s. 49)

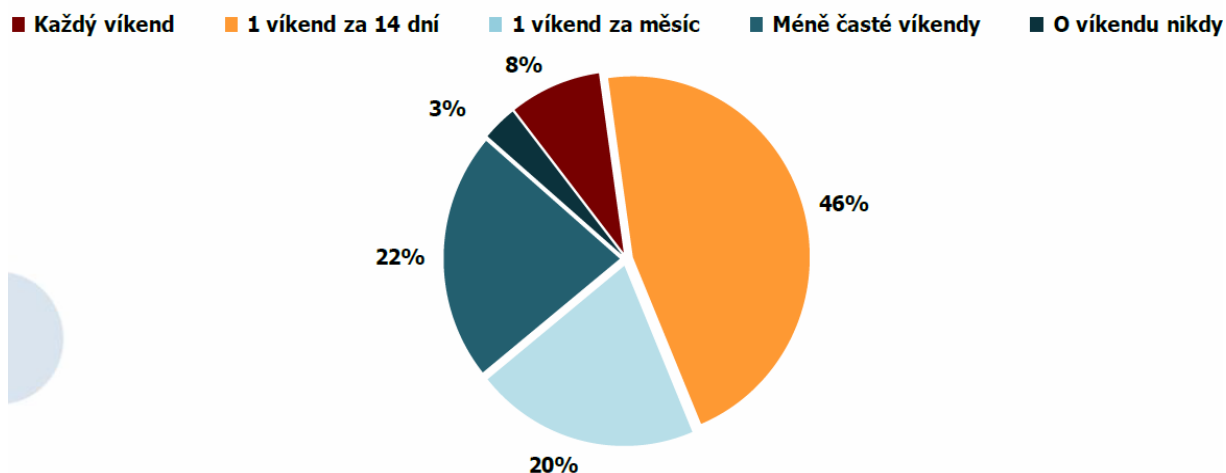
Co se týká množství času tráveného s dětmi, ukazuje se, že otcové, kteří nežijí s dětmi ve společné domácnosti se v 8 % (N=142) ve všední den s dětmi nikdy nevidají. 23 % otců vidá své děti ve všední den alespoň jednou za 14 dní a 31 % se s nimi setká ve všední den méně než jednou za 14 dní. Autoři při interpretaci výsledků naznačují, že frekvenci setkávání otců s dětmi ovlivňuje několik faktorů:

- vyrůstání v úplné nebo neúplné rodině; věk dětí nebo socioekonomický status. Rozvedení muži pocházející z úplných rodin se se svými dětmi vídají více než otcové z neúplných rodin.¹⁹ Otcové s dětmi ve věku do 9 let se s nimi vídají více o víkendu, u starších dětí více ve všední dny. Socioekonomický status ovlivňuje např. kvalitu bydlení muže po rozvodu – muži z nižší socioekonomické vrstvy jsou častěji po rozvodu ve společné domácnosti a tudíž si mohou dopřát častější kontakt se svými dětmi (Friedlaenderová, 2010). Jak se otcové po rozvodu vídají s dětmi o víkendu zobrazuje obrázek č. 6.

¹⁹ Výzkum zároveň potvrdil, že častěji se rozvádí muži, pocházející sami z neúplných rodin.

Víkend- Jak často se vidáte se svými dětmi?

Otcové, kteří nežijí se svými dětmi ve společné domácnosti , N = 142

Obrázek č. 6 Víkendové trávení času u mužů nežijících s dětmi ve společné domácnosti (Friedlaenderová, 2010, s. 50)

3.2.4 Syndrom SZR/PAS

Záměrně je tato podkapitola nazvána zkratkou českého a anglického názvu. U nás je zaveden pojem syndrom zavržení rodiče (zavrženého rodiče) a v anglické verzi jde o *parental alienation syndrom*. Český překlad bývá kritizován. Na odborném poli má tento termín své zastánce i odpůrce. K zastáncům či propagátorům patří např. Gardner, Koepfel nebo Warshak. U nás např. Eduard Bakalář nebo Tomáš Novák. Kritici syndromu buď popírají samotnou existenci jevu nebo naznačují jeho možné zneužití, případně kritizují použití medicínského výrazu „syndrom“ aniž by byl uveden v manuálu MKN nebo DSM.

Zavržení, odmítání, odcizení ze strany dítěte může být zaměřeno, jak proti otci, tak proti matce. Podle Nováka (2012) je zaměřeno proti tomu, kdo z rodiny odešel bez dítěte. Odchod rodiče změní rovnováhu rodičovského působení ve prospěch rodiče, který zůstal. Častěji se s ním setkáváme u otců, což zajímavě ladí se zmíněným „kultem mateřství“. Parental alienation syndrom (PAS) zavedl v 80. letech americký psychiatr R. A. Gardner, definoval jej jako poruchu, při níž jsou děti nutkavě zaujaty znehodnocováním či kritikou rodiče. Prokázal, že dítě závislé na jednom rodiči a jím popouzené proti druhému rodiči si začne vyvíjet vlastní dynamiku postojů vůči tomuto rodiči, kterého nakonec zavrhne.

Popouzející rodič později ani nemusí postoje posilovat (in Novák, 2008). O syndromu zavrženého rodiče hovoříme, dojde-li k vývoji nekompromisně kladného příklonu dítěte k milovanému rodiči a současně k nekompromisnímu zavržení rodiče druhého (toho zlého, nenáviděného). Děje se tak v rámci rodičovských sporů o styk s dítětem (Bakalář, 2002). Jeden rodič negativně programuje dítě proti druhému rodiči. „Dojde k jevu zvanému *'psychologický únos'*. Po něm dítě o druhého rodiče v lepším případě nemá zájem, v horším jej pak nenávidí“. (Novák, 2008, s. 63). To platí za podmínky, že „zlý rodič“ ve skutečnosti takové charakteristiky nemá.

Gardner rozlišil osm diagnostických kritérií a podle intenzity rozlišuje mírný – střední – těžký syndrom - viz tabulky č. 3 a č. 4.

Tabulka č. 3 Diagnostická kritéria SZR založena na 8 kritériích (Bakalář in Jedlička, nedat)

Diagnostické kritérium/ symptomatický projev	Příklad/poznámka
1. Kampaň za degradaci druhého rodiče	Typický projev dítěte např.: "Nenávidím ho a nikdy ho již nechci vidět"
2. Slabé, neodůvodněné anebo absurdní zdůvodňování	Projev dítěte např.: "Nechci se s ním stýkat, protože na mně jednou prsknul"
3. Nepřítomnost ambivalence	Tzv. "černo-bílé" vidění či dělení typu "anděl - ďábel"
4. Fenomén "nezávislého názoru"	Rodič: "Nebráním mu/jí v kontaktu s druhým rodičem, on/ona sám/sama nechce a já ho/ji nutit nebudu"
5. Reflexivní podpora programujícího rodiče	Dítě v projevech nenávisti předčí svého popouzejícího rodiče
6. Nepřítomnost pocitu viny	Např. v případě smyšleného obvinění ze sexuálního zneužívání
7. Tzv. "vypůjčené scénáře"	Příkladem je tento projev dítěte: "Žádným syndromem zavrženého rodiče netřím ...já to vím sama, mně to nikdo neřikal..."
8. Rozšíření nepřátelství na další členy rodiny zavrženého rodiče	Motivem popouzejícího rodiče bývá naprosté zpřetrhání kontaktů s rodinou druhého rodiče.

Tabulka č. 4 Diferenciální diagnóza SZR podle míry přítomnosti symptomatických příznaků²⁰ (Bakalář in Jedlička, nedat)

Diferenciální diagnóza tří typů syndromu zavrženého rodiče			
symptomatické projevy	mírný	střední	těžký
1. Kampaň za degradaci rodiče	minimální	mírná až zřetelná	velmi intenzivní, velké šíře
2. Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování	minimální	přítomné	četné absurdní racionalizace
3. Nepřítomnost ambivalence	normální ambivalence	žádná ambivalence	žádná ambivalence
4. Fenomén nezávislého názoru	pravidelně nepřítomný	přítomný	přítomný
5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu	minimální	přítomná	přítomná
6. Nepřítomnost pocitu viny	normální pocit viny	žádný nebo minimální pocit viny	žádný pocit viny
7. Vypůjčené scénáře	minimální	přítomné	přítomné
8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče	minimální	přítomné	širokých rozměrů, často fanatické

Podle Bakaláře (2002) motivace programujícího rodiče plyne z volného průběhu destruktivní stránky lidské povahy jako je motiv moci, pomsty, trestání, nenávist a agrese. Dalšími motivy mohou být potřeba vnějšího nepřítele nebo snaha o vliv na utváření psychiky dítěte. Legitimní nároky druhého rodiče nejsou respektovány, ale ignorovány.

Důsledky syndromu PAS na dítě spočívají především ve ztrátě všeho co s rodičem souvisí (hmotné věci, výchova, pomoc, vztah) přesto, že zavržený rodič chce svoje povinnosti plnit. Může dojít k zastavení nebo poškození emocionálního vývoje (potlačení pozitivních emocí k rodiči může vést ke vzniku patologických symptomů v psychice dítěte, např. snížení sebedůvěry), psychosociálního vývoje - problematická identifikace rodičem, narušený vztah k autoritám, snížená schopnost sociální diferenciacce, ztráta identity apod. (Bakalář, 2006). Trauma spojené se zavržením rodiče je podle Nováka (2008) velký podvod na dítěti. Dítě je jen jednou z jeho obětí, trpí rodič, prarodiče i jiní. Nejčastěji je to pocit zklamání, který se někdy mění v rezignaci, smutek a bezmoc.

²⁰ Odhaduje se, že SZR postihuje v České republice ročně kolem 7.000 dětí, počet popuzených dětí kolem 15.000 dětí, a to z 30-40.000 dětí, kterých se každoročně týká rozvod rodičů! Tato forma psychického týrání se nejčastěji vyskytuje tam, kde jsou spory o to, kým bude dítě vychovááno a s kým bude žít, s kým se smí či nesmí stýkat. Tato situace existuje v mnoha rodinách v rozvodovém řízení.

3.3 Otcovství mužů s homosexuální orientací

Problematika otcovství homosexuálních mužů je v dnešní době velice kontroverzní a odborně obtížně uchopitelné téma. V odborných kruzích jakoby probíhal neoficiální závod mezi argumenty dvou extrémních postojů. Ke konfrontaci dochází mezi udržením tradičního rodinného modelu a jeho rozšířením o další alternativy. Homoparentální²¹ rodiny bývají nahlíženy, buď jako odchylka od normy tvořené heterosexuální rodinou nebo jako její plnohodnotná alternativa. V této kapitole nebudou srovnávány argumenty opozičních stran ani postoje společnosti. Cílem je popsat specifickou situaci otců s homosexuální orientací. Náležitý popis specifické podoby rodičovství komplikuje nedostatečné množství relevantních výzkumů. Jakmile se nadějný výzkum vynoří, ať na jedné či druhé straně tábora, vzápětí se hlásí druhá strana s argumenty o jeho nedostatečné vědeckosti a chybách. Pátráním v odborných zdrojích dochází k dalšímu politováníhodnému zjištění, že většina odborných prací je věnována situaci rodičovství homosexuálních žen.

3.3.1 Aktuální trend výzkumů a prevalence homoparentality

Rodičovství homosexuálních párů se s úbytkem jeho biologické podstaty aktuálně stává velmi komplikovaným, politicko – sociálně – psychologickým jevem, vzbuzujícím přinejmenším silné emoce. Výzkumy rodinného prostředí homosexuálních párů se provádí od 70. let. V současnosti převládá snaha o zvýšení reprezentativnosti zjištěných dat a postupuje i snaha studovat konkrétní podoby homoparentality včetně specifických běžných starostí homosexuálních rodičů a jejich dětí. Duncan a Joos (2011) provedli shrnutí dosud zjištěných a použitelných poznatků o rodičovství homosexuálních osob. Stejně jako u heterosexuálních rodin neexistuje žádná jejich jednotná forma nebo podoba. Jednotlivé rodiny se od sebe v mnohém liší, co do počtu členů, vztahů, tradic, uspořádání nebo etnické příslušnosti. Podle Sedláčkové (2011) není přesná statistika homoparentálních rodin u nás k dispozici. Výzkumy v USA uvádí 1-12% dětí vyrůstajících v těchto rodinách (Sedláčková, 2011). Jiní autoři uvádí prevalenci homoparentality v rozmezí 1-20 milionů dětí ve věku do 18 let, vyrůstajících v prostředí s jedním nebo více rodiči s homosexuální orientací. Tzn. každý pátý gay pečuje o dítě do 18 let. Další statistika z roku 2010 ukazuje,

²¹ Existuje několik termínů pro označení rodin osob stejného pohlaví – homosexuální, lesbické, gay, stejnopohlavní, homoparentální je v odborném slovníku zejména v zahraničí využívaným pojmem.

že 22% z 900 000 stejnopohlavních párů pečuje o dítě do 18 let (Duncan a Joos, 2011). Americká pediatriká společnost odhaduje 1- 9 milionů dětí žijících s rodiči stejného pohlaví (Procházka, 2012).

3.3.2 Motivace k rodičovství u mužů s homosexuální orientací

Výzkumy zaměřené na motivaci k otcovství a postoje homosexuálních mužů k otcovství naráží na řadu genderových stereotypů, které rodičovství homosexuálních mužů komplikují. Jsou členy sexuální minority a jako muži stereotypně nahlíženi s pochybnostmi, zda muž obecně je schopen dítě vychovávat (srov. Goldberg 2012; Sokolová, 2009). Jejich „výchozí pozice“ je biologicky, právně i společensky obtížnější. Uvažují-li o rodičovství, jsou konfrontováni s postoji společnosti k homosexualitě a gay rodičovství, s možným negativním vlivem netolerance homoparentality ve společnosti na dítě, které tím samo může být konfrontováno a s obavami o vytvoření dostatečné pohlavní identity jejich dítěte (Drábek, 2008). I výzkumní pracovníci musejí překonat mnoho předsudků, chtějí-li se podívat na samotnou motivaci pořídit si potomka. Takové přání je podle Goldbergové (2012) klíčovým vývojovým milníkem a zároveň výsledkem mnoha motivátorů, které se liší z pohledu maskulinního a feminního. V jejím výzkumu byly zjištěny tyto motivační faktory: osobní a psychologický přínos, vyzdvihování rodinných vztahů, radost z dětí, výchova dětí jako součást života, touha umožnit dítěti lepší život, touha formovat a učit dítě nebo přání partnera. Rozhodnutí někdy vyplyne ze zprostředkované zkušenosti z gay nebo lesbické komunity. Homosexuální muži se vždy potýkají s výskytem situací společenské stigmatizace gay rodičovství. Podle Mallona (2008) musí gay muži změnit vlastní přesvědčení, že se muž s homosexuální orientací nemůže stát otcem a vyrovnat se s předsudky společnosti, že samotný muž a ještě k tomu gay není vhodným pro rodičovství. S podobnými postoji může být konfrontován v primární rodině i v gay komunitě a posléze vždy při jednání s různými institucemi (úřady, škola, zdravotnictví). Rozhodnutí stát se rodičem potom přichází jako velmi plánované, vědomé a úmyslné – tím se zásadně odlišuje od otcovství heterosexuálních mužů (Marsiglio, 2012). Goldbergová zdůrazňuje, že rodičovství je dalším přirozeným krokem i v životě osob s homosexuální orientací. Postavení gay menšiny v heterosexistické společnosti a z něj plynoucí pochybnosti však omezují v konečném důsledku rozvoj a motivaci jejich rodičovských tužeb. Velký vliv na výsledné rozhodnutí mají právní

podmínky adopce, finanční situace a místo, kde homosexuální pár žije (Goldberg, 2012). Výzkumy gay otcovství v devadesátých letech mapovali problematiku u gayů, kteří zplodili dítě v předchozím heterosexuálním vztahu. Postupně důsledkem změn v přemýšlení o homosexualitě se podle Sokolové (2009) výzkumy zaměřují na jedince, kteří vědomě a otevřeně v homosexuálním svazku touží po dítěti a otcovství.

Potřebu mít dítě označuje Mallon (2008, s. 297) za „*transformativní zážitek pro všechny rodiče*“. Otcovská role přináší homosexuálním mužům pocity štěstí a naplnění, sblížení se s vlastními rodiči, kterého by bez otcovství nebylo možné. Na druhou stranu mohou být svou rolí frustrováni a nevyhnu se pocitům smutku a osamělosti stejně jako heterosexuální rodiče.

3.3.3 Specifické podmínky otcovství homosexuálních mužů

Mnozí muži s homosexuální orientací se vzdají možnosti mít děti vzhledem ke společenským i právním okolnostem. Jak uvádí řada autorů, často bývá jejich *coming out*²² spojen s přijetím a smířením se s vlastní bezdětností (srov. Sokolová 2004; Marsilio, 2012; Mallon, 2008; Goldberg, 2012). Podle autorů to plyne z heterosexuálního nastavení rodičovství ve společnosti.

3.3.3.1 Možnosti rodičovství

Pokud se homosexuální muž nebo pár chce stát rodičem, nabízí se několik možností s ohledem na právní podmínky státu, ve kterém žijí. Muži se mohou stát rodiči buď biologickou cestou nebo využitím institutu náhradního rodičovství - osvojení nebo pěstounské péče. V prvním případě to bývá dítě z předchozího heterosexuálního vztahu. Pokud stávající homosexuální pár zatouží po biologickém dítěti, může využít s ohledem na finanční a právní možnosti institut náhradní matky. Procházka (2012) uvádí zkušenosti gay párů v New Yorku pod názvem „Gay baby boom“. Finančně zajištění partneri mohou „in vitro“ oplodnit anonymní dárcovské vajíčko, to je potom vloženo do těla náhradní matky – jiné ženy, která za finanční obnos „pronajme“ svou dělohu a dítě porodí. Vše je zajištěno

²² **Coming out** (vyjít s něčím ven) = proces zahrnující *vnitřní* a *vnější coming out* (k sobě a k ostatním) *Vnitřní coming out* představuje proces uvědomění si své odlišnosti a poznání vlastní homosexuality; *Vnější coming out* představuje proces směřující k odhalení své orientace, tužeb nebo zkušenosti ve svém okolí (Savin-Williams a Cohen in Jančová, 2008)

speciální agenturou. Jedná se však o finančně i právně náročný proces. Variantou je podobný proces domluvit s osobami, které jsou páru dostupné v jejich okolí. Podle Procházky (2012) jsou běžnější variantou adopce. Objevují se také sdílená rodičovství s homosexuální ženou nebo párem.

3.3.3.2 Postoje odborníků

Značná část předních amerických společností (lékařů, psychologů, pediatriů aj.) vydala v posledních letech prohlášení, která shodně tvrdí, že dosud nebyly prokázány žádné negativní vlivy homoparentality na vývoj dítěte. Americká psychologická asociace vydala v roce 2007 prohlášení, kde je mimo jiné uvedeno, že *...“děti vychovávané lesbami nebo gayi se neliší v žádném podstatném ohledu od těch vychovávaných heterosexuálními rodiči. Žádný důvěryhodný empirický výzkum nenaznačuje opak. Povolení legálního uzavření sňatku stejnopohlavním párům nebude mít žádné škodlivé důsledky na děti vychovávané v různopohlavních rodinách, ale bude užitečné pro děti vychovávané stejnopohlavními páry“* (Court of state of California, 2007, s. 48). Nutno poznamenat, že toto prohlášení se stalo terčem mnohé kritiky. V roce 2010 vystoupil v podobném duchu jako APA profesor psychologie v Cambridge, Michael Lamb s přísežným odborným prohlášením o dosavadním stavu výzkumu a znalostí o vlivech podílejících se na zdravém vývoji dětí (Tomeš, 2012). Z výzkumů vyplývá, že mezi homosexuálním a heterosexuálním rodičovstvím existuje více podobností než odlišností. Autoři shodně tvrdí, že sexuální identita stejně jako sexuální orientace není při výkonu péče o dítě tím nejdůležitějším, a že hodnoty, které rodina svým dětem vštěpuje, nejsou závislé na sexuální orientaci rodičů (srov. Mallon, 2008; Sokolová, 2004; Rupp, 2009). Rozhodující potom není struktura rodiny, ale kvalita vztahů uvnitř. Na druhé straně jsou také autoři, kteří předpokládají nebo prokazují negativní vliv homoparentality na vývoj dítěte, zejména na jeho sexuální identitu, negativní důsledky na vývoj dítěte při eventuální sociální diskriminaci nebo šikaně

3.3.4 Situace v ČR

V České republice se o rodičovství gay párů veřejně a ani uvnitř gay komunity příliš nemluví. V roce 2006 byl po dlouhém úsilí vydán zákon o registrovaném partnerství²³. Jeho součástí je ujednání, že registrovaní partneři nemohou žádat svěřeni dítěte do péče

²³ Zákon o registrovaném partnerství č. 115/2006 Sb.

(společné osvojení nebo pěstounská péče). Nastává tak zvláštní právní situace, kdy o adopci mohou žádat fyzické osoby, jednotlivci s homosexuální orientací, avšak homosexuální páry žijící v institutu registrovaného partnerství nikoliv. Čeští feministicky orientovaní autoři a autorky (srov. Dudová, 2007; Sokolová, 2004; Sloboda, 2008) z toho vyvozují tzv. „podmínečnou toleranci“ společnosti. Podmínka ne-rodčovství registrovaných partnerů byla zásadní podmínkou při schvalování zákona o registrovaném partnerství. Sokolová (2004, s. 82) uvádí, že *„jak lesby, tak vzrůstající počet gayů vnímají, že otázka dětí a možnost adopce je naprosto zásadním vyjádřením plnohodnotnosti jejich lidství, a nejsou ochotni mlčet a souhlasně kývat na argumenty o vlastní rodičovské nezpůsobilosti či jejich údajné absenci touhy a zájmu o děti“*. Z tohoto pohledu je zajímavé sledovat posun a rozpor mezi komunitou homosexuálních mužů a žen. Emancipace žen se projevuje především. Zatímco registrované partnerství v ČR je zásadním počinem aktivistů sdružení Gay iniciativy – otázky homoparentality si vzaly za své spíše lesbická hnutí.

Po právní stránce není stejnopohlavnímu páru u nás umožněno společné osvojení, osvojení dítěte partnera, společná pěstounská péče ani umělé oplodnění. Institut náhradní matky u nás právně ošetřen není. Individuální adopce nebo pěstounská péče není možná v případě registrovaného partnerství. Bezsporným faktem však zůstává, že děti homosexuálních párů existují a jejich zájmy a rodčovství jejich rodičů dostatečně právně ošetřeny nejsou.

3.3.4.1 Výzkumy homoparentality provedené v ČR

I v českých výzkumech se objevuje současný trend, který studuje především rodčovství a homoparentální rodinu. Autorky Polášková (2007), Nedbálková (2005) se zabývají homoparentalitou lesbických žen. Na rodčovství gayů se zaměřila Věra Sokolová (2009). V procesu přechodu k rodčovství definovala Polášková (2007) několik klíčových rozhodnutí, některá lze aplikovat i na mužskou populaci. Před narozením dítěte jde o rozhodnutí k rodčovství, volba způsobu početí, vyjednávání biologického rodčovství (kdo z partnerů bude biologickým rodičem), volba matky. Po narození dítěte jsou to rozhodnutí o roli nebiologického rodiče tzv. sociálního otce a genderové rozdělení rolí. Vedle toho se partneři zabývají otázkami volby příjmení, oslovování rodičů dětmi, oslovování partnera a příbuzných, oslovení a pojmenování biologické matky, znovuprožíváním coming outu u prarodičů a v širší veřejnosti (Polášková, 2009). Věra Sokolová provedla výzkum o postojích gay mužů k otázce jejich otcovství a rodčovství. Potvrdila ze zahraničních

výzkumů známé tendence, že gay muži sice touží po rodičovství, sami však současně podléhají heteronormativním tlakům a výše zmíněným společenským stereotypům. Sokolová potvrzuje u homosexuálních mužů – rodičů obavy ze stigmatizace potenciálních dětí, z odmítavého postoje veřejnosti a z role otce jako (ne)dostatečně kompetentního rodiče. Zkoumáním jak otcovství homosexuálních mužů funguje v ČR plánuje autorka brzy navázat (Sokolová, 2009).

Otcovství homosexuálních mužů je svým způsobem okrajovou podobou otcovství. Na druhou stranu celá řada provedených výzkumů se týká mužů - otců, jejich mužské identity, motivací a schopnosti být otcem. Výzkumy gay rodičovství problematiku celého otcovství zajímavým způsobem obohacují. Nakonec jak tvrdí Ciprová (2011, odst. 7) „*samotný koncept aktivního otcovství pracuje s vizí, že větší participace otců na výchově dětí s sebou přináší proměnu patriarchální společnosti. Pokud toto aktivní otcovství navíc vybočí z konceptu heterosexuální, nukleární rodiny, jak je tomu v případě gay otcovství, nabývá jeho potenciál ještě radikálnějších rozměrů*“.

4 Výzkumná část

Předcházející kapitoly pojednávaly o významu a funkci otcovství v jednotlivých vývojových obdobích dítěte, o konkrétních podobách a pojetích otcovství, o angažovanosti otců ke svým dětem. Celá třetí kapitola je věnována zvláštním specifickým podobám otcovství. Následující kapitola by měla sloužit k doplnění komplexního jevu, kterým otcovství bezpochyby je, o přiblížení prožitků samotných otců ve vztahu k svému dítěti.

4.1 Výzkumný problém a cíle práce

Výzkumná část diplomové práce je navazující fází na přípravnou studii předloženou v autorčině bakalářské práci. Tato studie přinesla cenné poznatky o reflexi otcovské role a prožívání vztahu k dítěti. Její výsledky budou stručně připomenuty.

Výzkumný problém je zaměřen na oblast otcovství, konkrétně na jeho prožívání a proměny. Hlavním cílem je zjistit a popsat jak vzniká, vyvíjí se a proměňuje vztah mezi otcem a dítětem v prvních letech života a zmapovat, jak otcové průběh a konkrétní události svého otcovství prožívají. Dílčí cíle jsou stanoveny takto:

- *popsat průběh vývoje vztahu otce k dítěti v prvních letech otcovství*
- *zjistit kdy a jakým způsobem dochází ke změnám v prožívání otcovství*

Prožívání je obecným jevem, kterým se psychologie zabývá od doby vzniku svého oboru. Různé směry znamenají různé pohledy na to, co je prožívání a jakým způsobem prožívání zkoumat. Hlavní důraz ve výzkumu je kladen na poznání emocionální složky prožívání, nicméně ostatní dvě, poznávací a motivační, nelze vynechat.

4.1.1 Výzkumné otázky

Ve výzkumném plánu byly s ohledem na cíle stanoveny tyto výzkumné otázky:

Jak vzniká vztah mezi otcem a dítětem?

Jak se vztah otce k dítěti proměňuje v prvních letech života dítěte?

Jak otcové prožívají průběh otcovství a jeho změny?

Výzkumné otázky se upřesňovaly a další se vynořovaly v průběhu výzkumu. Jak uvádí autoři Miovský (2006) a Hendl (2005), výzkumnou otázku je možné v průběhu výzkumu modifikovat, reformulovat, zavrhnout nebo formulovat novou. Z tohoto důvodu byly výzkumné otázky v průběhu výzkumu konkrétněji formulovány

Jaké emoce spojují muži s otcovstvím?

Jaké situace mají otcové spojeny spíše s pozitivními emocemi?

Jaké situace mají otcové spojené spíše s negativními emocemi?

Jak otcové prožívají konkrétní události v životě dítěte?

Jak se s vývojem dítěte proměňuje vztah otce k dítěti?

Vyskytují se konkrétní události měnící vztah otce k dítěti?

Jak se proměňuje prožívání otců v jednotlivých vývojových obdobích dítěte?

4.1.2 Shrnutí výsledků přípravné fáze

Součástí výzkumného plánu byla pilotní studie zpracovávaná v bakalářské práci pomocí autorkou vytvořeného dotazníku mapujícího prožívání otcovství u 33 respondentů (otců ve věku 26-45 let, s prvorozeným dítětem předškolního věku, žijících společně s matkou dětí). Cílem přípravné fáze bylo mimo jiné zjistit, jak otcové na formulované otázky reagují, jsou-li takto položené otázky vhodnou cestou k dosažení cíle výzkumu. Výsledky pilotní studie byly podrobně popsány v autorčině bakalářské práci. Týkaly se oblastí vztahu otce k dítěti a otcovství, představy mužů o roli otce, partnerského vztahu po narození dítěte, spokojenosti s časem věnovaným otci a reflexe otcovské role. Ukázalo se, že většině otázek otcové rozuměli a v některých případech odpovídali téměř jednoznačně. Na tomto místě budou jen stručně připomenuty závěry pilotní studie:

- zásadní situací, ve které došlo u otců předškolních dětí k uvědomění otcovství, byl porod nebo otěhotnění partnerky
- otcové předškolních dětí jsou se svou otcovskou rolí spokojeni, připadají si důležití pro své dítě a v péči o něj dostatečně kompetentní
- domnívají se, že i partnerka a nejbližší okolí jim přiznává dostatečnou schopnost péče o dítě

- oba rodiče by, podle mínění otců, měli dětem poskytovat především lásku, bezpečí, vzor a péči; otec je podle nich více zaměřen na předávání zkušeností a vzoru, matka více na péči
- otcovstvím získali otcové předškolních dětí nejčastěji větší zodpovědnost
- pro otcovství je podle nich nejvýznamnější láska; nejméně podstatné je spojení otcovství s omezením
- většina respondentů se domnívala, že spolupráce s partnerkou je fungující a jsou s ní spokojeni
- nedostatek času byl otci uváděn jako prvek omezující otcovství.
- otcové nedokázali dostatečně reflektovat, čeho si na sobě nejvíce váží.
- nejednoznačné výsledky se ukázaly při popisování postoje partnerky k jejich péči o dítě a na změnu tohoto postoje během života dítěte.

4.2 Metodologie navazujícího výzkumu

Pro zkoumání uvedené problematiky byl zvolen kvalitativní přístup. Kvalitativní design se opírá o holistický pohled na zkoumaný fenomén a podle Miovského (2006) je vhodný u výzkumu zaměřeného na oblast emocí a prožívání. Podle Hendla (2005, s. 53) v kvalitativním výzkumu „*sledujeme vývoj a zkoumáme příslušné procesy*“. Prožívání otcovství a vývoj vztahu k dítěti je fenomén velmi subjektivní povahy. Kvalitativní výzkum umožňuje jít více do hloubky a zkoumat detaily jednotlivých případů, tím obohacovat poznání, přestože je výzkumný soubor menší. Nevýhodou je například omezená možnost generalizace získaných dat.

4.2.1 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl zvolen podle stejných podmínek jako v pilotní studii s rozdílem, že v navazující fázi se jednalo o novou skupinu otců. Žádný z respondentů se neúčastnil přípravné fáze výzkumu.

Výzkumný soubor je tvořen 13 muži, kteří splnili následující podmínky:

- 1) *věk respondentů je 26 - 45 let*
- 2) *jsou otci prvorozeného dítěte v předškolním věku, tj. 3-6 let*
- 3) *současná partnerka je matkou společných dětí*

Respondenti byli vybíráni kombinací metody „sněhové koule“ a samovýběru. V první fázi byl rozeslán hromadný informační email o možnosti zapojit se do výzkumu. Současně byla informace šířena pomocí sociální sítě Facebook. Respondenti se museli aktivně přihlásit do výzkumu. Tímto způsobem bylo nakonec vybráno 10 potenciálních účastníků. V druhé fázi byli konkrétně osloveni muži splňující stanovené podmínky, kteří byli doporučení třetí osobou nebo byli autorce dostupní v jejím okolí. Tímto způsobem bylo osloveno 8 účastníků. Každý ze zájemců obdržel informaci o způsobu a předmětu výzkumu, časové náročnosti a zaměření otázek. Po tomto sdělení účast ve výzkumu 3 muži odmítli, nejčastěji z důvodu časové náročnosti. Jeden oslovený účastník, který původně projevil zájem o účast ve výzkumu několikrát odložil termín setkání, nakonec s ním nebyl rozhovor proveden. Jeden respondent byl při analýze získaných dat vyřazen z důvodu komplikovaného zdravotního stavu prvorozeného dítěte. Jednak nebylo možné rozhovor provést ve zvoleném pořadí pro odlišný vývoj dítěte a jednak prožitá zkušenost otce byla ovlivněna situací vyrovnávání se s vážným zdravotním stavem dítěte.

Zkoumaný soubor byl poměrně úzce vymezen výše uvedenými požadavky jednak pro širší retrospektivní pohled otců, více zkušeností a větší odstup od některých událostí, lepší možnost srovnání výpovědí u otců s určitou zkušeností a jednak pro zajištění vyšší reprezentativnosti souboru. Výpovědi mužů, kteří již mají minimálně první tři roky otcovství za sebou, byly zvoleny jako nejvhodnější cesta k naplnění cílů výzkumu. Stejně jako v přípravné fázi je výzkum zaměřen na otcovství obecně, proto nezahrnuje otce, kteří patří mezi zvláštní podoby otcovství, jako je otec po rozvodu, samoživitel, otec na rodičovské dovolené, otec s homosexuální orientací, otec zdravotně postiženého dítěte apod. Podmínka výběru otců, kteří žijí ve společné domácnosti s matkou společného dítěte, umožnila eliminovat specifické podoby otcovství.

Splnění podmínek výzkumného souboru bylo ověřeno pomocí základních zjišťovaných údajů o respondentech, mezi které patří:

věk (nyní a při narození prvního dítěte), **počet dětí, jejich pohlaví a věk, vzdělání a profese, rodinný stav, délka vztahu, potvrzení, zda matka dětí je jejich současná partnerka.**

Zjištěné údaje o jednotlivých respondentech jsou přehledně uvedeny v tab. č. 5.

Tabulka č. 5 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor (13 respondentů)										
otec	Věk	Věk při narození dítěte	počet dětí	pohlaví dětí	věk prvního dítěte	věk dalšího dítěte	vzdělání	profese	rodinný stav	délka vztahu
1	38	32	3	ž +ž+m	6,5	4+2	SŠ	podnikatel	ženatý	13
2	40	37	1	ž	3,5	0	SŠ	řidič	ženatý	15
3	40	37	2	m+m	3,5	0,7	VŠ	ředitel	ženatý	14
4	40	36	2	ž+ž	4	1,5	SŠ	IT	svobodný	6
5	38	33,5	2	ž+ž	4,75	1,4	SŠ	grafik	ženatý	8
6	30	23	2	m+ž	6,5	4,5	SŠ	produkční	ženatý	11
7	39	33	1	ž	6	0	VŠ	technolog	ženatý	15
8	36	31	2	ž+m	5,5	2,5	SŠ	IT	svobodný	6,5
9	38	33,5	2	ž+ž	5	0,7	VŠ	farář	ženatý	12
10	33	29	1	ž	4	0	SO	technik	ženatý	8
11	31	26	2	m+ž	4,75	3,2	VŠ	ekonom	ženatý	6
12	35	31	2	m+m	3,25	0,7	VŠ	IT	ženatý	15
13	38	32	2	ž+m	6	4	VŠ	ekonom	ženatý	19
průměr	36,62	31,85	1,85		4,87	1,78				11,42
modus	38	32	2		4,75	1,4				12
medián	38	32	2		6,5	0				15

Jak ukazuje tabulka, skupinu 13 otců tvoří muži ve věku 31 – 40 let. Dva muži jsou svobodní, všichni ostatní ženatí, při narození dítěte byl jejich věk v rozmezí 23-37 let. Podle vzdělání jsou zastoupeni rovnocenně muži se středním vzděláním s maturitou (6) a se vzděláním vysokoškolským (6), jeden zástupce má střední odborné vzdělání bez maturity. Otcové mají nejčastěji dvě děti, průměrný věk prvního dítěte je 4,87, přičemž nejmladšímu je 3,25 let a nejstaršímu 6,5. Podle pohlaví jsou ve výzkumném souboru otcové 9 dcer a 4 synů. Z celkového počtu všech 24 dětí jde o otce 15 dívek a 9 chlapců. Průměrná délka partnerského vztahu je 11,42 let, nejmladší pár spolu žije 6 let, nejstarší pár 19 let.

4.2.2 Metodika výzkumu

Metodou získávání dat v tomto kvalitativním výzkumu bylo zvoleno polostrukturované interview. Polostrukturovaný typ rozhovoru umožňuje „*eliminovat nevýhody obou zbývajících variant metody interview*“ (Miovský, 2006, s. 161). Doplnující metodou bylo pozorování, bez kterého podle Miovského (s. 156) „*není možné provádět kvalitní interview*“.

Důležitou úlohu při přípravě rozhovoru sehrála pilotní studie. Umožnila vhodnější zvolení tématických okruhů rozhovoru k dosažení cílů výzkumu, upřesnila konkrétní znění otázek a zúžila množství témat k rozhovoru.

Navržená podoba polostrukturovaného interview se skládala ze 3 okruhů otázek:

- vznik, vývoj a změny vztahu k dítěti
- reflexe otcovské role
- partnerský vztah

Tato témata byla rozložena do 12 otázek. Formulář s přesným zněním použitých otázek v každém polostrukturovaném interview je k dispozici v příloze č. 3. První okruh otázek se týkal vzniku, vývoje a změn vztahu k dítěti. Respondent měl popisovat význam svého otcovství v jednotlivých vývojových obdobích, změny ve vztahu s dítětem, prožívání vývojových období a prožívání konkrétních událostí typických pro jednotlivá období, dále svou roli a péči o dítě v jednotlivých obdobích. Byl tvořen 4 otázkami, z nichž otázka č. 1, rozložená do 6 podotázek podle vývojových období, tvořila podstatnou část celého rozhovoru. Otázka - *Jak jste v následujících obdobích nahlížel na otcovství a co jste prožíval? (v každém období popisujte, jaké to pro Vás bylo, jak jste se cítil? Jaký byl vztah k dítěti? Jaký význam jste otcovství přikládal? Jaká byla Vaše role otce?)* - vybízela respondenty k vyprávění o prožitcích spojených s jednotlivými etapami jejich raného rodičovství. Otcové nejprve vyprávěli o subjektivním významu, představě a prožitcích spojených s představou otcovství v době před početím, následně byly podobným způsobem dotazováni na období, která záměrně korespondovala s vývojovými obdobími dítěte od novorozeneckého do předškolního období.

Druhý okruh otázek se týkal prožívání vlastní otcovské role a reflexe změn, které otcovství přineslo. Byl tvořen 5 otázkami zaměřenými na představu o sobě jako otci.

Třetí okruh otázek byl složen ze 3 otázek a zaměřen na postoje partnerky k péči o dítě a změny v partnerském vztahu. Odpovědi v tomto okruhu sloužily spíše k dokreslení konkrétní situace respondenta. Otázky v rozhovoru byly formulované jako otevřené,

navádějící, v ojedinělých případech projektivní. Při inquiry to byly otázky nejčastěji doplňovací.

Všichni účastníci výzkumu udělili informovaný souhlas se zpracováním údajů, byli seznámeni se způsobem zveřejnění výpovědí a souhlasili s pořízením záznamu rozhovoru. Respondenti byli před domluveným termínem rozhovoru vybidnuti k určité přípravě formou vzpomínek nebo prohlédnutí fotografií ze života dítěte, pro osvěžení jednotlivých období v paměti. Zhruba polovina respondentů se na rozhovor takto připravila. Zhruba 3/4 rozhovoru tvoří odpovědi na otázku č. 1 prvního okruhu. Nejkratší rozhovor trval 48 minut, nejdelší přibližně 2 hodiny, v průměru se jednalo o 75 minut. Jeden rozhovor probíhal pomocí video chatu aplikace Skype. Rozhovor byl nahráván pomocí tabletu v aplikaci Rec Forge Pro pro systém Android, který efektivním způsobem umožňuje práci s nahrávkou. Např. zobrazuje zvukovou stopu, na které je možné při přepisu vracet se do určitého místa dotykem prstu na zobrazené stopě (v příloze č. 4 je náhled aplikace). Současně byl pro každého účastníka vytvořen záznamový arch, který sloužil k stručnému záznamu průběhu rozhovoru, k poznámkám a k zaznamenání základních údajů o respondentovi.

Zpracování dat a jejich příprava na analýzu proběhla formou doslovné transkripce audiozáznamu a kontrolou této transkripce. Přepisy rozhovoru tvořily 5-8 stran psaného textu. Následovala „*redukce prvního řádu*“ (Miovský, 2006, s. 209), kdy byla z textu odstraněna tzv. slovní vata (jakoby, jo, tak jako, prostě apod.) a otázky tazatele byly nahrazeny číslem nebo kódem charakteristickým pro danou otázku (např. „*kojenecké*“, „*významná událost*“, „*získal*“). Takto upravené přepisy byly několikrát pročitány, kódovány a barevně označovány. Byly vytvořeny kategorie podle toho, zda se jejich obsah týká prožívání emocí, vývoje a změn vztahu k dítěti, popisu role a péče o dítě, případně myšlenek a jednání nebo důležitých okolností. V některých přepisech byly editovány doplňující poznámky (např. pokud se důležitá informace k tématu nacházela v jiné části textu). Takto upravený text byl metodou prostého výčtu vkládán do připravených tabulek ke každému otci a ke každému vývojovému období v případě otázky č. 1. V případě otázek 2-12 do jedné tabulky. Dále bylo využito metody vytváření trsů a metody zachycení vzorců. Text v jednotlivých tabulkách byl znovu barevně kódován v již vytvořených kategoriích. Tak mohla například u kategorie *prožívání* vzniknout subkategorie *příjemné prožívání* a *nepříjemné prožívání*, přičemž byly barevně odlišeny jednotlivé základní emoce a prožitky (*radost, strach, vztek, úleva, zodpovědnost apod.*) a zároveň odlišeny

události a situace, se kterými jsou spojeny. Takto utříděné výpovědi respondentů dobře posloužily k deskripci výsledků.

4.3 Výsledky

Výsledky jsou rozděleny podle jednotlivých vývojových období dítěte. V každém období bude pojednáno o prožitcích, vztahu k dítěti a roli otce v péči o dítě. Pro sledování změn bylo důležité zařadit také období před početím dítěte. Tato forma prezentace výsledků byla zvolena jako nejvhodnější způsob k naplnění cílů výzkumu. K zodpovězení výzkumných otázek se ukázal být nejpodstatnější první okruh rozhovoru. Další dva okruhy rozhovoru věnující se vlastní reflexi role otce a partnerskému vztahu sloužily spíše k dokreslení nebo potvrzení situace a nevedou přímo k zodpovězení výzkumných otázek. Výpovědi posledních dvou okruhů posloužily k ověření některých výpovědí z první části.

4.3.1 Období před početím dítěte

Pro velkou část respondentů byla představa o otcovství v období před početím spojena se zodpovědností, omezením svobody nebo nezrušitelným závazkem, a to i v případech, kdy respondenti připisovali takové významy otcovství, jako je smysl života, seberealizace nebo přirozená součást života, případně fakt, že se na vlastní děti těšili. Většina otců přiznala, že v tomto období měla buď velmi zkrácenou nebo žádnou představu o otcovství. Ti, kteří měli podle svých slov adekvátní představu, vysvětlovali ji zprostředkovanou zkušeností u dětí svých starších sourozenců nebo sami měli o dost mladšího sourozence, o kterého se dovedli postarat. Respondenti většinou chtěli jednu mít děti, část z nich mluvila o určitém oddalování, odkládání a potřebě dostatečně si užít svobody bez závazků. (otec č. 4: „*docela jsem to prodlužoval, protože ten stav předtím mě dost bavil, takže nebyl důvod ho měnit a pak to jako by nějak přišlo...*“, otec č. 11: „*... jsem chtěl mít děti strašně pozdě, ale těšil jsem se na to*“). Otec č. 6 měl první dítě ve 23 letech: „*vím, že jsem chtěl mít děti v poměrně brzkém věku, a co mě k tomu vedlo, to netuším*“, v další části rozhovoru uvedl, že nechtěl, aby byl velký věkový rozdíl mezi dětmi a rodiči. Dva otcové uvedli, že zpočátku děti vůbec nechtěli. V jednom případě toto rozhodnutí vydrželo do věku 20 let a v druhém případě do 35 let (otec. č 2: „*...rozhodně mě do 35 dítě vůbec nenapadlo, až si užiju, říkal jsem...*“). V prvním případě u otce č. 10 změnu nastolil

partnerský vztah, v druhém případě to bylo naléhání manželky společně s určitým tlakem okolí (otec č. 2: „*to byl další takovej trošku nátlak, protože všichni ostatní už ty děti taky měli*“). Nalezení vhodné partnerky nebo vytvoření vhodného partnerského vztahu jako součást rozhodnutí nebo touhy po dítěti zmínili všichni respondenti.

Velká část otců hovořila o okamžiku, kdy jim najednou došlo, že už je vhodný čas. Získali pocit, že nadešel čas pořídit si dítě. Dále není na co čekat. U některých bylo v pozadí přesvědčení nebýt starým rodičem, u dalších toto přišlo s příchodem určitého zázemí, zajištění a zabezpečení rodiny. (otec č. 5: „*...po 30 jsem si uvědomil, že ten čas nějak kvapí a že bych to nechtěl provozovat ve 40*“, otec č. 9: „*přišel čas, kdy jsem si řekl, že už bych chtěl mít děti, to jsem věděl už od 18, že jako jednou třeba, jakmile jsem byl zajištěný a měli jsme barák, tak jsme začali pracovat na tom, abychom měli dítě*“).

Respondenti udávali, že rodičovství bylo plánované, někteří tomu říkali „*cesta volného průběhu*“. Část z nich pak byla zaskočena, když otěhotnění přišlo vcelku záhy. V jednom případě partnerka otěhotněla po 4 měsících vztahu, přesto otec uvedl, že tomu nechávali „*volný průběh*“. V ojedinělých případech trvalo otěhotnění déle než 1 rok nebo bylo spontánně přerušeno. V jednom případě proběhlo otěhotnění formou umělého oplodnění. Otec č. 12 uvedl, že období nejistoty, které pokusy o těhotenství přinesly, posílily touhu po dítěti: „*opravdová touha po tom být otcem vznikla až tady*“.

Mezi nepříjemné prožitky doprovázející toto období spadaly obavy ze závazku, z omezení svobody, obavy z otcovské role (otec č. 10: „*jestli budu dobrý, jestli to zvládnou*“), nepříjemné pocity z nejasných budoucích změn. Kladné prožitky se objevily v podobě těšení se na dítě, na výchovu a předávání zkušeností, na seberealizaci a naplnění. Přehled prožitků a příkládaných významů otcovství v době před početím zobrazuje tab. č. 6.

V tomto období se ukazuje jako důležitý činitel vhodný partnerský vztah, který dříve či později přináší rozhodnutí o dítěti, zlom nebo obrat. Nalezení vhodné partnerky přimělo téměř všechny otce k plánování rodiny. Představy mužů o otcovství až na výjimky neodpovídaly pozdější skutečnosti. Významy spojované s představou o otcovství jsou rozmanité, v prožívání se pohybují v kontinuu od příjemných představ a těšení se na rodičovství po obavy a nepříjemné pocity z omezení a závazku. Jednotliví respondenti se odlišují podle toho, které emoce u nich převládají. U otců, kteří zmínili těšení se na dítě již před početím, nebyl tak výrazně negativní pocit spojený se zodpovědností a závazkem a naopak.

Tabulka č. 6 Významy a prožitky s představou otcovství

otec	význam	prožívání
1	Zlom v životě, který mě čeká, dar a seberealizace. Práh k dospělosti, kde je zodpovědnost a končí lehkomyšlnost.	Necítil jsem se dospělý
2	Kdyby mě do toho manželka netlačila, tak bych dítě vůbec nevyžadoval, vůbec by mi nechybělo	Omezující závazek
3	Vztah bez dětí je takový bezcílný, děti jsou velkým smyslem života, přirozenou součástí vztahu. Největší cíl života je vychovat pořádně děti, velké závazek ;	těšil jsem se, nebyla to nepříjemná představa
4	Životní změna a hodně omezující	život bez dětí mě hodně bavil, nechtěl jsem to měnit
5	Říkal jsem si, že by bylo skvělé mít nějakýho lumpa, kterej by ty typicky mužský koníčky sdílel se mnou.	užíval jsem si nenést za nikoho zodpovědnost, mě nepříjemná představa starého otce
6	Já jsem byl už rozhodnutý, že to tak má být, že chci být táta	chtěl jsem to, těšil jsem se
7	U mě to asi byla racionální úvaha, chci být se svou ženou, chceme mít rodinu, tak proč to odkládat	zodpovědnost, věčný závazek
8	Těšil jsem se, že budu mít děti, že budu moct něco předat	těšil jsem se, neděsilo mě to, rád předávám vědomosti
9	Velkej zásah do prožívání lidskýho světa, přirozená součást vztahu, samozřejmost. Pro mě je důležitější vztah dvou lidí než to, že mají dítě.	racionálně, budu to řešit, až to přijde
10	Představoval jsem si zodpovědnost, určitý omezení, tušil jsem, že se hodně změní;	negativní představa, obava, jestli to zvládnou, jestli budu dobrý otec
11	Dobrá etapa života. Těšil jsem se, až budu dítě vychovávat. Počítal jsem s tím, říkal jsem si, že bych chtěl mít velkou rodinu, ale až po 30.	těšil jsem se na vychovávání
12	Chtěl jsem mít děti, ale myšlenky jsem na dlouho upozadil, považoval jsem to za přirozenou součást vztahu	těšil jsem se
13	Zodpovědnost a zároveň zábava	chtěl jsem je a těšil jsem se

4.3.2 Těhotenství a porod

Prožívání otěhotnění a průběhu těhotenství

Oznámení o otěhotnění partnerky bylo pro všechny účastníky spojeno s příjemnými pocity radosti, štěstí nebo euforie. U otců, kteří se pokoušeli o početí dítěte delší dobu, se dostavil pocit úlevy, že nemusí podstupovat další vyšetření, případně prožívali euforické pocity jako satisfakci za období snažení (otec č. 10 : *“to bylo úplně euforický, protože jsme se o to snažili nějaký pátek“*). Dva otcové (č. 11, č. 4) si vzpomněli na moment překvapení, že k otěhotnění došlo záhy po rozhodnutí o „cestě volném průběhu“. S překvapením byla přítomna ještě spokojenost a hrdost. Otec č. 6 poznamenal: *„I když to*

bylo něco, po čem toužím nebo co chci, tak v tu chvíli, kdy se to stane, tak je to takový dost neuvěřitelný, že to tak skutečně je“. Ačkoliv otěhotnění partnerky přineslo otcům blažené pocity štěstí a veselí, v průběhu těhotenství se k příjemným pocitům přidaly u více než poloviny účastníků výzkumu obavy o zdraví partnerky, dítěte nebo obou. Obavy, aby se něco nepokazilo, aby bylo všechno v pořádku. Subjektivní prožívání těchto obav se mezi otci lišilo. Otec č. 3, č. 6, č. 10 a 11 prožívali zvýšený strach. Obavy se zvyšovaly s „*rostoucím břichem*“ partnerky a s přibližujícím se porodem (otec č. 3: „*...tam byla výrazná emoce, tam jsem se bál, aby se něco nestalo a čím dál tím víc...*“). Otcové č. 4, 6 a 11 měli tendenci mírnit riskantní chování partnerky ze strachu nebo opatrnosti. Tři otcové spojovali těhotenství s negativní vzpomínkou. U dvou z nich byla způsobena pozorovanou změnou u partnerky v podobě výkyvů nálad a negativně prožívanou změnou partnerského vztahu (otec č. 2: „*od třetího měsíce už je to pro chlapa hrozně zápor, protože vztahy se mění a víc se hádáme a je hysteričtější a vrchol toho všeho je šestinedělí*“; otec č. 8: „*začaly výčitky, z toho hezkýho romantickýho vztahu, že se jí jako dost nevěnuju a dost se jí změnila nálada*“). Otec č. 9 prožíval těhotenství podle svých slov chladně a odtažitě, přesto se na dítě těšil a bylo pro něj přirozenou součástí vztahu: „*na bazální animální úrovni jsem to vůbec nevnímal a nechtěl jsem si to připouštět jako vůbec*“. Otec č. 10 pocítil lítost nad subjektivně vnímanou ztrátou pozornosti partnerky: „*dva lidi se najednou těší na něco nového, co přijde, co neznají, co neviděli a po určité době přijde i pocitově trochu ochladnutí toho vztahu, jsem si chvílema připadal trošku zanedbávanej, věděl jsem proč, ale někdy mi to bylo trošku líto*“. Otec č. 5 uvedl, že radost byla přerušena nepříjemným prožíváním vážného onemocnění obou rodičů partnerky: „*tolik jsme se neopájeli tím štěstím*“.

Mezi další prožitky, které otcové uváděli, patřila nedočkavost a očekávání, zvědavost a pýcha. Otcové č. 6 a č. 11 pocítili vzápětí po euforii z otěhotnění partnerky tíhu zodpovědnosti vůči rodině: „*...cítil jsem takovou povinnost tu rodinu uživit*“. Poeticky popsal těhotenství otec č. 1: „*početím se hodně změni ve vztahu k sobě... něco přijde, uspořádá život, dá mu smysl a naplnění...přichází určitý poslání*“).

Vztah k dítěti

Vztah k dítěti si v době těhotenství vytvořili a zmínili se o něm 3 otcové (otec č. 3, 10 a 11). Otec č. 11 začal vnímat vztah k dítěti od prvních pohybů („*začal jsem vnímat, že tam je život, ten pohyb*“). Další vývoj vztahu postupně s rostoucím břichem partnerky

popisoval následovně: „*už jsem věděl, že tam je a už jsme se spolu mohli bavit, i když jsme se neviděli, tak jsme o sobě nějakým způsobem věděli.. Asi jak nebylo vidět břicho, tak to bylo takový imaginární, ale tím zvětšováním, jak se to vizualizovalo, tak se to zvětšovalo*“. Otec č. 10 uvedl tlukot srdce při vyšetření jako důležitý moment: „*vztah máš už od malička, když slyšíš srdíčko na tom sonaru, a je to tvoje, už to přijímáš, že už je tady s tebou na tom světě, tak od toho 2. měsíce*“. Pro otce č. 3 byly také důležité první projevy dítěte v břiše, které vnímal jako zpětnou vazbu a interakci, vztah se dále umocnil tím, že se dozvěděl pohlaví dítěte a jméno „*do té doby jsem mu říkal pupíku, ale už to bylo živý pro mě*“. Otec č. 9 naopak potvrdil, že v době těhotenství žádný vztah k dítěti neměl („*dokud jsem to neviděl, tak to pro mě neexistovalo*“). Ostatní respondenti hovořili o představě dítěte, těšili se, jaké to bude, co se změní nebo se jejich vztah k dítěti pomalu utvářel prostřednictvím partnerky (sdílením partnerčiných prožitků a vytrvalou komunikací o dítěti).

Role otce

Při rozhovoru o roli, kterou v době těhotenství otec vykonával, zareagovala většina otců výpovědí, zda hladili či nehladili břicho partnerky. Role zkoumaného souboru otců se v tomto období rozkládají na kontinuu mezi vysokou aktivitou a vysokou pasivitou, kde do středu aktivit patří návštěva lékaře společně s partnerkou, dotyky břicha. Označení sama sebe za aktivního nebo pasivního otce bylo mezi respondenty velmi subjektivní. Důležitou roli zde sehrávala iniciativa partnerky, do jaké míry méně aktivní otce zapojila do záležitostí spojených s těhotenstvím. Nejaktivnější otec ze souboru, otec č. 11 uvedl: „*hodně jsem opečovával ženu, komunikoval jsem s ním, četli jsme mu pohádky a, zpíval jsem mu*“.

Prožívání porodu

Porod byl pro většinu účastníků významným a „*obrovsky silným zážitkem*“, volili přívlastky: silný, mystický, brutální, úžasný, blažený, strašidelný, dojemný, stresující, pecka, úlevný, nejvíce emoční zážitek z celého života. Otec č. 2 a č. 8 nebyli přítomni u porodu. Otcové č. 6 a 7 měli porod s asistentkou. 5 otců se účastnilo předporodního kurzu. Pro většinu respondentů byl porod spojen s obrovským stresem, strachem a vzápětí s obrovskou euforií, radostí a štěstím. Pro všechny otce bylo důležité zdraví dítěte a partnerky. U otce č. 1 se poprvé objevila obava o dítě. Nepříjemné pocity a lítost vyvolávaly strasti partnerky, dlouhý a vyčerpávající porod a nemocniční prostředí. Otcové,

kteří nevěděli, co je u porodu čeká, prožívali v jeho průběhu více strachu. Na druhou stranu úzkostněji působící a emocionálněji působící otcové²⁴, ač věděli, co je čeká, prožívali silný strach také (otec č. 10: *...já z toho měl velkej strach, ale bral jsem to jako svoji povinnost...strašnej strach o oba, jako když se ti svírá hrdlo a nevíš, panickou hrůzu, ale veděl jsem, že jsem tam potřeba....vynervovanej, strach, bezmoc, beznaděj... ještě dneska se mi nahrnou do očí slzy, když to nechám plynout, začnu i brečet. I po 4 letech je to hustý, jako by to bylo včera. Úplně cítím ten pocit, když jsem potom šel ven a mohl jsem se uvolnit, že všechno je v pořádku, ten stres z tebe spadne, musel jsem si kleknout a začal jsem plakat štěstím“).*

Vztah k dítěti u porodu

Porod se ukázal být významnou událostí ve vztahu k dítěti pro 6 otců. Otec č. 9, který prožíval období těhotenství odtažitě a chladně uvedl: *„Když jsem ji viděl, tak jsem měl blaženej pocit, že mám dítě. První spatření byl silnej zážitek, tam se nastartovaly všechny ty věci kolem otcovství. Složitěj, komplexní prožitek, naplňující, že to nejde popsat, milion různých vjemů a je to nepředatelné“.*

U otce č. 1 při porodu nastoupily obavy a ochranný vztah k dítěti: *„Měl jsem tendenci na porodním sále zabránit tomu, aby ji očkovali a hlídal jsem doktory a sestry, aby neudělali něco, co se v tom zdravotnictví dělá“.* Otec č. 4 vnímal první chvílky s dítětem, jeho uchopení do náruče a možnost kontaktu s ním jako důležitý mezník ve vztahu k němu: *„jen chvíli jsem ho držel opatrně s obavou, aby mi nevypadlo, ale hrozně rychle jsem si na něj zvykl....uvědomil jsem si to odteď, teď jsem jako táta. Dlouho jsem s malou byl sám, to bylo důležité, vtipné, smál jsem se“.*

Otec č. 5 vzpomenu situaci prvního pochování dítěte v náručí: *„dostal jsem do ruky něco, na čem jsem se předtím několik měsíců podílel, bylo to krásný“.* Respondenti č. 6 a 7 pocítili silnou euforii, která se jich dlouho držela a stala hnacím motorem proto, aby doma všechno dodělali nebo zařídili do příchodu manželky z porodnice. Otec č. 11 popsal první okamžiky s dítětem jako obrovský nával dojetí a štěstí, že to nešlo unést a musel plakat: *„viděl jsem se s ním, po té čtyřměsíční komunikaci...a vítal jsem ho, říkal jsem mu, že jsem rád, že tady je, a že spolu budeme mít krásný vztah a tak. Hned jsem ho miloval, jak mi ho přinesli“.* Otcové č. 2, 8 10 a 13 líčili první spatření dítěte více naturalisticky, dítě viděli jako ošklivé, malé, zelené, odkrvené, fialové, se šišatou hlavou apod. Otec č. 2 záhy zjistil,

²⁴ otcové, kteří v průběhu celého rozhovoru často úzkost zmiňovali nebo bylo jejich prožívání výrazně emocionálně orientované

že takto „ošklivé“ jsou po porodu všechny děti. Pro otce č. 8 byla dcera „*krásná i s tou šiřatou hlavou*“.

Role otce při porodu

Většina otců u porodu se snažila být partnerce oporou, držet ji za ruku, povzbuzovat, pomáhat při přechodech do sprchy apod. Otcové č. 7, 8 a 10 byli ke svému překvapení u porodu více akční a aktivně pomáhali partnerce s tlačáním.

Těhotenství a porod představují důležité období a událost v prožitcích budoucích otců. Velká část respondentů si v tomto období vytvořila nebo navázala ke svému dítěti vztah, zažívali radostnou událost, euforii i obavy o dítě a partnerku. Důležitou podmínkou tohoto období zůstává nadále partnerský vztah a možnost vytvoření si vztahu k dítěti. Otcové citlivě reagovali na změny ve vztahu nebo v náladách partnerky. Důležitá je také iniciativa partnerů ve smyslu zapojení otce do svých aktivit v těhotenství a přípravy na porod. Na počátku euforická nálada z oznámení otěhotnění se v průběhu devíti měsíců proměňuje. Pokles euforie mohou způsobit změny partnerky a partnerského vztahu (výkyvy nálad, ztráta pozornosti), obavy a strachy (o dítě, o partnerku, z porodu, o zvládnutí své role) nebo nedočkavost a netrpělivé čekání. Události jako první pohyby, účast při vyšetřeních, komunikace s nenarozeným dítětem, růst břicha, představy o dítěti pomáhají radostnou náladu vracet nebo zvýšit. Porod dítěte je silný zážitek, který v krátkém čase připomene otcům výrazně nepříjemné emoce a stres (strach, úzkost, nejistota, panika, bezmoc) a v zápětí je odměně výrazně příjemnou radostí a štěstím z příchodu dítěte. Euforická nálada někdy trvá až do následujících náročných dní a usnadňuje jejich prožívání. Je nutné zmínit, že uvedený proces nenastal u všech respondentů.

4.3.3 První měsíce s dítětem doma

Účastníci rozlišovali mezi obdobími po porodu stráveným ještě v porodnici a příchodem domů. V porodnici šlo většinou o pokračování euforické nálady a užívání si krásných prvních dnů s miminkem. Obavy způsobovalo neprospívání novorozence nebo problémy s kojením. Příchod domů a nastavování režimu u dítěte popisují shodně jako „období sžívání“, které bylo až na výjimky označováno jako vyčerpávající, únavné, brutální, husté, náročné nebo stresující. Otcové se různili v uváděných příčinách náročnosti a ve

způsobech vyrovnávání se s novou situací, resp. se schopnostmi ji zvládnout. Rozdílly se mezi otci ukazují také v aktivitách, iniciativě otce ve vztahu k dítěti a péči o něj.

Prožívání v prvních dnech a měsících s dítětem

Otec č. 1 stále prožíval zvýšeně euforickou náladu a podle něj se „*to ještě dlouho nezměnilo*“, k tomu se přidal pocit zodpovědnosti – „*je to na mě závislé jako na otci, visí na mě domácnost a práce*“. Situace ho vedla k tomu, že na nějakou dobu upozadil práci a věnoval zvýšenou pozornost a péči dceři a partnerce. Trefně vystihl novou situaci s dítětem doma: „*u prvního děčka jako rodič nic neznám, nic nevím, nic neumím. Učím se jak to děčko reaguje*“. Nárůst zodpovědnosti udávali také další účastníci (č. 1,3,7,10).

Otcové č. 2, 4 a 8 nesli nelibě změnu u partnerky nebo v partnerském vztahu. (Otec č. 2: „*manželka mi přišla úplně cizí, odcizená...jenom pro to dítě žila*“. Otec č. 4: „*ta dvojice mi přišla hodně soběstačná, v harmoniibyl jsem trošku stranou, navíc. Všechno se točí kolem mrňouse, najednou ti chybí něco co jsi předtím měl, máš miň ženský*“). Příchod dítěte jakoby narušil zavedené způsoby v partnerském vztahu. Ve vyprávění otce č. 4 je to zvýrazněno výrokem: „*...rušivej, křičící slintající element vstoupí mezi tebe a partnerku*“. Oproti tomu otec č. 7 popisoval, jak se dobrá nálada partnerky odrážela na jeho prožívání „*brutálně vyčerpávajících novorozeneckých příhod*“. Otec č. 6, který toužil po dítěti velmi brzy (ve 23 letech) a dítě pro něj představovalo splnění snu, označil svou roli jako „*v zásadě do počtu*“ a sám sebe vnímal jako zodpovědného živitele. Otec č. 3 se musel rychle naučit pečovat o dítě, protože manželka se musela podstoupit reoperaci. Byl přesvědčen, že se jednalo o důležitý moment ve vztahu k dítěti a konstatoval: „*já jsem si to ve výsledku docela užíval*“. Podobně otec č. 9, ač sám sebe hodnotil jako špatného otce pečovatele, navštěvoval dítě v porodnici, když manželka byla hospitalizovaná pro preeklampsii: „*snažil jsem se ji tisknout k sobě, nějak abych jí nahradil ženu*“. Pro otce č. 10 to bylo období spojené s pocity: „*nevíš, jak bys tomu dítěti pomohl, když pláče, nesaje, budí se, nespí...*“. Otec č. 11., který svůj vztah k dítěti považuje za pro otce netypický tvrdil: „*únavný mi to někdy přišlo, ale bral jsem to tak, jako co může být lepší než se starat o své dítě, není nic důležitějšího*“. Otec č. 3 a otec č. 6 byli hrdí na svoje rozhodnutí stát se otcem a na svoje přirozené schopnosti pečovat o dítě.

V prožívání otců se objevují další obavy, strachy nebo nejistoty, které nabírají konkrétnějších podob. Nejčastěji otcové (2,3,6,8,10,12,13) zmiňují křehkost dítěte, která vzbuzuje obavy, aby mu při péči nějak neublížili, nezranili ho („*bál jsem sem na něj*

šáhnout“). Pochybují také o svých schopnostech péči zvládnout (Otec. č 3: „*jsem se strašně bál, že nebudu vědět co s ním, nakonec jsem s tím neměl vůbec problém*“). Měli strach, aby zvládli některé činnosti, o kterých si předem představovali, že se jim budou přičítat a nakonec zažívali překvapení, že jim to přirozeně šlo. (Otec č. 5 „*...jestli to jako dám, když se mi ekluje kakání, blinkání, jestli to zvládnoua pak vůbec mi to nevadilo*“). Otec č. 10 působil celkově úzkostlivěji, což se odrazilo i na jeho výpovědích o prožívání prvních dnů s dítětem: „*měl jsem starost o dítě, jestli to všechno dobře zvládneme...velká nejistota, zda je péče odpovídající....neměli jsme ani jeden zkušenost...měl jsem strach přebalovat, převlíkat, oblíkat..*“.²⁵ Otec č. 7 popisoval nepříjemné prožitky v souvislosti s pravidelným odloučením vždy na několik dnů od rodiny: „*...jsou tam samy, taková obava a zodpovědnost, že prostě musím přijet domů, že jsou tam dvě holky a že se na mě těší a tak*“. Otcové č. 4, 9 a 11 a 13 obavy v tomto věku nepopisovali vůbec. Otec č. 11 si stojí oproti ostatním účastníkům odlišně a působí svým přístupem více „exoticky“: „*...s dítětem jsem věděl co dělat, to šlo tak přirozeně, ale s partnerkou jsem si nevěděl rady, ona se ho bála, že mu něco udělá. Já ne, já ho vzal, vybalil, takhle jsem ho vzal za nohy a neměl jsem vůbec strach, že by byl křehkej. Mám to asi v sobě, já k těm dětem tihnu. Já jsem trochu jinej, já mám to dítě jako číslo jedna, podřizuju tomu všechno, práci, kariéru, hlavně abych byl s dětma*“.

Vztah k dítěti v prvních měsících

Ve vztahu k dítěti poukázal otec č. 7 na uvědomění, které souviselo s prožívanou obavou a zodpovědností: „*a tady se začalo objevovat to otcovství*“.

Otcové různým způsobem reagovali na projevy dítěte, důležitá byla zkušenost, kterou se svým dítětem prožívali. Otec č. 1: „*pláč byl něco, co mi drásalo nervy a musel jsem být schopen všemi prostředky mu nějakým způsobem zabránit*“.

Otec č. 3 popsal předjímanou interakci s dítětem: „*...ten začátek je takovej, že první dva měsíce skoro furt spí nebo jí, tak se s ním tak jako mazlíte, ale tam není žádná zpětná vazba. On jako nedával žádnou zpětnou vazbu ve výsledku. To spíš máte pocit, že vás vnímá, i když to nedává vizuálně najevo*“.

Oproti tomu otec č. 4 podobné projevy popisoval: „*k tomu prckovi si nenajdeš tak rychle cestu...řvoucí, slintající tvoreček...nějak tě to nemá čím naplnit, zato má hodně síly tě vysát*“.

V prvním případě šlo o klidné, spící dítě, v druhém případě bylo dítě dráždivější. Otec č. 6 popisoval počátky vztahu k dítěti: „*to pořád ještě bylo takový nekonkrétní,*

²⁵ Zajímavé je, že svému dítěti rodiče pořídili podložku Baby Sense (prevence syndromu náhlého úmrtí novorozence), tuto podložku používali do 2 let dítěte.

takový seznamování..“. Otec č. 8 uvedl s nadsázkou: „*když dcerka plakala, tak jsem si říkal, to už nemůžu nikomu vrátit, to se nedá reklamovat, to už teď budu mít natrvalo*“. Otcové č. 5 a 11 reagovali na pláč dítěte v noci rychleji než matka.

Role otce v prvních dnech a měsících

Z pohledu otcovské role a popisovaných činností při péči o dítě v novorozeneckém věku se zdá, že v tomto období byli všichni účastníci aktivní, vykonávali jak péči o domácnost, tak péči o dítě. Rozdíly byly v iniciativě a v motivaci. Udávané důvody byly nejčastěji pomoc, podpora a úleva partnerce. Dále přirozenost, samozřejmost a dokonce radost z péče (otec. č 1, 3, 5, 6, 11). A do třetice jako povinnost („*to se musí*“, „*je to prostě potřeba*“). Otec č. 9 ke své péči uvedl: „*jsem špatnej otec v tom, že moc nepřebaluju, mám takovej komunistickéj přístup...péči vykonávám jen tehdy, jsem-li o to požádaný; sám do toho vůbec nejdu*“. Otec č. 2 sám sebe vnímal jako odborného poradce, který hledal řešení problémů na internetu např. s kojením. Někteří otcové uváděli, že s některými činnostmi měli problém, např. koupání u otce č. 6. Často hned hrdě hlásili, že dítě přebalovali, budili tím dojem, že se jedná o odvážnou činnost mezi otci, jakési subjektivní měřítko kvality jejich péče. Častou odpovědí bylo, že dělali „všechno“ (autorka se domnívá, že se jednalo o nevyřčené upozornění právě na přebalování). Další uváděné činnosti byly – koupání, chování, oblékání, vození kočárku, vstávání, krmení.

4.3.4 Kojenecké období

Období vytrvalé rutinní péče o dítě, které v jednotlivých rodinách probíhalo více či méně klidně. Otcům se dařilo připisovat významy spojené s tímto obdobím, jednotlivé přiřkládané významy shrnuje tabulka č. 7.

Tabulka č. 7 Význam otcovství v kojeneckém období

otec	význam kojeneckého období		
1	svrchovaná vláda	8	konzument informací o pokroku
2	spíš mírně zápor	9	radost z existence
3	nejhezčí	10	je to furt stejný
4	dlouho to trvá než...	11	ze všeho nadšený
5	maloval jsem si otcovskou roli	12	vyčerpávající únava
6	euforický, cejtíl jsem se dobře	13	bezva
7	pohoda když neječela		

Role otce v kojeneckém období

Otcovská role jakoby se v prvních měsících vymezovala a určovala a v kojeneckém období se potom ustálila na vykonávaných činnostech a péči. Otec č. 1 vzpomíná na „věčné přebalování plínek“, zároveň si uvědomil, že: „*dítě jasně určilo role muže a ženy*“. Otec č. 2 se označil za „sluhu v domácnosti“, „*šel jsem na to racionálně vědecky, věděl jsem, že dítě se musí po nakojení chovat a nosit, aby si odříhlo*“. Otec č. 3 na otázku, jak vypadala jeho role poznamenal: „*my jsme to neměli rozdělené, to přece lidi mají nastavený od začátku, že jsou rovnocenní partneři, tak i starost o dítě je společná péče, to není já ho meju a ty ho krmíš...Nemohl jsem kojit, to je jedinej rozdíl.... Já si nedokážu představit, že bych si pořídil děti a pak bych se o ně nestaral*“. Otec č. 5 si v tomto období otcovskou roli spíše tak „*maloval*“, nadále vykonával veškerou péči o dítě. U otce č. 6 se role také nezměnila: „*když jsem byl doma, snažil jsem se dělat co nejlíp*“, více pozornosti věnoval zabezpečení rodiny. Otec č. 7 hodnotil svou roli jako pasivnější, spíše sledoval dění, pomáhal manželce a snažil se jí být oporou. Podobně jako otec č. 1 poznamenal: „*my jsme měli už od začátku role rozdělené, otec se stará, živí rodinu a pomáhá, když je potřeba, nebyl jsem otec v domácnosti, co dělá všechno*“. Otec č. 8 byl v tomto období schopen zastoupit partnerku, jeho výsadní péčí bylo koupání. U otce č. 9 zůstalo v oblíbenosti mazlení a pozorování dítěte, fyzická péče o dítě ho nadále „nelákala“.

Prožívání v kojeneckém období

V prožívání se ukazuje, že někteří respondenti si toto období vyloženě užívají, jiní se trápí a někteří se nemohou dočkat, aby bylo dítě už starší a mohli s ním lépe komunikovat. Otec č. 2 tvrdil, že kojenecké období prožíval spíše záporně: „*nevyspal jsem se, to jsem byl naštvanej, manželka na mě řvala nervně a to dítě ti do jednoho roku nedá nic*“. Otec č. 7 prožíval nepříjemné pocity: „*je těžké pro otce, když nevíš, co máš dělat a nevíš co s ní. Jsi bezmocný, když žena volá a ty ani nemůžeš poradit*“, někdy se cítil trochu odstrčený. Pro otce č. 4 bylo náročné to, že: „*...si s tím dítětem nemáš co říct, je to taková bytost jako štěně od psa...*“, měl pocit, že všechno hrozně dlouho trvá a neustále se těšil, až bude dítě zase o kus dál ve vývoji. Obavy a úzkosti zmínilo více otců. Otec č. 6 oproti tomu konstatoval, že úzkosti, které zažíval při těhotenství a porodu se v dalším období výrazně snížily, téměř zmizely. Otec č. 11 si uvědomil, že obava, kterou měl v době těhotenství se také snížila. Vysvětloval to tím, že po porodu už mohl situaci lépe kontrolovat a ovlivnit a dávat na dítě sám pozor. Obavy otců se týkaly křehkosti, nemoci, projevů jako je pláč,

prvních pohybů a pádů. Otec č. 6 zmínil obavu z lékařského ošetření, měl radost a prožíval uspokojení nad tím, že vzhledem k tomu, že mají v rodině lékaře, dokázali dlouhou dobu různé neduhy zvládat sami bez lékařského zásahu. Otec č. 10 znovu připomněl permanentní úzkost v souvislosti s dítětem, která přišla narozením dítěte.

Pýchu a hrdost zmínili otcové 8 a 10, pokud se jejich dítěti něco povedlo, něco nového dokázalo nebo jim někdo řekl, že je krásné. Otcové (1,3,6,9 a 11) si toto období radostně užívali. Otec č. 3: *„těšíte se na to, až přijedete domu, a tam bude a bude se na vás smát...je to takový milý, příjemný, že se vracíte někam, kde to má smysl“*. Otec č. 9: *„mám z dítěte radost, že existuje; pocit blaha, že je tady nový člověk....vznikl z toho vztahu a přirozeně o mě ví, jako o nejbližším člověku“*.

Zcela záměrně byli otcové dotazováni na prožitky při prvním úsměvu a chůzi dítěte. Až na otce č. 7, který zmínil, že u něj projevy úplně malého dítěte nevzbuzují euforické pocity, by se dalo říct, že otcové s blaženým pocitem vypovídali o prvních úsměvech svého potomka. Otcové č. 11, 8, 4. a 5 prožívali lítost nad tím, že při těchto situacích, kdy se něco stane poprvé většinou nejsou. Otec č. 1 konstatoval: *„první úsměv je takovou první reakcí na to šišláni a mazlení rodiče s miminem, pamatují si, jak mě to rozehrálo“*. Dokonce i v kojeneckém období méně nadšení otcové uznali, že první úsměv je takovým radostným obratem. Otec č. 4 reagoval slovy: *„...tak ten tě zabije, to je jasný“*. Nejčastěji prožívali čistou radost, euforii nejen z úsměvu, ale i z toho, že je dítě vidí a vnímá. (Otec č. 5: *„radost úplně největší, když se povedlo to mimino rozchechtat“*; otec č. 8: *„je to super, bylo to krásný, protože malá má ještě obrovský oči, takže ji to opravdu slušelo“*). Trochu jinak tomu bylo u prvních pohybů, ty okamžitě vzbudili obavy a ostražitost většiny otců (otec č. 8: *„ono s prvníma krůčkama přicházejí první pády, člověk má radost, ale on zatím většinou následuje pád“*). Pro otce č. 2 byla chůze prvním silným zážitkem, který vnímal jako velké plus ve vztahu k dítěti. Otec č. 1 popsal, jak první pohyby děčka podnítily růst úzkosti: *„...to je období, kdy ve mě narůstala úzkost. Začne se to budovat tím, jestli to děcko nespadne, neuhodí se, jestli se vážně nezraní...začal jsem chápat, co moje matka myslela tím, že o nás má strach, že má obavu kam jdeme, že o nás pořád všechno musí vědět. Tehdy mi začalo docházet jak se to buduje v rodiči ta úzkost“*.

Vztah k dítěti v kojeneckém období

O vztahu k dítěti hovořila většina otců pozitivně, pro čtyři otce byl silný vztah již nastavený a příliš se neměnil. Pro téměř polovinu otců v kojeneckém období vztah k dítěti postupně sílil, přičemž za důležité události pokládali první interakce a nové dovednosti dítěte. U dvou otců (č. 2 a 4) se vztah k dítěti příliš nerozvíjel nebo jen velmi pomalu, oba shodně udávali, že až po prvním roce začne být z dítěte „funkční jedinec“ a je možné s ním navázat „kladný vztah“. Otec č. 7 jezdil domů z práce jednou za čtyři dny tvrdil, že se svou dcerou hledal „cestu k sobě“ postupně: „*my jsme měli svoje rituály, tam se asi začala víc projevovat moje role. Vztah se víc utužil, dělali jsme věci společně, víc jsme si rozuměli a lépe jsem poznal, co chce i když ještě nemluvila*“). Otec č. 10 prožíval na jedné straně ochladnutí vztahu k dítěti, protože se péče o něj stala rutinou stále stejných činností: „*...potom začne reagovat na podněty a vidíš tu zpětnou vazbu, podáš prst, ona ti ho chytne nebo zvedá hlavu za tebou, zajímá se, tak to tě baví víc a víc...*“. Popisoval svůj vztah k dceři skrze střídání pocitů nadšení a omrzení z pokroku ve vývoji. Např.: „*najednou už nemáš nadšení z každého úsměvu a potom každá nová věc a změna tě motivuje k tomu, že si říkáš, že je to super*“. Podobně otec č. 4 si vybavoval nedočkavost při pomalém vývoji dítěte v prvním roce. Jakmile dítě nějakého pokroku dosáhlo, zase se těšil na další např. až už bude chodit, když začala chodit, těšil se až bude mluvit apod. Otec č. 1 byl svým dítětem fascinován a rád ho pozoroval: „*děcko jako perla, leží a pozoruje svět a já ho pozoruju, na co všechno kouká*“. Otec č. 6 měl nejprve pocit, že vztah k dítěti je v prvním roce pořád stejný, v průběhu hovoru nakonec řekl: „*...jak dítě čím dál tím víc začne reagovat na podněty, které mu člověk čím dál tím víc dává, tak tím je ten vztah jakoby silnější, jakoby roste*“. Otcové 3, 8 a 9 také potvrdili, že interakce s dítětem dále posilovala vztah k dítěti, ale zároveň zdůraznili (každý svým způsobem), že už předtím byl dost silný. Otec č. 3: „*...nevím jestli se s věkem nějak vyvíjí, ten vztah s dítětem prostě máte nebo nemáte. První reakce, vzájemná komunikace, zpětná vazba vztah upevňuje, člověk cítí tu bezprostřednost dítěte...přijdete z práce a to dítě se na vás směje a to už je fakt radost*“. Otec č. 9: „*...když člověk má dítě, tak ho prostě miluje konstantním proudem lásky a ten je furt stejný*“. Uvedl, že byl překvapen schopností dítěte zachytit jeho pozornost a dodal: „*já jsem měl jistotu, že to dítě o mě ví*“. Otec č. 8: „*...já si myslím, že byl silnej celou dobu, možná jsem to nepostřehl, zpětně vnímám, že to bylo asi pořád stejný. Ono ale v momentě, kdy už tam začne nějaká interakce, tak samozřejmě se mi to líbilo víc*“. Otec č. 11 označil vztah k dítěti za kontinuální, bez zlomů.

V prožívání otců je možné sledovat situace nebo události přinášející jim radost i starost. Tříbí a určuje se jejich otcovská role. Ve vztahu k dítěti se v prvním roce odehraje mnoho významných okamžiků, rozvíjí se různým tempem různá kvalita vztahu k dítěti. Zajímavé procesy, které se jeví jako významné ve vztahu k dítěti jsou vzájemná interakce, pokrok a stagnace vývoje. Dva otcové v tomto období ještě nepřipouštěli silný vztah k dítěti.

4.3.5 Batolecí období

To, že se děti vyvíjejí více či méně odlišně od používané normy, která slouží spíše k didaktickému rozdělení vývojových fází, se ukázalo i v tomto výzkumu. Pokud bylo otcům sděleno, že rozhovor se bude věnovat období od 1 do 3 let věku dítěte, které zahrnuje rozvoj řeči a motorických schopností, neznamenal to, že na tom byly všechny děti v daném věku podobně. Pro někoho je toto období spojené s prvními kroky a oslovením táta, pro jiné se vzdorem a negativismem. V batolecím období se tak prolínají témata, která již zazněla dříve nebo budou mít své místo ještě později v předškolním věku. Výpovědi jsou nadále sledovány, tak jak byly rozvrženy v rozhovoru.

Prožívání v batolecím období

Otec č. 1 do věku 3 let dítěte prožíval svou roli jako velmi významnou, absolutní, změna přišla s přicházejícími konflikty: „*cítil jsem se jako král, jako pán situace až do vzniku vážnějších konfliktů*“. Svoje pocity vysvětlil: „*tam nebyl jakýkoliv odpor proti rodičovský vůli, jen minimální, ale u malého děcka to člověk toleruje*“. Otec č. 1 se domnívá, že do 3 let dítě „*nasává z rodiče všechno a přebírá úplně všechno, jak jen může*“. Konstatoval, že v roce a půl ještě nepotřeboval umět takové strategie a děti nepotřebovaly takový řád, který je nutný později. Vývoj jeho rodičovských schopností se podle něj vyvíjel s věkem dítěte: „*měl jsem vyvinutý rodičovský sklony ekvivalentně k věku dítěte*“. Vnímání vlastní významnosti a důležitosti pro dítě je prvek, který uváděli i další otcové. Většinou otců se v tomto věku dostává více pozornosti ze strany dítěte, která je pro ně čitelnější a jasnější, otcové dětem lépe rozumí a jsou přesvědčeni, že je jejich dítě opravdu potřebuje. Tím se posiluje i jejich vztah k dítěti. V převážné většině případů šlo o verbální komunikaci (otcové 4, 8, 9, 12,13). „*když nemluví tam, upřímně, není vjem toho, že jste táta*“, „*Ve chvíli, kdy víc komunikuje je mi to bližší*“. Otec č. 3 zároveň uvedl, že tuto jistotu o svém významu pro dítě pocítil ještě dříve v neverbálním projevu: „*první, kdy si*

uvědomíte, že vás bere jako tátu a ví kde táta je, když si s ním povídáte a ukazujete mu lidi na fotkách nebo se ho někdo na tátu zeptá a on ukáže... že pak začne mluvit, to je spíš, že to dokáže vyslovit, ale to neverbální označení přijde předtím, a to je takový hezký“. Otec č. 2, u kterého nastal v tomto období posun ve vztahu k dítěti (lze ho přisoudit i zájmu dítěte o otce) vypověděl: „...mě přelejzala a budila a už v roce věděla, že ji mám na starosti, že já jsem ten, kdo ji má obletovat... já jsem věděl, že to je moje krev, že to je moje dítě, kdyby to bylo cizí dítě, asi bych byl naštvanej“. Otec č. 6 pocítil svůj význam při zjištění, že ho dítě také potřebuje, rostla tím jeho role, což bylo doprovázeno příjemnou zodpovědností.

V prožívání otců se dále objevují příjemné pocity radosti, pýchy, důležitosti a zodpovědnosti. Radost se objevuje v souvislosti s novými dovednostmi dítěte, pokroky (otec č. 6: „že to skutečně nastalo“), úspěchy, s možností komunikace, s většími možnostmi trávení společného času (výlety), s vyšší samostatností dítěte. Otec č. 11 uvedl, že prožíval trvalé nadšení: „já jsem byl furt z všeho hrozně nadšený“. Otec č. 3 uvedl radost z vlastního obohacení dítětem: „...že, se vyvíjí a učí novým a novým věcem. Pro něj je to spousta nových zážitků a pro mě taky a spíš si to tak jako užíváte, že dělá pokroky a máte radost“. Pýchu zmínil otec č. 2: „že se z ní stala hezká holčička a slušelo jí to, to jsem byl pyšnej“, otec č. 8: „...od toho roku už jste si s ní normálně popovídala, teď už umí psát“. Otec č. 11 byl pyšný a hrdý na všechno, co jeho dítě dovedlo. Někteří otcové nechťeli pýchu připustit, vnímali ji více negativně, otec č. 9: „možná se o mě nevědomě pokoušely nějaký pýchy“ (při oslovení dítětem). Otec č. 7: „potěší to, ale nenaparoval jsem se“.

Pocity větší zodpovědnosti se zajímavými skutečnostmi zmínil otec č. 10. Zodpovědnost vedla k omezení nebezpečných koníčků (jízdy na motorce) a uzavření životní pojistky: „měl jsem větší obavu sám o sebe a pramenilo to z toho, že bych selhal v tom, kdo se má starat“.

Negativní emoce v prožívání účastníků – stud, obavy, strach, naštvání, vztek, lítost. Blíže nepojmenované nepříjemné pocity např. z vlastní neschopnosti výchovy, z odporu dítěte, ze zlobení děcka, z odmítnutí dítětem, z nemožnosti se vyspat, z nemožnosti zařídít se podle svých představ. Otec č. 2 uvedl pocity studu, nepřiměřenosti a trapnosti v souvislosti s vozením dítěte v kočárku: „s kočárkem jsem se až styděl jezdit, připadal jsem si blbě, je to taková ženská práce“. Pocity studu přešly v momentě, kdy dítě začalo chodit a mohl jej vodit za ruku. Obavy a strach u některých respondentů trvale doprovázejí jejich rodičovství nebo se vyskytují u konkrétních záležitostech. Otec č. 3: „mění se forma starosti, člověk je víc ostražitej, musí dávat pozor, aby třeba nespádl ze schodů“ Otec č. 4 prožíval obavy díky zprostředkované zkušenosti popálení dítěte v okolí. Naštvaní se

objevovalo v souvislosti s určitým chováním dítěte (buzení dítětem u otce č. 2) nebo v souvislosti se záměrným vybíráním druhého rodiče a odmítáním otce a také při vzdorování (otec č. 7, 10, 12). U otce č. 4 vedlo naštvání k získání zkušenosti: „*jseš naštvanej, když ti něco rozbije, než ti dojde, že máš cenný a nebezpečný věci dávat z dosahu*“. Lítost se objevila z důvodu nepřítomnosti u nových dovedností dítěte, otec č. 3: „*máte radost, že řekne táta nebo máma, ale většinou u toho nejste*“, podobně to uvedli také otec č. 8, 5, 11 a 13. U otce č. 5 přišla lítost v souvislosti s temperamentem dcery: „*možná jsem si to maloval podle sebe, že budu mít dítě, který bude stejnej trouba, jako jsem býval já*“. U otců č. 2 a 9 byly pozorovány pocity mírné lítosti nad tím, že dítě k nim nemá tak silný vztah jako k matce. Otec č. 10 pociťoval lítost při odmítání dítětem: „*...byl jsem ¼ roku v nemilosti a nemohl jsem na ni šáhnout, tak to ti je samozřejmě trochu líto*“. Otec č. 11 uvedl nepříjemné pocity v souvislosti s nutností umístit dítě do jeslí při předčasném narození druhého dítěte: „*to jsem velmi špatně nesl, že dítě v tomhle věku musím, já se svou láskou, vozit do jeslí*“. Prožíval bezmoc a zlobil se na sebe a celý systém, že mu není umožněno, aby mohl být s dětmi, jak by chtěl.

Vztah k dítěti v batolecím období

Ve vztahu k dítěti se podle výpovědí většiny otců subjektivně nic nezměnilo. Přesto je možné v rozhovorech najít změny a posílení vztahu, subjektivně nemusí být prožívány nebo uvědomovány. Významný posun ve vztahu k dítěti se ukazuje u otce č. 2. Větší pozornost ze strany dítěte, změna vzhledu, projevy dítěte vedly k větší účasti (aktivitě) otce ve vztahu: „*potom už jsem s ní šel na vycházku a vedl ji za ručičku, to jsem byl už trochu pyšnej*“. Otec č. 6 zmínil, že si začal uvědomovat silnější vztah k dítěti v tomto období zjištěním, že ho dítě potřebuje. Podobně i otec č. 8. Otec č. 9 nepřímou poukázal na změnu ve vztahu: „*chlapy spíš inklinujou k těm starším dětem*“. Uvedl, že v tomto věku byla komunikace s dítětem zábavnější: „*v pozadí je to, že je samostatná, že si sedne se mnou do auta a pak zase jde, když ji vezmu za ruku. Blaží mě pocit, že jde se mnou a nemusím ji všude nosit a dělat všechny ty věci za ní, už tam cejtím nějak toho člověka*“. U otce č. 4 se vztah pomalu proměňuje a už v batolecím věku bylo možné zaznamenat: „*dítě začíná komunikovat, to je super, do té doby je to takový, že dítě jenom všude vleze*“, současně vnímal menší omezení díky vývoji dítěte a větší možnosti trávení společného času: „*je to pomalu utvářející se partner, už ti i něco dá*“. U otce č. 7 se změnili aktivity, podle jeho slov se stal více angažovaným, především díky snaze partnerky, cítil se jako: „*otec malého*

dítěte, který ještě neumí všechno to, co matka, ale taky už se umí v pohodě postarat, zabavit, udělat a funguje taky jako plnohodnotný člen rodiny“. Otec č. 10 uvedl, že vztah se už nezměnil, je pořád stejně silný. Z rozhovoru vyplynuly změny spíše ve smyslu rozvíjení jeho výchovných kompetencí díky partnerce. Někdy pociťoval únavu, pokud neměl po práci žádný volný čas na sebe. Otec č. 11, který má ke svým dětem výjimečný vztah, poznamenal: *„chtěl jsem se jim rozdat, maximálně věnovat, téměř obětovat, chtěl jsem být s dětmi, říkal jsem si, že teď je to důležitý a bylo to pro mě důležitější než ztratit práci, protože za 10 let už je nebudu zajímat“.*

Záměrně bylo dotazováno na první oslovení dítětem. Otcové shodně udávali, že dítě řeklo „táta“ jako první (dříve než „máma“), prožívání vnímal každý otec po svém. Otec č. 2 oslovení upřesnil a komentoval slovy: *„...racionálně, jsem věděl, že vývoj je ze zdravotního hlediska v pořádku“.* Otec č. 3 získal potvrzení od dítěte, že jej vnímá, o kterém bylo již zmíněno výše a měl radost, že dítě: *„rozlišuje mezi mámou a tátou“.* Oproti tomu otec č. 4 i otec č. 9 v případě prvního oslovení upozornili: *„ten proces je postupnej, žvatlá..žvatlá, slyšíš nějakou souhru slabik, která možná zní jako táta ale nevíš co vlastně říká..“.* Otec č. 9: *„...vnímám, že se to dítěti říká snadněji to táta a ne proto, že mě má radši, uvědomuji si na rozumové bázi, že je to nesmysl, bejt pyšnej na to, že dítě prvně řekne táta“.* Otec č. 12 i č. 8 si příjemné pocity z prvního oslovení dopřáli, užívali si drobné škádlení s partnerkou: *„opravdu první slovo řekla táta, tak jsem byl pyšnej; jako že jsem tam důležitěj, součást jejího života“.* Otec č. 7 žádné euforické pocity neprožíval, ale byl z oslovení potěšen.²⁶ Otec č. 10: *„to ti udělá radost, bylo to skvělý“.*

Role otce v batolecím období

Z pohledu otcovské role se v batolecím období rozšiřují možnosti otců v činnostech s dítětem, které jsou dány zejména jeho vývojem a dovednostmi. Otcové se cítí být méně uvázaní péčí o dítě, provádějí „výlety do terénu“, komunikují a více si hrají. Dítě se jim pomalu stává „partnerem“. Začínají uvažovat o výchovném působení, přemýšlí o výchovných strategiích. Otec č. 3 poznamenal: *„není důležitý, co děláme, ale že to děláme spolu“* zároveň uvedl změnu své role v ochránce před nebezpečím prostředí. Otec č. 11: *„snažil jsem se jim víc věnovat, aby toho víc uměly a neměly pocit, že se bojejí“.* Otec č. 4 se cítil být „větším tahounem“, zmínil, že zásadní změna pro něj byla příchod druhého dítěte, který s sebou přinesl jeho větší zapojení v péči o první dítě. U otce č. 11 byl

²⁶ tato věta ukazuje rozdíl mezi popisováním a prožíváním emocí, o kterém je pojednáno v diskuzi

příchod druhého dítěte spojen s rozdělením pozornosti mezi obě děti a změnou v distribuci lásky k dětem: „řikal jsem si, že možná tu holku budu mít radši...ale nakonec je mám stejně rád oba... a teď si říkám, jak mě to mohlo napadnout“. Otec č. 7 začal v tomto období trávit s dcerou více času společně, častěji se jí věnoval: „Čtení, koupání, rituály tatkovy, bylo potřeba vykonávat něco, co s mamkou nemá“.

U otce č. 7 a 10 byl zaznamenán pozitivní vliv partnerky na roli otce při vytváření společných rodičovských strategiích. Otec č. 10: „...žena mi dává rozhled a jiné rozměry a bavíme se o tom... Jinak bych asi to dítě posadil od roku k TV a pustil ji kanál a nechal ji zdemovatět, protože by to pro mě bylo pohodlný“.

V batolecím období nabývají u respondentů pocity důležitosti a významnosti pro dítě, otcové jsou pyšní na nové dovednosti a pokroky svých dětí, i když někteří se ostýchají to přímo přiznat. Zároveň se objevuje v prožívání naštvání a zloba, pokud dítě neplní jejich očekávání. Počínají tendence k výchovnému působení na dítě. Vztah k dítěti se díky novým možnostem jeho naplňování utužuje a u některých respondentů posiluje. Jiní naopak udávají, že už se nemění. Otcovská role se rozšiřuje o řadu aktivit, které je možné s dítětem díky jeho nabitým schopnostem provádět. Otcové získávají více pozornosti a jsou dítětem do vzájemné činnosti více vtahováni. Zajímavým fenoménem je příchod dalšího dítěte. Ten klade vyšší nároky na angažovanost i aktivitu otce v péči o dítě.

4.3.6 Předškolní věk

Prožívání v předškolním období

V pozitivním prožívání otců se již tak často neobjevuje radost z každého nového projevu dítěte, i přesto se o radosti necelá polovina účastníků zmiňuje. Z příjemných prožitků otcové uvedli také pocity hrdosti, pýchy, dojetí, úlevy, a pohodlnosti. Radost přináší společně prožité příjemné chvíle, rituály, zábava, legrace (otec č. 4: „užívám si to nejvíce teď, je to zábavné, dřív to bylo spíš náročné a už se těším, až i to mladší bude větší, už vím, o čem to je“). Otcové č. 5 a 13 prožívají radost, když jejich dcery pro ně nakreslí obrázek. Radost přináší u otce č. 6 vědomí: „...že ho vychováváme tak, jak máme, a že prospívá, že to jde, jak má jít“. Pocity radosti doprovází u některých otců (č. 2, 6, 9, 12) vstup a doprovázení jejich dítěte do školky nebo zápis do školy. Otec č. 7 má radost z dobré úrovně verbálního projevu dítěte: „těším se na ni, až přijedu domů, že mi všechno

povykládá“. Otec č. 9 uvedl: „*mám radost z komunikace a těším se, jak se jednou budeme víc bavit, že jí budu vykládat o víře a tyhle věci...jsem rád, že jsme rodina, že děti odmala mají otce*“. Otec č. 10 pocítil úlevu, větší nadšení a pohodlí z toho, že dítě je více samostatné, nemá plínky, samo se převlíká. Pocity hrdosti, pýchy a dojetí se někdy s radostí prolínají. První velké dojetí ve vztahu k dceři líčí otec č. 2: „*já jsem brečel, prvně co jsme ji dali do školky...Je to jako když hraješ člověče nezlob se a tu první figurku zaparkuješ do domečku....druhý dojetí bylo po třech měsících, když měli školní besídku*“. Otec č. 10 zmínil dojetí při rozhovoru s dcerou při jejích naivních a otcem vnímaných hlubokých myšlenkách. Pýchu a hrdost cítí otcové, když se dítěti něco daří nebo když provádí nějakou očekávanou činnost (byť jde o sympatickou lumpárnu např. u otce č. 4). Otec č. 6 je pyšný na to, že se povedlo dítě vychovat a dotáhnout až k zápisu do školy.

V případech negativních prožitků otcové zmiňovali hněv, zlobu a naštvání, obavy, pocity viny, lítosti. Mezi nepříjemně prožívané situace spadají konflikty, neposlechnutí rodiče, odmítnutí dítětem, změny po příchodu druhého dítěte, neustálá kontrola dítěte, vstup dítěte do školky, období vzdoru, hysterické záchvaty dítěte. O hněvu se zmiňují otcové jako o účinné výchovné strategii. (otec č. 1: „*...používám rodičovský hněv jako strategii, dříve jsem to nepoužíval, nyní to už zvládám*“). Zlobí se nejčastěji, když dítě neposlouchá nebo dělá něco nevhodného (otec č. 3: „*vylítnu, protože on má tendenci strkat šroubovák do zásuvky*“). Hněv někdy následuje po leknutí. Otec č. 9 se zmínil o vzteku: „*...jsem ji zkoušel silou dotlačit k tomu, aby byla poslušná a ukázalo se, že to nemá smysl*“. Otec č. 11 používá zlobu méně často: „*moc na něj nekřičím, když to přeroste tak bouchnu a jsem na něj i naštvanej*“. Uvedené situace nastupují s příchodem období vzdoru. Prožívání strachu a obav se objevuje v souvislosti s nemocí dítěte, nebo s nepříjemným pocitem, aby se cokoliv nestalo. Otec č. 6: „*začaly se projevovat nějaký alergie, tak má člověk obavu, jestli není něco špatně*“, otec č. 8 zmínil také nejsilnější obavy z nemocí, prožil velký strach o dítě při laryngitidě, kdy se dítě dostalo do bezvědomí. Otec č. 3 popsal, jak se mu obavy o dítě, aby se neuhodilo nebo se mu něco nestalo změnily po nepříjemné zkušenosti s febrilními křečemi s těžkým průběhem a hospitalizací: „*nám se na podzim stala taková nepříjemnost, ono se to tím zrelativizuje, ve výsledku zjistíte, že když spadne a zlomí si klíční kost tak je to prd proti tomu, že se může stát něco tak nekontrolovatelného, že s tím stejně nic neuděláte*“. V souvislosti se vstupem do školy nebo školky se objevují obavy otců, co vstup do školy přinese, co tam dítě bude vyvádět, zda se mu tam bude líbit a zda to zvládne, zda nebude mít problémy se spolužáky. Otec č. 4 zmínil: „*doted' jsem mohl dítě ovlivňovat jenom já a oted' mi ho bude formovat stát a ztrácím tu kontrolu a dávám ho do*

rukou někomu, koho vůbec neznám“ U otce č. 9 přišly vůbec první obavy o dítě právě v souvislosti se vstupem do školky, aby jí tam někdo něco neprovedl: *„to je první místo, kde je v cizím prostředí, předtím byla doma, pod ochranou“*. Další obava spojená s rozpaky u otce č. 9 nastala v souvislosti se snížením fyzického kontaktu s dcerou po narození druhého dítěte: *„bojím se, že by mohla mít pocit, že se o ní nestarám“*. Otec č. 10 projevil strach z toho, že: *„ta pohoda zase skončí a budeme mít druhý dítě časem, tak že budu muset zase vše od začátku“*. Lítost se objevuje u otce č. 3 při odmítání dítětem: *„nebylo to příjemný, vím, že to je normální, řešil jsem to tak, že jsem šel na chvíli pryč a pak jsem se zase vrátil“* a také u otce č. 9, který připouští skrytou radost z odmítnutí: *„Když mě odstrkovala, tak jsem to jako vítal, protože jsem líný, tak jsem měl v skrytu radost, že to nemusím dělat, v pozadí asi byla kapka lítosti“*. Otec č. 11 odmítnutí pomíjel: *„jsem věděl, že to přejde, bral jsem to s nadhledem, když mi čtyřletý kluk řekne, že mě nemá rád, tak vím, že kecá“*. U otce č. 5 se lítost objevuje v souvislosti s přísnou výchovou, se kterou se neztotožňuje, byť to situace a neposlušnost dcery vyžaduje. Otec č. 6 přiznal lítost a pocity viny: *„tím, že jsem si zvolil složitou práci, tak jsem se mu nevěnoval tak, jak bych měl, vím, že mám k němu dluh, snažím se ho teď nějakým způsobem dohánět...jak to dítě roste a začíná trošku přemýšlet, tak si člověk uvědomuje, že by s ním měl být víc“*. Otec č. 7 popsal nepříjemné pocity psychické vyčerpanosti z neustálé kontroly dítěte: *„je to náročné, nedokážu se úplně oprostít, že bych na ni nedával furt pozor“*.

Rozporuplné nebo ambivalentní pocity uvedl otec č. 4: *„po příchodu 2. dítěte to bylo náročné a vysilující, jednak pro nedostatek času pro sebe, to je první šok a druhý šok je, že se prodlouží mateřská a zodpovědnost v té ekonomické rovině pokračuje dál, a jednak citově to začneš vnímat vůči dítěti, víc tě to vtáhne. Bylo náročné hledat cesty, jak z toho vybruslit“*. Pocit zodpovědnosti uvedl také otec č. 3 v souvislosti se svou rolí otce a výchovou: *„...jsem zjistil, že reaguje, že vnímá a ukládá si do paměti a nějak se to v něm formuje, tak cejtím větší odpovědnost“*.

Vztah k dítěti v předškolním věku

Ve vztahu k dítěti se odehrály změny v souvislosti s výchovným působením. Otec č. 1, který se dříve cítil ve vztahu k dítěti jako král a vládce, sám sebe nyní prožívá spíše jako správce, současně u něj došlo ke změně postoje k dítěti: *„z vlastního přesvědčení, že děcko mám vychovávat humanisticky, jsem začal sledovat, že má svůj význam být autoritativní,...najednou jsme zjistili, že by nám starost o děcko zabrala tolik času, že*

prostě musí dodržovat nějaký pravidla a návyky“. Změnil se význam otcovství: *„pořád je to jeden z nejvýznamnějších smyslů, co má člověk od života na starosti – vychovat potomstvo“.* V tomto období se pro něj změnilo vnímání vlastní výjimečnosti a důležitosti jako otce: *„ted’ už se vidím jako jeden v řadě z mnoha rodičů ... na začátku jsem se cítil jako vyvolený, i když jsem věděl, že děti má spousta rodičů a spousta rodičů to prožívá, ale tehdy jsem svoje pocity považoval za jedinečný vůči všemu, co je i pocitům ostatních rodičů, respektive jsem se s nimi neporovnával, vůbec jsem na ně nemyslel“.*

U otce č. 2 se v batolecím období začal naplno rozvíjet vztah k dítěti a nyní ve věku předškolním se ještě prohloubil. Ukazuje se to i v popisu dojetí při vstupu dítěte do školky (viz výše) i na zodpovědnosti za výchovu: *„momentálně to největší bádání je, jakou strategii zvolit. Jestli ponechat, ať si dělá, co chce, jak chce, ať všechno rozbíjí a zlobí, aby z ní byla osobnost nebo aspoň trošku ji krotit, dát na zadek, aby věděla, že dělá, co nemá. Jsem momentálně jedinej, kdo má šanci jí trošku naznačit, co je a co není dobrý, ostatní ji rozmazlujou“.* Stejně tak další otcové řeší převážně strategie výchovy a usměrňování vývoje dítěte, které se promítá do vztahu a role. Udávají větší hloubku vztahu, která má podobu ‘parťáctví’ nebo kamarádství. Otec č. 3 prožívá se svým dítětem období vzdoru: *„tam se dělá jeho osobnost a dítě si začne budovat svoji pozici a je to komplikovaný...většinou nedojde ke konfliktu, když spolu máme nějakou zábavu, ke většině konfliktů dojde, když on se nudí“.* Ve vztahu k dítěti se snaží uspokojit jeho zvědavost a zájem o danou věc a zároveň ho neomezovat: *„snažím se aktivity přizpůsobovat tak, aby to pro něj mělo nějaký význam, aby měl co nejvíc zážitků“.*

U otce č. 4 došlo k výraznému posunu v prožívání vztahu s dítětem. S ohledem na vyšší věk a dovednosti dítěte a nutnost dítěti věnovat více času po narození druhého potomka, navázal s dcerou užší a citovější vztah: *„od těch 2,5 mě to začalo hodně bavit, najednou to dítě začne být tvůj partner, komunikuje, vnímá co říkáš, ty vnímáš, co říká a dáváš mu prostor a on tobě, společně se na sebe navážete, začne fungovat jako malý človíček a to je strašně zábavný“.* Popisoval vzájemné učení a obohacení ve vztahu s dcerou: *„pořád se učíme něco nového, stejně jako to dítě, dítě se učí mluvit a ty se učíš, jak se chovat ke své ženě a k dětem, který jsou tvoje“.* K dalšímu posunu ve vztahu došlo i u otce č. 7, který označil vztah s dítětem za intenzivnější, věnuje mu ještě více času, více s ní komunikuje a sleduje vývoj její osobnosti. U otce č. 9 došlo příchodem druhého dítěte k zajímavé změně ve fyzické blízkosti s prvorozenou dcerou: *„nemám už přirozenou potřebu ji pusinkovat“.* Současně udává, že je z toho na rozpacích, protože vidí u svých vrstevníků, že udržují fyzický kontakt s dítětem v mnohem vyšším věku, sám se ale stydí, jak uvedl, přišel o

přirozenou potřebu. Pochyby jsou spojeny s obavou o vztah s dcerou. O distribuci lásky mezi více dětí se zmiňovali i další otcové se zkušeností příchodu druhého dítěte (otec č. 4, 11, 8, 5, 13). U otce č. 9 zůstává určitý fyzický kontakt s dcerou i nadále: *„ona se mne drží za ruku a má ve mě pocit nějaký jistoty jako otce, já ji беру a je to příjemnej pocit, ale není to tak, že bychom si tady padali do náručí“*. Jejich vztah se podle výpovědi otce prohlubuje: *„ona si čím dál víc uvědomuje sebe sama, má zajímavý prvky popisování světa...já jsem přesvědčeněj, že dítě potřebuje oba dva rodiče“*. Otec č. 11 ke vztahu s dítětem dodal: *„ted' jsme partneři, tak jak jsme si řekli přitom porodu“*.

Role otce v předškolním období

U všech respondentů došlo k rozšíření aktivit s dítětem v předškolním věku. Otcové se dětem více věnují a provozují s nimi mnohem širší spektrum aktivit. Více je to baví, užívají si společný čas a jsou si už jistější. Zároveň na dítě kladou vyšší nároky a dbají na výchovu a kontrolu. Otec č. 1: *„jako rodič vidím, že děcko roste a už od něj očekávám, že prokáže znalost a pochopení v různých situacích“* a dodává: *„v 6 letech už s ním člověk vstoupí i do vážnějšího konfliktu, aby děcko poslecho, takže se jako rodič nad něj nadřadí“*. Otec č. 2 na sebe dobrovolně vzal roli přísného v rodině, domnívá se, že nyní je vhodná doba na výchovné působení: *„do 3 let to ještě řídí příroda, celej mozek se teprve vyvíjí a ty nemůžeš od tříletýho dítěte chtít, aby šlo všechno racionálně, až když začíná samo uvažovat, dostává rozum... ale zase to úplně neprošvihnout, protože v 5 letech je dítě hotový“*. Otec č. 3 zdůraznil, že nechce v žádném případě syna poučovat nebo mu něco vnucovat, chce mu umožnit, aby mohl sám dělat, o co má zájem. Svou roli naplňuje vymežováním hranic a považuje za podstatné, aby byly přiměřené a hlavně od obou rodičů stejné. Otec č. 4 popsal svou roli: *„stal jsem se otrokem, veškerou péči, kterou předtím zvládala žena, musím dělat já, spousta věcí se na mě přeneslo“*, zároveň přiznal, že ho to baví, když může s dcerou provádět aktivity typu lezení po skalách, koupání apod. Otcové č. 5, 10, 11, 12 a 13 naplňují svou roli vymežováním pravidel. Otec č. 6 korzuje mezi rolí živitele a časem tráveným s dítětem, kde se snaží dohnat, co nestihl. Otec č. 7 vnímá, že se role rodičů více vymežily, snaží se jít dceři příkladem, mentoruje, čte, radí, vysvětluje, dbá na dodržování pravidel: *„jsme ti rodiče, kteří ji nechají, ale po očku to sledují“*. Otec č. 8 velmi rád dceři vysvětluje a poučuje ji, vymežování hranic považuje za samozřejmost, která k poučování patří. Otec č. 9 rozvinul aktivity vykonávané s dcerou: *„baví mě, že jí můžu vysvětlovat co je to nebe, dům,...jsem schopn jí vzít a víc se o ní postarat, vodím do*

školky“. Ke své roli dodal zajímavý postřeh: „*kdyby tady žena nebyla, tak bych třeba jako vyměkl, ale když vím, že se o to stará, tak si mohu dovolit říct, že to nebudu řešit nebo to budu řešit silou*“. Otec č. 10 popsal svou roli: „*dohlížíš, sekýruješ, dáváš úkoly, a tím ji motivuješ, aby byla samostatná, můžeš si s ní hrát, komunikuješ, jsem takovej učitel*“. U otce č. 11 se role pečovatele na vychovatele změnila po druhém roce dítěte. Otec č. 12 uvedl, že tráví mnoho času v práci, doma je jeho role ve vymezování hranic dítěti. Otec č. 13 je svou rolí také více živitel a doma je „*tatínkem na hraní a mazlení*“.

O výchově hovořili otcové v líčení předškolního věku nejčastěji. Hrdě vykládali své výchovné strategie, jak k nim dospěli a co je podle nich důležité. Zde je situace rozdílná u dětí v raném předškolním věku a dětí v předškolním věku pozdějším. Jinou zkušenost bude mít rodič, který má za sebou čerstvě období vzdoru, jinou ten, který ho má před sebou. Úplně jinak bude popisovat výchovné praktiky rodič, který co nevidět povede své dítě do školy. Na čem se shodlo více otců, je, aby rozhodování, pravidla a jejich dodržování bylo společné a stejné u obou rodičů. Otcové se však liší v tom, jaký důraz na autoritu kladou i v míře trpělivosti. Otec č. 4 a 6 se o výchovných praktikách nezmiňovali vůbec.

Respondenti v tomto období nejčastěji kladli důraz na nastavení výchovných postojů a volbu vhodných strategií. Každý z otců se drží vlastní „teorie o výchově“, o které se domnívá, že je správná. Informace získávají od partnerky, z knih nebo internetu, případně z vlastních přesvědčení a intuice. Většina z nich uvedla, že se v předškolním věku dítěte prohloubil jejich vztah k dítěti a rozšířily se aktivity v rámci otcovské role. To s sebou nese větší vymezování hranic a více nesouhlasu i nepříjemných emocí ze strany otců k dítěti.

4.4 Diskuse

V následující kapitole budou diskutovány postupy a výsledky kvalitativního výzkumu, jehož cílem bylo popsat, jak vzniká, vyvíjí se a proměňuje vztah mezi otcem a dítětem v prvních letech života a zmapovat, jak otcové průběh a konkrétní události svého otcovství prožívají. Dílčí cíle byly stanoveny takto:

- popsat průběh vývoje vztahu otce k dítěti v prvních letech otcovství
- zjistit kdy a jakým způsobem dochází ke změnám v prožívání otcovství

Zejména pro povahu zkoumaných oblastí, jakými je vztah a prožívání byl zvolen kvalitativní výzkum v podobě analýzy vícečetných případových studií. Výzkumný soubor byl tvořen 13 respondenty, muži ve věku 31 – 40 let, otci předškolního dítěte ve věku 3-6 let. Původní záměr se podařilo naplnit při jeho dolní hranici (12-15 respondentů v zadání diplomové práce). Původně bylo osloveno 18 potencionálních účastníků, 5 oslovených otců si nakonec účast ve výzkumu rozmyslelo. Nejčastěji z nedostatku času, dalšími důvody byla přílišná intimita nebo neochota oslovených otců se tímto tématem zabývat. Část respondentů musela vyvinout vlastní aktivitu a oznámit z vlastní iniciativy zájem účastnit se výzkumu. Metoda samovýběru může podle Miovského (2006, s. 268) způsobit rychlou saturaci, protože motivovaní respondenti mohou mít „*odlišné charakteristiky od osob, které se výzkumnému kontaktu vyhýbají*“. Vzhledem k tomu, že nebylo dosaženo plánovaného počtu respondentů touto metodou, došlo ke kombinaci metodou sněhové koule, která zvýšila aktivitu na straně výzkumníka s cílem přesvědčit doporučené respondenty k účasti ve výzkumu. Co se týká saturace výzkumného vzorku, je autorka přesvědčená, že k plné saturaci při počtu 13 respondentů dojít nemohlo. Na druhou stranu jsou mezi respondenty zastoupeni jak otcové aktivní tak i pasivní, tedy dva protipóly. Otcové angažovaní i méně angažovaní, moderní i tradiční, více emocionální i více racionální. Z tohoto pohledu je výzkumný soubor zastoupen pestře, což se ukázalo na široké paletě výpovědí u nízkého počtu respondentů. Ve výzkumném souboru chybí zástupce otců, kteří rodičovství neplánovali a dítě nechtěli. Otázka, která se nabízí, je, jak získat tyto představitele k účasti ve výzkumu. Z pohledu vzdělání jsou ve výzkumu málo zastoupeni otcové se středním vzděláním bez maturity. Výzkumný soubor nemůže být z výše uvedených důvodů považován za reprezentativní. Přestože byly splněny požadavky na soubor (věk otců, předškolní dítě atd.) a respondenti z tohoto pohledu tvořili homogenní skupinu, nedošlo k plné saturaci uvnitř této skupiny.

Volba polostrukturovaného rozhovoru jako metody získání informací se ukázala být efektivní variantou. Při srovnání s dotazníkovým šetřením z bakalářské práce, bylo možné v průběhu rozhovoru vysvětlit nejasnosti, nasměrovat respondenty k zjišťovanému cíli a hlídat předmět rozhovoru, aby se výpovědi nezměnily například ve vyprávění o vývoji dítěte. Bylo možné na výpovědi reagovat a žádat jejich upřesnění nebo vysvětlení, což napomohlo k získání dalších informací. Na druhou stranu je nutno si uvědomit, že situace intimního rozhovoru mezi výzkumníkem a respondentem vytváří asymetrický vztah, který může ovlivnit získaná data. Nabízí se úvahy o stylizaci respondentů, o překážkách na straně sdílení intimních prožitků, které brání respondentovi v přímých výpovědích. Jedná

se o různé obrany jako např. racionalizace, popření nebo potlačení prožitků, dále omezené vyjadřování emocí, nedostatečná slovní zásoba v popisování prožitků, nedostatečná zkušenost v rozhovoru o emocích. Obecně se může jednat o chybu v „přenosu informací“ mezi dvěma osobami. Stejně tak na straně výzkumníka je možné nalézt podobné tendence, obrany, zaujetí určitým tématem, určitým respondentem apod. Jakékoliv usměrňování rozhovoru může znamenat ovlivnění výsledků ze strany výzkumníka. Na straně výzkumníka leží nestranné usměrňování průběhu rozhovoru a vytvoření důvěrné atmosféry. Subjektivně se prvé každým dalším rozhovorem dařilo méně dobře. Některé informace se opakovaly, což mělo někdy vliv na trpělivost výzkumné osoby. Mírnit stylizaci se dařilo v případech, kdy byl respondent někým doporučen nebo se nacházel v sociálním okolí výzkumné osoby. V závěru rozhovoru byla patrná únava, jak v pozornosti výzkumníka, tak i ve verbální produkci respondentů. Řešením mohlo být méně otázek.

Při zpracování a analýze získaných informací bylo použito kombinace několika metod. Všechny úpravy textu určitým způsobem zkreslují získaná data. V případě tohoto kvalitativního výzkumu bylo cílem zpracovávání výpovědí respondentů najít odpovědi na výzkumné otázky. Některé výpovědi nebylo možné pro již tak velký rozsah do výzkumu zahrnout, přestože obsahovaly zajímavé a cenné informace. Při prezentaci výsledků byla snaha o zachování autenticity výpovědí, z toho důvodu jsou výsledky často prezentovány jazykem respondentů a v místech, kde to jen bylo možné, přímými citacemi. Tento postup umožnil citlivé zacházení s interpretacemi výsledků, které jsou spíše naznačeny, další snahou bylo snížit subjektivní vliv výzkumníka. V některých místech je provedeno jejich shrnutí. Při čtení kapitoly 4.3 je umožněno čtenáři, aby sám mohl interpretovat některé výsledky. Na druhou stranu tento způsob prezentace výsledků je méně strukturovaný a klade na čtenáře vyšší nároky.

Výpovědi respondentů v kvalitativním výzkumu v oblasti prožívání, vztahu k dítěti i výkonu role otce není téměř možné zobecnit. Každý z respondentů vstupuje do vztahu se svým dítětem skrze sám sebe a svůj vztah k sobě. Opírá se o vlastní historii a zkušenost. Osobnost otce, osobnost dítěte, aktivita partnerky a kvalita partnerského vztahu mohou být pomyslné pilíře vztahu mezi otcem a dítětem. Respondenti obvykle používali při vyprávění o vztahu k dítěti vlastní implicitní teorii, kterou vysvětlovali svoje jednání a prožívání. Součástí analýzy bylo odhalit tyto implicitní teorie a pokusit se nacházet podobnosti a rozdíly bez ohledu na ně.

4.4.1 Vztah otce k dítěti

Výzkum nepřinesl přímou odpověď na otázku, jak vzniká vztah mezi otcem a dítětem. Tuto odpověď je možné pouze usuzovat. Otázka byla v průběhu výzkumu lépe formulovaná na znění, jak se s vývojem dítěte proměňuje vztah otce k dítěti a zda se vyskytují konkrétní události měnící vztah otce k dítěti.

Vztah k dítěti vznikl²⁷ u některých otců již v době těhotenství (3), při porodu (6), v kojeneckém (2) nebo až v batolecím věku (2). Utvořil se různě rychle, u některých otců to byl velmi pomalý postup, u jiných naopak velký skok. Vztah k dítěti je zpravidla doprovázen pocity lásky a dříve nebo později se objevují obavy a ochranné sklony. V těhotenství mohou vztah k dítěti posílit události jako spatření dítěte při ultrazvuku, poslech tlukotu srdce nebo pohyby dítěte v břiše matky. Porod dítěte můžeme přirovnat k velkému skoku v navázání vztahu otce k dítěti, jedná se zpravidla o silný zážitek, který navázání vztahu „skokem“ umožní. Pokud má otec příležitost držet dítě po porodu v náručí a být s ním, může takový zážitek pozitivně působit na navázání vztahu. Nepříjemné okolnosti vynucující otcovu intenzivní péči o dítě v době po porodu mohou paradoxně pozitivně působit na utváření vztahu s dítětem. U méně angažovaných otců se vztah k dítěti posiluje nepřímo skrze partnerku. Dalšími významnými událostmi posilujícími vztah otce k dítěti jsou okamžiky vzájemné interakce, neverbální a později verbální. Otec prvním úsměvem získává první zpětnou vazbu a potvrzení, že jej dítě vnímá. Rozvoj motorických schopností a kognitivní vývoj umožňuje rozvíjení vztahu a větší aktivitu otce. Otec se stává ve vztahu k dítěti sebevědomější a dítě je samostatnější, to jsou další události, které vztah pozitivně posilují. Stagnace vývoje může zpomalovat nebo negativně působit na vztah otce k dítěti. V otcích vzbuzuje nedočkavost a pocit, že se nic nemění. Období vzdoru je událostí, kdy děti hledají určité hranice a současně dochází k vymezení hranic jejich vztahu ze strany otců. Výchovné působení se postupně stává součástí vztahu otce k dítěti.

K diskuzi nad poznatky týkající se vztahu otce k dítěti se nabízí úvaha, nakolik vyprávění respondentů o vztahu k dítěti odpovídá skutečné realitě. Zajímavé by bylo konfrontovat informace získané od partnerek s výpověďmi otců. Několikrát se v průběhu rozhovoru ukázalo, například při popisu změn ve vztahu, že ač respondenti udávali, že vztah je stejný nebo že se nemění, byli s to v další větě uvést, že vztah se utužil. Nabízí se úvaha, co si ve skutečnosti otcové pod pojmem vztah k dítěti představují, když se objevují

²⁷ počátek vztahu byl vsazen do určitého období podle toho, kdy to uvedli sami respondenti, je možné, že vztah existoval ještě dříve před tím, než jej pocítili, lepe je volit výraz utváření vztahu

tyto diskrepance. Ze zpětného pohledu by bylo vhodnější jasněji vymezit pojem „vztah k dítěti“ již v začátku rozhovoru (i výzkumu).

Ve výzkumu bakalářské diplomové práce autorky označovali respondenti (33) situaci, při které si poprvé uvědomili své otcovství. Mezi nejčastěji označované události patřil porod (48%) a otěhotnění (42%). Nabízí se otázka, jak spolu souvisí uvědomění otcovství a vytvoření vztahu k dítěti. V teoretické části této diplomové práce je uvedeno několik výzkumů dotýkajících se vztahu otce k dítěti (viz kapitola 1). Burgessová (2004) tvrdí, že kvalitu vztahu otce k dítěti ovlivňuje mimo jiné vědomé rozhodnutí stát se otcem. Všichni respondenti v předkládaném výzkumu uvedli, že rodičovství plánovali a pro dítě se rozhodli. Lze souhlasit s autorkou částečně v tom, že nechuť k otcovství může vést k pozdějšímu rodičovskému chování, jako tomu bylo u otce č. 2. Nelze však potvrdit, že si otcové plánovaných dětí vytváří k dítěti pouto snadněji. Podobně nelze potvrdit, že muži navštěvující předporodní kurzy utvářejí bližší vztah k dítěti. Z výzkumného souboru navštívilo předporodní kurz jen málo respondentů, přesto mezi nimi jsou tací, kteří si vytvořili silné pouto k dítěti hned od začátku (otec č. 11) a jsou zde otcové, u kterých, i přes návštěvu předporodního kurzu, bylo utváření vztahu s dítětem velmi pozvolné, např. u otce č. 7. Nabízí se úvaha o kvalitě předporodního kurzu a průběhu utváření vztahu, pokud by otec č. 7 kurz nenavštívil. Autorka této práce se domnívá, že předporodní kurz spíše usnadní angažovanost v péči o dítě, než přímo utvoření vztahu k dítěti. Lze připomenout slova prof. Matějčka (2005), který definoval faktory, které mohou negativně ovlivňovat utváření vztahu otce k dítěti – osobní nevyzrálost otce a jeho nízký zájem o dítě – nedostatečné rozdělení rolí při péči o dítě – péče o dítě jako „ženská záležitost“. Fyzický kontakt a interakce s dítětem jsou důležité činnosti pozitivně ovlivňující utváření vztahu otce k dítěti, blíže je o tom pojednáno v poznámkách autorek Brizendineové a Šulové v kapitole 1.4 této práce.

4.4.2 Prožívání otcovství

Původní výzkumná otázka jak otcové prožívají průběh otcovství a jeho změny byla v průběhu výzkumu rozložena do několika jednotlivých otázek: Jaké emoce spojují muži s otcovstvím, jaké situace mají otcové spojené spíše s pozitivními emocemi, jaké situace mají otcové spojené spíše s negativními emocemi, jak otcové prožívají konkrétní události

v životě dítěte a jak se proměňuje prožívání otců v jednotlivých vývojových obdobích dítěte.

K diskuzi se nabízí samotné uchopení prožívání pro potřeby výzkumu. Prožívání a emocionalita jsou velmi subjektivní a výzkumem nesnadno uchopitelné psychické jevy. V tomto výzkumu bylo prožívání uměle rozděleno na příjemné, nepříjemné a nevyhraněné. Přičemž se stávalo, že to co bylo pro jednoho otce prožíváno jako příjemné, mohlo být u jiného vnímáno jako nepříjemné. Je složité uchopit prožívání a ještě komplikovanější je zaměřit se na emoce. Jedna věc je prožívání emocí, druhá jejich vyjadřování a třetí je vybavování vzpomínek na emoce. Tyto oblasti mohli způsobit zkreslení při vyhodnocování výpovědí. Obecně byla snaha při zpracovávání výpovědí o emocích přenést důvěru ve zkoumané osoby a informace, které sdělují akceptovat jako pravdivé. Byla vytvářena atmosféra důvěrného rozhovoru, bylo zdůrazňováno, že neexistují správné a špatné odpovědi na položené otázky a vše co respondenti sdělují je důležité. Při nejasném vyjádření emocí byl respondent dotazován, o jakou emoci se jednalo, pokud sám nebyl schopen emoci popsat, bylo mu výzkumnou osobou nabízeno pojmenování emoce. Tento způsob na jednu stranu umožnil danou emoci označit, na druhou stranu tím mohla být svým způsobem ovlivněna výpověď. Pokud nebylo jasné o jakou emoci se jedná, byl ponechán respondentův výraz „nepopsatelný pocit“ nebo „silný pocit“ apod. Bylo předem očekáváno, že muži budou více racionálně zaměřeni a vyjadřování emocí pro ně bude komplikací. K překvapení autorky se toto očekávání nenaplnilo a většině mužů se dobře dařilo prožívání popisovat.

Prožívání otců úzce souvisí s jejich osobností a emocionalitou, odráží se od prožívání partnerského vztahu a osobnosti partnerky. Později je ovlivňováno prožíváním dítěte. Těžiště zkoumání prožitků leželo především u základních emocí, které jsou snáze uchopitelné. Prožívání respondentů z pohledu intenzity se zdá být silnější v počátcích života dítěte. Zejména těhotenství a porod jsou významné události spojené se zvýšeným prožíváním emocí. Silná euforie nebo radost se objevuje již od početí dítěte, v okamžiku porodu dítěte je nejsilnější, později se vyskytuje více konstantně a ne již tolik intenzivně, zesiluje při určitých událostech. Porod je současně spojován s velkým stresem a silnými obavami o zdraví dítěte a partnerky. Obavy a strach se v různé míře, dříve či později objevily u všech respondentů. Jsou to nejčastěji obavy o zdraví a bezpečí dítěte, obavy z fyzického kontaktu, z křehkosti dítěte související s výkonem péče o něj, nejistoty ohledně adekvátnosti péče o dítě, obavy z nemoci, o zdravý vývoj, o správnou výchovu, obavy ze ztráty kontroly a vlivu nad dítětem při vstupu do školky. Události jako porod dítěte, období

sžívání, lezení a první kroky, zkušenost s nemocí jsou nejčastěji doprovázeny strachem v prožívání otců. Nárůst zodpovědnosti uváděli postupně všichni otcové, u některých byla se zodpovědností spojena již představa o dítěti v době před početím u jiných silně nastoupila v okamžiku otěhotnění, další respondenti pociťovali pozvolný nárůst zodpovědnosti. Zodpovědnost se vztahuje k roli živitele a ekonomickému zajištění rodiny, dále k roli otce s vnímaným významem otce pro dítěte a zodpovědnost za zdraví, bezpečí a výchovu dítěte. Podobné výsledky zjistila Halířová (2007), podle ní je zodpovědnost chápána otci v užším smyslu jako zodpovědnost finanční a v širším smyslu jako zodpovědnost za rodinu, budoucnost, výchovu. Mezi další pocity, které se v prožívání objevují je dojetí, hrdost a pýcha, vztek a naštvání, lítost. Mezi události doprovázené silnými emocionálními zážitky respondentů během raného vývoje jejich dětí patří: otěhotnění a porod, období sžívání, neverbální a verbální interakce, situace ohrožení, úraz nebo nemoc, rozvoj pohybu, společné rituály, období vzdoru a negativismus, odmítnutí dítětem, odchod do školky nebo zápis do školy.

Ve výzkumu provedeném v bakalářské práci autorky respondenti uváděli, že „být otcem“ znamená pro muže především lásku, radost, zodpovědnost, péči, naplnění života, starost a omezení (v tomto pořadí). Zajímavé je, že zkoumaní otcové o lásce hovořili velmi málo, mnohem častěji hovořili o radosti. Lásku k dítěti přímo zmínili pouze otcové č. 1, 3, 10 a 11. Například o studu hovořil jeden otec, nabízí se úvaha zda existují emoce, o kterých se tolik nemluví, mezi které by právě láska nebo stud mohli spadat. Zajímavé zjištění související s převahou pozitivních prožitků otce k dítěti objevil Ross. D. Parke (1996). Podle něj mají v kolektivu oblíbenější děti otce vyjadřujícího častěji pozitivní než negativní emoce a odmítané děti mívají otce vyjadřující více hněvu. Parke se domnívá, že schopnost otců vyjadřovat emoce např. při hře s dítětem ovlivňuje další sociální schopnosti dítěte. Otcové tak plní funkci vzoru při práci s emocemi. Lze souhlasit s již dříve uvedeným názorem Maříkové (2010), že otcovská populace není homogenní v chování a postojích ke svým dětem, stejně tak není homogenní v prožívání průběhu otcovství. Důležitou roli mohou na prožívání mít očekávání, zkušenosti, přesvědčení a rodičovské kompetence otců, bezpochyby partnerský vztah, osobnost partnerky i dítěte.

4.4.3 Role otce v raném věku dítěte

Hlavním cílem výzkumu nebylo přímo sledovat otcovskou roli, přesto zde bude krátce zmíněna. Proměny otcovské role se odehrávají souběžně s proměnami vztahu otce k dítěti, prožívání doprovází podobu otcovské role a naopak. Role otce je součástí vztahu k dítěti, kde se prožívání, vztah a péče o dítě prolínají. Respondenty nebylo možné přesně rozdělit na moderní či tradiční otce, angažované nebo méně angažované. Jejich aktivita se v průběhu vývoje dítěte proměňovala.

V těhotenství byly časté aktivity typu hlazení břicha matky, doprovázení na vyšetření, péče o partnerku. Při porodu to byla přítomnost a podpora partnerky. V prvních měsících asistence partnerce, role poradce a pečovatele. V kojeneckém období jsou otcové pozorovatelé, pečovatelé, ochránci, podporovatelé rozvoje, někdy se nazvali „sluhou v domácnosti“. V batolecím věku se přidává role průvodce, rádce, partnera ke hře, mentora a postupně vychovatele. V předškolním věku si otcové připadají více rovnocenně s matkou, hlavní je role vychovatele (vymezování hranic a pravidel) a partnera ke hře. Role pečovatele a ochránce je nejstabilnější napříč všemi obdobími. U méně aktivních otců se ukázala být důležitá iniciativa jejich partnerky, díky které se dokázali do aktivit spojených s dítětem lépe a více zapojit. V novorozeneckém věku byla u všech otců aktivita poměrně vysoká, otcové dělali vše, co bylo potřeba. Nabízí se otázka, co se stane, že v průběhu kojeneckého období se jejich aktivita někdy sníží, jejich role se více vymezí a zúží do konkrétních činností. Je nutné podotknout, že průběh proměn role není u otců vždy stejný. Závisí to na pracovní vytíženosti, partnerce, partnerském vztahu i povaze dítěte a samotného otce. S přibývajícím dovednostmi dítěte a vyšší samostatností posiluje i angažovanost v otcovské roli. Příchod druhého dítěte může rovněž posílit aktivitu otce, vede k nutnosti většího zapojení otce do péče o dítě. Ne vždy to otec nese libě: „*stal jsem se otrokem*“ (otec č. 4). Co trápilo téměř všechny respondenty a o čem se zmiňuje Burgessová (2004) i české autorky (Friedlaenderová, 2010; Dudová, 2007; Šmídová, 2007) je dilema mezi rolí živitele a pečovatele. Zejména u angažovanějších otců můžeme mluvit o určitém konfliktu rolí. Urban (2011) uvádí, že tradiční role živitele rodiny dnes může znejistňovat, zodpovědnost je svazuje a přináší dilemata mezi kariérou a péčí o děti. V tomto výzkumném souboru otcové řeší spíše dilema mezi finančním zajištěním rodiny a touhou trávit s dítětem více času.

Na závěr diskuse budou v bodech zmíněna některá témata, která se ve výzkumu ukázala jako zajímavá minimálně k zamyšlení, případně k dalšímu bádání.

- jak významnou roli hraje vlastní rozhodnutí stát se otcem ve vztahu k dítěti (rozdíly mezi plánovaným a neplánovaným otcovstvím)
- je vytvoření vhodného partnerského vztahu spouštěcím mechanismem k otcovství
- jak ovlivňují změny v chování a prožívání partnerky zájem otce o dítě
- je angažovanost otců v novorozeneckém období vyšší než později, z jakých důvodů tomu tak je, z jakých důvodů se u některých otců později omezuje na určité činnosti
- vyvíjí se rodičovské schopnosti otců ekvivalentně k věku dítěte (jaký je vztah mezi potřebami dítěte a reakcemi otců, učí se od sebe navzájem)
- jaké změny v otcovství přináší příchod druhého dítěte (angažovanost otce, distribuce lásky mezi více dětí)
- jak ovlivňuje vztah otce k dítěti období vzdoru, negativismu a odmítání rodiče (jak se s tím otcové vyrovnávají)
- změny vztahu otce k dítěti po prožití neočekávané události (vážná nemoc, úraz, nehoda)
- prožívání otců spojené se vstupem dítěte do školky a školy (jaké významy s sebou nese)
- prožívání fyzické blízkosti, intimity ve vztahu otce k dítěti a její proměny s vývojem dítěte

4.5 Závěry výzkumu

Otcovství může nabírat mnoho různých podob, stejně jako jeho prožívání. Závěry výzkumu není možné v žádném případě zobecnit na veškerou populaci otců, kvalitativní výzkum byl proveden na nízkém počtu respondentů. Přesto přinesl zajímavá zjištění, která pomohou přiblížit prožitky otců v raném věku dítěte, přiblížit utváření vztahu otce k dítěti a proměny otcovské role napříč raným vývojovým obdobími. Provedený výzkum může sloužit jako inspirace při pokusu rozšířit některé výsledky na větším výzkumném souboru. Může sloužit jako malý střípek na pomyslné skládance složitého fenoménu, jakým je otcovství. Může usnadnit odhalení některých mýtů a stereotypů, které otcovství nese. Interpretace výsledků by měla být chápána spíše jako náznak.

Vztah otce k dítěti:

- vztah k dítěti se **spíše utváří než vzniká**, jeho utváření může být velmi pozvolné (otec si vztah může uvědomit teprve v batolecím věku nebo později)
- utváření vztahu k dítěti může být velmi rychlé, zejména za dramatických událostí jakou je například účast otce u porodu
- utvoření vztahu k dítěti může otci usnadnit iniciativa matky (partnerky)
- s přibývajícím věkem, novými dovednostmi, motorickým a rozumovým vývojem se vztah otce k dítěti zesiluje
- vzájemná interakce, společně prožívané příjemné i nepříjemné události mohou někdy vztah tužit nebo posílit
- větší samostatnost dítěte a větší důvěra otce ve zvládnutí rodičovských kompetencí nabízí širší možnosti naplňování vztahu otce k dítěti
- stagnace vývoje v kojeneckém a batolecím věku, období negativismu a vzdor mohou utváření vztahu zpomalovat

Prožívání:

- vztah k dítěti je doprovázen pocity radosti, zodpovědnosti a obavami
- schopnosti vyjadřování emocí, prožívání a emocionalita obecně byla u respondentů různá
- výraznější prožívání emocí mohou otcové spojovat s událostmi: otěhotnění a porod, sžívání, neverbální a verbální interakce, situace ohrožení, úraz nebo nemoc, rozvoj

pohybu, společné rituály, období vzdoru a negativismus, odmítnutí dítětem, odchod do školky nebo zápis do školy.

- výrazně intenzivní prožitky se mohou vyskytovat po početí dítěte a při porodu
- porod je spojován s velkým stresem, velkou euforií a velkým strachem
- první měsíce mohou být prožívány jako období sžívání, doprovázejí je euforické pocity z narození dítěte a péče o něj i pocity vyčerpání, obav z péče o něj
- kojenecké období může přinést radost z interakce s dítětem a z přibývajících schopností, méně příjemně je prožívána stagnace vývoje a čekání na další vývojový posun
- první úsměvy dítěte jsou euforizující událostí, první pohyby doprovází obava a zvýšená opatrnost
- v batolecím věku přináší radost komunikace s dítětem, nové dovednosti, vnímání vlastního významu pro dítě, nepříjemně může být prožíváno odmítnutí dítětem, neposlušnost a vzdor; otcové mohou prožívat lítost nad nepřítomností u dítěte
- v předškolním věku může být radostně vítána vyšší samostatnost dítěte, více možností společných aktivit a vstup do školky, objevuje se více hněvu v souvislosti s konflikty s dítětem, se vzdorem, odmítáním a neposlušností
- vstup do školky nebo školy může být někdy spojen s obavou a pocitem ztráty kontroly nad dítětem
- nejčastější obavy v raném věku dítěte jsou o zdraví a bezpečí dítěte, o správný vývoj, správnou péči, správný výchovný postup a obavy z nemoci
- zodpovědnost mohou někteří otcové prožívat ještě před početím dítěte, častěji je vnímána jako zátěž
- zodpovědnost se objevuje v souvislosti s významem otce pro dítě, s ekonomickým zabezpečením rodiny a zajištěním zdraví, ochrany a výchovy dítěte

Role otce:

- angažovanost v péči o dítě je různá, v novorozeneckém věku může být vyšší
- vyšší samostatnost dítěte, přibývající dovednosti, příchod druhého dítěte může zvýšit angažovanost otce
- u méně aktivních otců může iniciativa partnerky posílit zapojení otce v péči o dítě
- role otce: podpora a péče o partnerku, pozorovatel, asistent, poradce, **pečovatel**, podporovatel rozvoje, **ochránce**, průvodce, rádce, partner ke hře, **vychovatel**, mentor

Souhrn

Otcovství je složitý fenomén, je možné donekonečna vznášet dotazy a bádát nad střípky odpovědí. Jistě tomu bude tak i nadále, otcovství se jako mnohvrstevnatý jev vlivem společenských podmínek neustále proměňuje, pozměňuje a významově posouvá. Nepřímo se dotýká každého z nás a přímo téměř každého muže. Muži jsou k otcovství vybaveni od dětství, jejich rodičovská výbava se aktivuje v dospělosti rozhodnutím k rodičovství. Zda jde o biologickou či kulturně společenskou podmíněnost zatím nebylo zastánci jednotlivých směrů spolehlivě rozhodnuto, a proto je možné nahlížet na otcovství prostřednictvím bio-, psycho-, sociálně- spirituálního modelu. Tak tomu bylo i v této práci, přičemž pohledu spirituálnímu, jistě také významnému, bylo pozornosti věnováno poskrovnu.

Diplomová práce volně navázala na bakalářskou práci autorky, kterou rozšířila a obohatila o nové kapitoly v teoretické části a o kvalitativní výzkum opřený o výsledky předcházejícího dotazníkového šetření. V teoretické části byla rozšířena problematika významu a funkce otcovství v jednotlivých vývojových obdobích dítěte zejména o poznatky z oblasti neuropsychologie. Větší pozornost byla věnována oblasti aktivního otcovství a současným podobám otcovství v České republice. Prezentací zajímavých studií se autorka dotkla některých specifických podob otcovství, jejichž výsledky v mnohém obohatí obecnou problematiku otcovství.

Otec je pro dítě významnou postavou od raného věku po celý život. Ovlivňuje kognitivní, emoční i sexuální vývoj svého dítěte, a tím i celý jeho další život dospělého jedince. Od počátku plní odlišnou funkci než matka, zprostředkovává dítěti jinou zkušenost a poznání, nabízí jiný způsob tělesné stimulace, komunikace a společné hry. Přispívá k urychlování procesů, uvolňování zábran a odhalování vlastních schopností. Působí pro dítě jako vyzyvatel i ochránce v aktivitách představujících něco nového a neznámého. Má nezastupitelný význam v procesu socializace svého dítěte. Podporuje jeho explorační aktivity, umožňuje dítěti přistoupit na riziko a vytváří „most do společnosti“. Pro dítě je představitelem vnějšího světa, zprostředkovatelem zkušeností, vzorem k identifikaci a učitelem. Slouží jako model chování při práci s emocemi. K naplnění svých funkcí potřebuje získat pocit zodpovědnosti, účasti a osobní významnosti, potřebuje si vytvořit

vztah ke svému dítěti. Pravidelná interakce a fyzický kontakt s dítětem od prvopočátku usnadňuje rozvíjení vzájemné vazby. Za základní pilíře otcovství byly označeny zodpovědnost, angažovanost a dostupnost otce.

V každém historickém období se objevuje ideální představa o otcovství a otcovské roli. Moderní pojetí otcovství nabízí alternativu k tradiční představě otcovské role živitele. Aktivní otcovství značí vyšší zájem a účast muže o těhotenství, porod, výchovu dítěte a roli otce. Angažovanost je některými autory vítaná, jinými zatracovaná obavou o ztrátu mužské identity a otcovské role. V našich podmínkách se hovoří o období přechodu od tradičního k modernímu otci, přičemž většina otců plní tradiční roli živitele. Postoj otců k jejich otcovské roli je ovlivněn věkem, prostředím, kde vyrůstali, partnerským vztahem, vzděláním, nároky ze strany partnerky, zkušenostmi a životními postoji. Otcové nepředstavují homogenní skupinu v chování ke svým dětem, své otcovské postoje mohou v průběhu otcovství měnit. Podoby otcovství v České republice byly prezentovány na výsledcích nedávno provedeného rozsáhlého výzkumu.

Specifické podoby otcovství přiblížili muži, kteří netvoří převládající obraz otcovství - muži na rodičovské dovolené, muži po rozvodu a muži v homoparentálních svazcích. Podoba jejich otcovství byla dokreslována provedenými výzkumy v dané oblasti. Studie se věnují změně otcovské role, identitě, motivaci, sociálně právní situaci, strategiím rodičovství a problémům, které se dané skupiny dotýkají, případně popisují typologii nebo související fenomény.

V návaznosti na teoretické poznatky bakalářské i magisterské práce byla výzkumná část věnována vztahu otce k dítěti a prožívání otcovství. Cílem bylo zjistit, jak otcové prožívají průběh a konkrétní události otcovství a jak se proměňuje vztah mezi otcem a dítětem v průběhu raného vývoje dítěte. Dotazníkové šetření provedené v bakalářské práci představovalo přípravnou fázi a jeho výsledky upřesnily podobu kvalitativní studie. Ta se více zaměřila na vývoj vztahu k dítěti a konkrétní prožívání konkrétních událostí. Výzkumný soubor tvořilo 13 otců (ve věku 31 – 40 let) předškolních prvorozených dětí (ve věku 3 – 6 let), žijících v partnerském vztahu s matkou dítěte. Pomocí analýzy dat získaných v polostrukturovaných rozhovorech bylo zjištěno mnoho zajímavých poznatků o prožívání mužů od období před početím dítěte až do předškolního věku. Ve výsledcích bylo v jednotlivých vývojových obdobích popsáno utváření vztahu k dítěti a jeho proměny, prožívání konkrétních událostí vývoje dítěte a zmapovány podoby a proměny otcovské role. Výsledky napříč vývojovými obdobími byly kriticky shrnuty v diskusi už jen jako vztah k dítěti, prožívání a role otce.

Otcovství může nabírat mnoho podob, odehrává se většinou na pozadí partnerského vztahu, utvářeno nejen otcem, dítětem a partnerkou. Důležitá je každá zkušenost, každá událost a každý den. Otcové se své roli věnují, často jak nejlíp umí. Jejich rozhodnutí, zodpovědnost a láska je v každé podobě potřebná.

Seznam použitých zdrojů a literatury

- Bakalář, E. (2002). *Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad.
- Bakalář, E. (2006). *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum.
- Biddulph, S. (2007). *Mužství: Jak zvládat všechny mužské role*. Praha: Portál.
- Brizendine, L. (2010). *Proč muži myslí tak, jak myslí, a proč jednají jinak než ženy*. Computer Press. Brno.
- Burgessová, A.(2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.
- Drábek, L. (2009). *Otcovská identita jako hodnota sui generis: Jak se gay muži vyrovnávají s nemožností stát se otcem*. Diplomová práce. Masarykova univerzita Brno
- Drapela, V. J. (2003). *Přehled teorií osobnosti* (4. vyd.). Praha: Portál.
- Dudová, R., Hastrmanová, Š. (2007). *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Dudová, R. (2008). *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Dudová, R. (2007). Paradoxy otcovství po partnerském rozchodu: pravidelná Výjimečnost a nepřítomná přítomnost. In Heczková, L. et al (Eds), *Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií* (141-154). Praha: ERMAT Praha (FHS UK).
- Etchegoyenová, A. (2007). *Psychoanalytické názory na otce*. Revue psychoanalytická psychoterapie. IX (2), 8-23.
- Halířová P. (2007). *Otcovství a jeho vliv na emoční prožívání*. Nepublikovaná diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Chmelařová, H. (2008). *Tátové v historii*. In Plesková, K., Sedláček, L. (Eds), *Aktivní otcovství* (24-33). Brno: Nesehnutí Brno.
- Kubičková, K. (2003). *Matkové: Mateřší otcové*. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 4 (3-4), 1-4.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

- Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000). Otec a socializace nejmenších. *Psychologie dnes*, 6 (1), 16-18.
- Mallon, G. P. (Ed.). (2008). *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People* (2. vydání). New York: Routledge.
- Marsiglio, W., Roy, K. (2012). *Nurturing Dads: Social Initiatives for Contemporary Fatherhood*. New York: Russell Sage Foundation.
- Maříková, H. (2004). Rodina: Proměny mateřství, otcovství a rodičovství. In Formánková, L., Rytířová, K. (Eds), *ABC feminismu* (40- 50). Brno: Nesehnutí Brno.
- Maříková, H. (2009). Pečující otcové: Příběhy plné odlišností. *Sociologický časopis*, 45 (1), 89-113.
- Matějček, Z. (1995). *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1999). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing
- Matoušek, O. (1997). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Novák, T. (2008). *Vztah otce a syna*. Praha: Grada Publishing
- Novák, T. (2012). *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada Publishing
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. United states of America: Harvard University Press.
- Petr, J. (2011). Mateřství mění ženský mozek. *Psychologie dnes*, 17(12), 42-43.
- Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008). *Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen*. *Blickpunkt der Mann*, 6 (4), 7-10.
- Plesková, K., Sedláček, L. (Eds). (2008). *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí Brno.
- Procházka, J. (2012). Gayové s vlastními dětmi: velká naděje za velké peníze. *Psychologie Dnes*, 18(5), 18-19.
- Rupp, M. (Eds.). (2009). *Die Lebenssituation von Kindern in gleichgeschlechtlichen Lebensgemeinschaften*. Köln: Bundesanzeiger Verlag.
- Sedláček, L. (2008). Mýty o otcovství. In Plesková, K., Sedláček, L. (Eds.), *Aktivní otcovství* (18-24). Brno: Nesehnutí Brno.

- Sedláček, L. (2009). Mateřští otcové? In Javorská, Z.(ed). *Sborník z konference Aktivní rodičovství (8-10)*. Brno: Nesehnutí Brno.
- Sedláčková, A.(2011). Máš radši maminku nebo maminku? *Psychologie Dnes*, 17(5), 12 - 15.
- Sokolová, V. (2009). Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis*, 45(1), 115-145.
- Sokolova, V. (2004). A co děti?...: Gay a lesbické rodičovství. In Formánková, L., Rytířová, K. (Eds), *ABC feminizmu (81–96)*. Brno: Nesehnutí.
- Suchý, A. (2010). *Muž močící v sedě*. *Psychologie Dnes*, 16 (9), 24-26
- Šmídová, I. (2007). Pečovatelské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy. In Heczková, L. et al (Eds.), *Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií (155-169)*. Praha: ERMAT Praha (pro FHS UK).
- Šmídová, I. (Ed.). (2008). *Pečovatelská otcovství: Zkušenost a genderové vztahy*. Brno: Masarykova univerzita, IVRIS Papers.
- Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). *Předškolní dítě a jeho svět*. Praha: Karolinum.
- Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum
- Teyber, E. (2007). *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů.
- Türkeová, G. (2010). *Prožívání otcovství a jeho proměny*. (Diplomová práce) Univerzita Palackého v Olomouci
- Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- Warshak, R. A. (1996). *Revoluce v porozvodové péči o dítě*. Praha: Portál.
- Zoja, L. (2005). *Soumrak otců*. Praha: Prostor.

Internetové zdroje:

- Brennan, A., Ayers, S., Ahmed, H., & Marshall-Lucette, S. (2007). A critical review of the Couvade syndrome: the pregnant male. *Journal Of Reproductive & Infant Psychology*, 25(3), 173-189. doi:10.1080/02646830701467207
- Ciprová, K. (30. září 2011). *Gay otcovství*. Získáno 15. 11. 2012 z Gender Studies, o. p. s. website: <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2311355>
- Dudová, R. (2006) Rozporuplné diskursy otcovství. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 7 (2), 6-10. Získáno 8. února 2010 z <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2007010401>.

- Dudová, R.(nedat.). *Otcovství po rozvodu*. Získáno 12. listopadu 2012 ze Sociologický ústav AV ČR website: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25045/Otcovstvi-po-rozvodu.html>
- Dudová, R.(nedat.). *Různé typy otců po rozvodu*. Získáno 15. listopadu 2012 ze Sociologický ústav AV ČR website: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25059/Ruzne-typy-otcu-po-rozvodu.html>
- Duncan, M. A., Joos, K.E. (září, 2011). *LGBT Parents and their Children*. Získáno 18. listopadu 2012 z Sociologists for Women in Society website: http://www.socwomen.org/web/images/stories/resources/fact_sheets/fact_03-2011-lgbtfams.pdf
- Friedlaenderová, H. (2010). *Podoby otcovství v ČR - sociologický výzkum*. Pro MPSV ČR zpracovala 2009-2010 MEDIARESEARCH, a.s. Získáno 10. listopadu 2012 z <http://www.tatojaknato.cz/images/docs/zaverecna-zprava-podoby-otcovstvi.pdf>
- Goldberg, A. E., Downing, J. B., Moyer, A. M. (2012). Why Parenthood, and Why Now? Gay Men's Motivations for Pursuing Parenthood. *Family Relations*, 61 (1), 154-157. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2011.00687.x
- Hastrmanová, Š. (nedat.). *Pohledy expertů na problematiku porozvodového řízení*. Získáno 14. listopadu ze Sociologický ústav AV ČR website: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25047/Pohledy-expertu-na-problematiku-porozvodoveho-rizeni.html>
- Jančová, T. (2008). *Průběh procesu Coming out u gayů*. Diplomová práce. Získáno 18. listopadu 2012 z Informačního systému Masarykovy univerzity ([/th/102930/fss_m/](http://th/102930/fss_m/)).
- Jedlička, J. (nedat.). *Syndrom zavrženého rodiče*. Získáno 20. listopadu 2012 ze Spravedlnost dětem website: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=195>
- Kundra, L. (2009). *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*. Získáno 28. října 2012 z Centrum ProEquality website: <http://www.proequality.cz/res/data/005/000650.pdf>
- Lábusová, E. (14. října 2006). *Naše společnost je k matkám tvrdá*. Respekt, XVII (42). Získáno 10. října 2012 z http://www.evalabusova.cz/rozhovory/sulova_lenka.php

- Latshaw, B. A. (2011). Is fatherhood a full – time job? Mixed methods insight into measuring stay at home fatherhood. *Fathering: A Journal Of Theory, Research, & Practice About Men As Fathers*, 9(2), 125-149.
doi: 10.3149/fth.0902.125 . ISSN/1537-6680 . eISSN/1933-026X
- Maříková, H. (1999) *Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé*. Získáno 9. října 2010 ze Sociologický ústav AV ČR website:
http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/143_99-6wptext.pdf.
- Maříková, H. (2006). Otec v péči o dítě a při jeho výchově. *Zpravodaj Rovné příležitosti (do firem)*, 3 (3). Získáno 26. října 2012 z:
[http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=1552101&als\[nm\]=1544383](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=1552101&als[nm]=1544383).
- Maříková, H. (2006). Otcové v péči o děti. *Sociologický webzin Socioweb* (1), 11-12.
Získáno 10. října 2012 z
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=234&lst=118>
- Maříková, H., Radimská, R. (2003). *Podpora využívání rodičovské dovolené muži. Závěrečná zpráva výzkumu pro MPSV ČR*. Sociologický ústav AV ČR.
Získáno 10. října 2012 z <http://evropskyrok.vlada.cz/assets/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/oddeleni/dokumenty/rodicovska-dovolena.pdf>
- Nedbálková, K. (2005). Lesbické rodiny: mezi stereotypem a autenticitou. *Biograf* (38), 31 - 44, Získáno 16. 9. 2012 z
<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3802>
- Matzner, M. (2004). Vaterbilder und Vaterfunktionen. *Das Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik*. Získáno 14. 4. 2009 z
http://www.familienhandbuch.de/cmain/f_Aktuelles/a_Elternschaft/s_378.html.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (2006). *Akční plán na podporu rodin s dětmi: Pro období 2006-2009*. Získáno 12. března 2010 z
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2991/Akcni_plan.pdf.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (13. dubna 2012). *Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví*. Získáno 10. října 2012 z www.mpsv.cz/cs/10543
- Polášková, E. (2009). *Plánovaná lesbická rodina: klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. (Disertační práce). Získáno 14. 9. 2012 z Informačního systému Masarykovy univerzity (/th/10743/fss_d/).

- Court of the state of California (26. září 2007). *In re Marriage Cases No. S147999*.
Získáno 15. října 2012 z
http://www.courts.ca.gov/documents/Amer_Psychological_Assn_Amicus_Curiae_Brief.pdf
- Radimská, R. (2004). Ztracení otcové: pohádka o nástupu matriarchátu. *Sociologický webzin Socioweb* (1-6), 10-11. Získáno 2. srpna 2010 z
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=179&lst=113>.
- Radimská, R.(2002). Mateřství, otcovství a moc. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 3 (4), 1-3. Získáno 15. října 2012 z
http://www.genderonline.cz/download/Rocnik03_4_2002.pdf.
- Sedláček, L. (2005). *Aktivní otcovství*. Získáno 28. října 2012 z Gender studies website:
<http://www.rovneprilezitosti.cz/oldweb/admin/upload/0a348316d1/fd6ac79c8b.pdf>
- Sloboda, Z.(2008). Homosexuální rodičovství jako prostor pro změnu. *Sociologický webzin Socioweb* (11), 14-15. Získáno 15. října 2012 z
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=320&lst=107>
- Šulová, L. (2003). *Raný vývoj a formování sexuální identity*. In Bianchi, G. (Ed.), *Sborník z konference „Alternativy zodpovednej sexuálnej výchovy“*. Bratislava.
Získáno 28. října 2012 z <http://www.kvsbk.sav.sk/upgrade-sex-vychova/sulova2.htm>
- The Couvade Syndrome: Implications of the “Pregnant” Male from a Global Perspective* (17. července 2009). Získáno 10. října 2012 z
<https://stti.confex.com/stti/congrs09/webprogram/Paper42373.html>
- Trampotová, O. (2011). *Až se rozvedeme, táta zmizí*. Získáno 20. listopadu 2012 z Psychologie.cz website: <http://psychologie.cz/az-se-rozvedeme-tata-zmizi/>
- Tomeš, P. (nedat.). *Široká vědecko-odborná shoda na výchově dětí stejnopohlavními páry*. Získáno 15. října 2012 z GL partnerství website:
<http://www.glpartnerstvi.cz/rodicovstvi/siroka-vedecko-odborna-shoda-na-vychove-deti-stejnopohlavnimi-pary.html>

Přílohy diplomové práce

- č. 1 zadání diplomové práce
- č. 2 abstrakt
- č. 3 otázky rozhovoru
- č. 4 prostředí programu Rec Forge Pro

Příloha č. 1 – zadání diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2011/2012

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. BAUER Gabriela DiS.	Kounická 361, Poříčany	F11062

TÉMA ČESKY:

Podoby otcovství a proměny otcovské role

NÁZEV ANGLICKY:

Forms of fatherhood and transitions of fathers role

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Otcovství je komplexní jev, jde o vztah muže - otce - rodiče k dítěti. Je možné jej vnímat z pohledu bio - psycho- sociálně duchovního paradigmatu. Práce bude opřena především o psychologicko sociální východiska. V teoretické části budou popsány zvláštnosti různých podob otcovství, význam otcovské role a aktuální poznatky provedených výzkumů problematiky otcovství. Dále aktivní otcovství. Výzkumná část práce bude zaměřena na prožívání otcovství u mužů - otců. Jak vztah mezi otcem a dítětem vzniká a jak se proměňuje v prvních letech života. Reflexe otcovské role a jejího průběhu navazuje na poznatky z předvýzkumu v bakalářské práci. Cílem je zjistit, jak otcové prožívají průběh i konkrétní události jejich otcovství, jeho vývoj a změny. Výzkumný soubor tvoří otcové prvorozeného dítěte předškolního věku, ve věku 26 - 45 let. Výzkumnou metodou bude polostrukturovaný rozhovor s 12 - 15 otců. Rozhovory budou zpracovány pomocí kvalitativní analýzy.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Bakalář, E. (2002). Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha:Vyšehrad.
Biddulph, S. (2007). Mužství: Jak zvládat všechny mužské role. Praha: Portál.
Burgessová, A. (2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.
Ferjenčík J. (2000). Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál.
Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha:Portál.
Kubičková, A., Šimková, M. (2006). Role otce v rodině jako činitele ovlivňujícího vývoj dítěte. Kontakt, 8 (1), 99-105.
Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). Vývojová psychologie (2., akt. vyd.). Praha:Grada Publishing.
Matějček, Z. (2005). Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada Publishing.
Miovský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada Publishing.
Strauss, A., Corbinová, J. (1999). Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Nakladatelství Albert.
Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). Předškolní dítě a jeho svět. Praha: Karolinum.
Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum
Teyber, E. (2007). Děti a rozvod. Praha: Návrat domů.
Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

Příloha č. 2**ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE**

Název práce: **Podoby otcovství a proměny otcovské role**

Autor práce: **Bc. Gabriela Bauer, DiS**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Počet stran a znaků: 103 stran (204 047 znaků)

Počet příloh: 4

Počet titulů literatury: 80

S vývojem lidské společnosti se proměňují podoby otcovství. Nové otcovství předpokládá navázání emocionálního vztahu, aktivitu a angažovaný zájem otce o dítě v nejranějším věku. Tato práce se zabývá současnou podobou a proměnami otcovství v raném věku dítěte. Teoretická část v podobě popisu výzkumů provází významem a funkcí otce pro dítě, aktivním otcovstvím a některými méně častými podobami otcovství dnešní doby. Kvalitativní studie navázala na předchozí bakalářskou práci autorky a zkoumá prožívání otcovství, proměny otcovské role a vztahu otců k dítěti v raném věku. Cílem bylo zjistit jak vzniká, vyvíjí se a proměňuje vztah mezi otcem a dítětem v prvních letech jeho života a zmapovat, jak tento vztah otcové prožívají. Výzkumný soubor je tvořen 13 otci prvorozených dětí v předškolním věku, žijících v partnerském vztahu s matkou dítěte. Výsledky analýzy polostrukturovaného interview přinesly zajímavá zjištění a přibližují utváření vztahu mezi otcem a dítětem, důležitými konkrétními událostmi a prožíváním otcovství v raném věku dítěte.

Klíčová slova: aktivní otcovství; role otce, vývoj dítěte, otcovství po rozvodu, pečovatelské otcovství, homoparentalita, prožívání

ABSTRACT OF THESIS

Title: **Forms of fatherhood and transitions of fathers role**

Author: **Bc. Gabriela Bauer, DiS**

Supervisor: **Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Number of pages and characters: 103 (204 047)

Number of appendices: 4

Number of references: 80

Forms of fatherhood correspond with development of human society. New fatherhood expects establishing emotional relationship, activity and fathers' interest to their children at their earliest age. The thesis concerns on current forms and transitions of fatherhood in early child development. Theoretical part of the thesis in the form of a description of various researches focuses on father's relevance and function in relationship with child, involving fathering and some less frequent specific forms of today fatherhood (nurturing, divorced father and homoparental father). Qualitative study follows up previous author's bachelors thesis and examines father's experience and transitions of father's role and transition of father attachment to a child in his or her early development. The goal was to find how relationship between a father and his child in a first year of child's life comes, develops and transforms and to describe how fathers experience this relationship. The research consists of group of 13 fathers of preschool – age children, each father is in partnership with his child's mother. Results of the analysis of semi-structured interviews yield interesting findings and approach forming of relationship between father and child, important events and specific experience of fatherhood at early child age.

Key words: new fatherhood, fathering, paternal role, early child development, nurturing fatherhood, homoparentality, father after divorce; subjective experience

Příloha č. 3 – otázky polostrukturovaného rozhovoru

III okruhy otázek:

I. vznik, vývoj a změny vztahu k dítěti

II. reflexe otcovské role

III. partnerský vztah

I.

1) Jak jste v následujících obdobích nahlížel na otcovství a co jste prožíval ? (v každém období popisujte, jaké to pro Vás bylo, jak jste se cítil? Jaký byl vztah k dítěti? Jaký význam jste otcovství přiřkládal? Jaká byla Vaše role otce?)

- a) v období před početím dítěte (vážný vztah, svatba, plánování rodiny)
- b) v těhotenství a při porodu (otěhotnění, průběh těhotenství, komunikace s dítětem)
- c) první měsíce s dítětem doma
- d) v kojeneckém období (první rok, první úsměv, první komunikace lezení, první kroky)
- e) v batolecím období (první oslovení „táta“; 1-3 roky)
- f) v předškolním věku (hraní a komunikace)

2) Když se podíváte zpět a promítnete si dosavadní prožitky s Vaším dítětem, která konkrétní událost se Vám jeví jako zlomová, zásadní a významná (nejdůležitější) ve Vašem vzájemném vztahu? Pokud byste měl označit určitou událost jako zásadní ve Vašem vztahu k dítěti, co by to bylo?

3) Na kterou událost/události mezi Vámi a Vaším dítětem vzpomínáte nejraději a proč?

4) Na jakou událost ve Vašem vztahu s dítětem vzpomínáte naopak nejméně rád a proč?

II.

5) Pokud by jste měl uvést něco, co jste otcovstvím získal, co by to bylo?

Pokud je něco co jste otcovstvím ztratil nebo o co jste přišel, co by to bylo

6) V čem byste chtěl být jako otec jiný?

7) Jaké vlastnosti si na sobě jako otci nejvíce ceníte? (vážíte, pochválit se za něco)

8) Pozorujete na sobě nějaké změny během vývoje Vaší otcovské role/Vašeho vztahu k dítěti? Domníváte se, že jste se nějak změnil?

9) Jaký jste otec, popište se?

III.

10) Jaký je postoj Vaší partnerky k Vám jako k otci?

11) Jaká je Vaše vzájemná spolupráce při péči o dítě?

12) Nastaly ve Vašem vztahu s partnerkou změny po narození dítěte? (Jaké?)

Příloha č. 4 – prostředí aplikace pro nahrávání rozhovoru

